

Palócföld

Irodalmi, művészeti, közéleti folyóirat
LV. évfolyam • 2009/6.

Filip Tamás, k. kabai Ióránt,
Nyilas Atilla, Tandori Dezső versei

Darvasi László,
Kiss Judit Ágnes prózája

Koós István, Révész Anna
tanulmánya

Tartalom

„kávéházi szegleten...”

<i>Tandori Dezső</i>	Változatok / Itt: a híd alatt I.; Változatok / Itt: a híd alatt II.; Változat / Jól ki nem mondtam; „Mindenki sziget” ütött fejembe / Tégy Szemüveget	3
<i>k.kabai Lóránt</i>	cukorkreml; только так просто	7
<i>Nyilas Atilla</i>	Családmesék	8
<i>Filip Tamás</i>	Vesztégzár; Vajon melyik?; Fejbenjárás; Vizsgatétel; Retró	10
<i>Szunyogh Pál</i>	Őszi levél Dórához	13
<i>Szávairatok</i>	Eperhárom	14

Próza és vidéke

<i>Darvasi László</i>	Halk ország	16
<i>Kiss Judit Ágnes</i>	A riksa	23

„most már a Mű a mérték” – Radnóti/száz

<i>Csapody Tamás – Papp Lajos</i>	„Ennyi az emberi élet!” / (második rész)	26
---------------------------------------	--	----

A karhatalom partitúrái

<i>Marafkó László</i>	Az írrok balja	38
<i>Sulyok László</i>	A remény és a borzalom napjai / Pofosz-tagok 1956-os emlékeiből	41

Kutatóterület

<i>Lászlóffy Csaba</i>	A már (még) együtt töltött félévszázad / Kovács András Ferencsel	51
<i>Koós István</i>	A csodák korának vége / Darvasi László: <i>Virágzabálók</i>	53
<i>Révész Anna</i>	A narrátor vizsgálata Németh László <i>Gyász</i> című regényében	59

Találkozási pontok

<i>Baráthi Ottó</i>	Életpályakép / Beszélgetés dr. Gajzágó Aladárral	71
---------------------	--	----

Kép-tér

<i>K. Peák Ildikó</i>	Mint maga az ember / RAJZOK Ceredről	76
-----------------------	--------------------------------------	----

Ami marad

<i>Molnár Krisztián</i>	A tizenhetedik történet / Vlagyimir Szorokin: <i>Cukor-Kreml</i>	78
<i>Szőke Kornélia</i>	Amerika-illat és tercrokon moduláció / Esze Dóra: <i>Kurt Cobain kardigánja</i>	79
<i>Vincze Dániel</i>	Múlt század / <i>Megtorlások évszázada. Politikai terror és erőszak a huszadik századi Magyarországon</i>	83
<i>Shah Gabriella</i>	Carpe diem / Album Fürjesi Csaba művészetéről	85
<i>Orbán György János</i>	Háttérzene / <i>dobroda 1</i>	88
<i>Nagy Csilla</i>	„60-ról 70-re lépni” / Beszélgetés Bucskok Lajossal	91

Jelen számunk borítója Fürjesi Csaba *Hang a liget mögött* című festménye felhasználásával készült. A borító belső oldalain Stefanovits Péter *Jelkép 1956* és Fürjesi Csaba *Ötórai tea* című alkotása látható. Illusztráció: Szemethy Orsi *Libasor-ozat* című grafikai sorozata (13., 15., 40., 52., 87., 95.). A 37. oldalon található fotót Csapody Tamás készítette 2009. február 9-én.

Főszerkesztő:
Mizser Attila
(attila.mizser@gmail.com)

Szerkesztő:
Handó Péter
(handop@gmail.com)

Lektor/korrektor:
Nagy Csilla
(csillester@gmail.com)

Főmunkatársak:
Nagy Pál (*Párizs*)
Pál József (*Salgótarján*)
Tözsér Árpád (*Pozsony*)

Kiadja:
Balassi Bálint Megyei Könyvtár és
Közművelődési Intézet
(3100 Salgótarján, Kassai sor 2.)

Felelős kiadó:
Molnár Éva

Készült a Polar Stúdióban (*Salgótarján*)

Nógrád Megye
Közgyűlése irodalmi,
művészeti, közéleti
folyóirata.

Támogatóink:

nka

Nemzeti Kulturális Alap

Nemzeti Kulturális Alap

Médiapartnerünk:

NÓGRÁD HÍRLAP

Levélcím: 3101 Salgótarján, Pf. 270; Telefon: 32/416-777; Fax: 32/416-482; Internet: www.bbmh.hu; e-mail: palocfold@gmail.com • Terjeszti a Balassi Bálint Megyei Könyvtár és Közművelődési Intézet; előfizethető, illetve a Palócföld Könyvek sorozatban megjelent kötetek megrendelhetőek ugyanitt • Budapesten megvásárolható az Írók Boltjában (VI. kerület, Andrássy út 45.), Nógrád megyében a Kincsestár Könyvesboltban (2660 Balassagyarmat, Rákóczi út 61.), az Inmedio üzletében (3100 Salgótarján, Erzsébet tér 5.), valamint a szlovákiai Phoenix Könyvesboltban (98401 Losonc, Kubinyi tér) • 2009-ben megjelenik 6 alkalommal • Egy szám ára 400,- Ft; előfizetési díj egy évre 1 500,- Ft, amely a postaköltséget nem tartalmazza • Kéziratokat és rajzokat megőrizzük, de nem küldünk vissza • ISSN 0555-8867 • INDEX 25925

TANDORI DEZSŐ

Változatok

Itt: a híd alatt I.

Itt: a híd alatt.
Ott: dombvonulat.
Vonatok jönnek-mennek.
Beleborzongok.
De boldog vagyok.
Itt a hídnál lehetek.

Vonattal haza.
A dombok sora.
Köd, szűrt fény ne fogadjon.
Kértem annyiszor.
Jönni-menni sor,
Szer végre békén hagyjon.

Most ennekszerén.
Egybe. Vagyok én.
Sehovai utazó.
Egybeírhatnám.
Mintegy írhatnám.
Hogy nekem már ennyi jó.

Mindig ugyanaz.
Tél, ősz, nyár, tavasz.
Semmi az életen túl.
Életen innen.
Végre elhiggyem.
Lélekfogytom szét nem fúl.

Nem érkezem meg.
Helyt itt lehessek.
Erre tanuságomul.

Változatok

Itt: a híd alatt II.

Itt: a híd alatt.

Ott: dombvonulat.

Vonatok jönnek-mennek.

Beleborzongok.

De boldog vagyok.

Itt a hídnál lehetek.

Vonattal haza.

A dombok sora.

Köd, szűrt fény ne fogadjon.

Kértem annyiszor.

Jönni-menni sor,

Szer végre békén hagyjon.

Most ennekzerén.

Egybe. Vagyok én.

Sehovai utazó.

Egybeírhatnám.

Mintegy írhatnám.

Hogy nekem már ennyi jó.

Mindig ugyanaz.

Tél, ősz, nyár, tavasz.

Semmi az életen túl.

Életen innen.

Végre elhiggyem.

Lélekfogytom szét nem fül.

Ne érkezzem meg.

Helyt, itt lehessek.

Erre, tanuságomul.

Változat

Jól ki nem mondtam

Jól ki nem mondtam.
Kétséget hagytam.
Kár is volt igyekeznem.
Lennék a hídnál.
Nincs, ami „túl” vár.
Városomba érkezzem.

Ne „haza”. Itthon.
Lehessen rónom.
Utcát. Otthon lehessek.
A gazdag „lehet”:
Lehetetlenebb.
Nincs, hogy mit is szeressek.

Írtam: emlékek.
Bőséggel jönnek.
Mit nem akarok most már?
Kopogósabban.
Mit se dúsabban.
Mint mit veszteni nem kár.

Nekem ez telje.
Veréb. Főmedve.
Lakásom. Pár megszokás.
Gazdag városok?
Szobám kopogóbb,
Ott, mint bármi ily írás!

„Mindenki sziget” ütött fejembe

Tégy Szemüveget

Tégy szemüveget.
Mindenki sziget.
Amott épp süti a nap.
Jönnek. Fájások.
Már változások.
Fej és fatörzs összecsap.

Ennek két éve.
Sincs. Már elérve.
Fájások által. Vagyok.
Sziget mindenki.
Egy-szemüvegnyi.
Fogadja az egy-napot.

Élek. Hány napot.
Hagytok. Fájások.
Egy nap beálltok végleg.
Még minden. Részlet.
Még szigetének.
Állhatnak az állandók.

De már múlandó.
De már tudható.
Mindig tudhattad. Magad.
Fatörzs és fej összecsap.
Valami reccsen.
Fájdalmak. Fejben.

cukorkreml

– no, legények, mennyi kétszer kettő?
na, hadd halljam, kabai fiam!
– kétszer kettő az huszonhat, bátyuska.
– üljön le, kabai!
nagyon rossz válasz.
kétszer kettő az négy.
no, legfeljebb öt, esetleg hat,
na jó, nyolc, talán tizenkettő,
ha minden kötél szakad.
de sehogyan se huszonhat, maga ostoba fasz!

– no, legények, erre válaszoljanak:
az úr munkára vagy élvezetre teremtette az embert?
na, hadd halljam, kabai fiam!
– munkára, bátyuska.
– na és miért?
– hát ugye az úr tíz ujjat adott az embernek,
de csak egy fűtykőst.
– helyes válasz, kabai, de a magyarázat gya-lá-za-tos!

(italom van, de nem iszom,
ételem van, de nem eszem,
álmom van, de nem álmodom.)

ТОЛЬКО ТАК ПРОСТО

чёрное небо и чёрное море,
чёрные деревья и чёрный дом,
чёрный животный, чёрный человек,
чёрная радость, чёрная печаль,
чёрный металл и чёрный камень и
чёрная земля и чёрные деревья,
чёрный муж и чёрная супруга —

хуй мой выходец из этого выхода.

Családmesék

Március

A karácsonyi lapok még el se fogytak a polcról,
s már megérkezett az első húsvéti.

A fonéma szerepe

„Gyere csak egy kicsit, Matyi szeretne
tőled kérdezni valamit!” – Fölkelvén
az íróasztalomtól, átmegyek könyvtár-
dolgozószobámból az étkező-nappaliba

(ittlakásunk első telén Mócitól kapott
családi nevén: a karácsonyfás szobába),
leülök a gyerekasztal melletti fotelbe,
s jobb kezében a műanyag kiskanállal

hadonászva, a bal hüvelyk- és mutató-
ujjával a macis mélytányér oldalához
nyomva, a többi hármat legyezőszerűen
széttárva végre megfog egyet, óvatosan

kiemeli, komolykodva néz, s nagy át-
éléssel, élesen tagolt, emelkedő-szökő-
eső-emelkedő-ereszkedő hanglejtéssel
kérdézi: „Ez hoked-li vagy noked-li?”

A Hajógyári-szigeten

Ezt nem lehet elmondani.
Hogy a világ!
A világ veszélyes,

nagyon.
Például a csúszda.
Beveri a fejét abba a rúdba.

Megvédeni –
legalább amíg élek,
legalább mikor vele vagyok,
legalább attól, amit elérek –
ugyan mitől tudod megvédeni.
Még magadtól se.

Mert éppen én verem be a fejét
abba a rúdba.
Én vagyok a világ. Úgy látszik,
én vagyok rá a legveszélyesebb.
Magamtól kéne megvédeni,
lelelébb és leginkább magamtól.

Álomvár

„Én egyből kiszúrtam,
hogy ez olyan,
mint ahol a pónik laknak!
Nekem ez a vár a barátom.”

A karó kiáll a földből,
a kötél laza,
egy erősebb szél alákap –
menteni –
ugrani, fölcsúszni, testemmel védeni –

„Apa, én most éjszaka,
pizsamában, álmomban
elmegyek a Hajógyári-szigetre,
aztán visszajövök,
és a szobádban a számítógépből
kiszedem az összes pólyás pónit,
meg nagy pónit,
és elviszem őket
abba az ugrálóvárba.”

Vesztegzár

Darazsak szárnyára támaszkodik a tavasz, és ahogy röpdös velük, fehérre, zöldre festi a fákat. Aztán a szitakötők jönnek, behurcolják a nyarat, elkapja ember, állat, s csak a három hónapig tartó karantén után derül ki, hogy senki sem lett beteg.

A kert fényes tutajként úszik, és kiköt egy nem létező szigeten, ahol már száz éve keresem a láthatatlan tücsköket. Sose volt forgószél emel a lombokig, hátha ott fenn megtalálom őket, aztán meg titokzatos erők zsugorítanak össze, hogy bele tudjak nézni a föld

repedéseibe, de hiába meresztem a szemem, nyilvánvaló, hogy tücskök nincsenek. Láttam viszont, hogy a lombok szintjén béke van, de egymást tapossák a gyökerek. És van egy jégtömb a mélyben, nem tud kiolvadni, hidege fölsajog – fázik a föld a talpam alatt.

Vajon melyik?

Én a hamuról *beszélek*,
nem illik hozzám a trombita.

Talán a zárlatos kapcsoló volt,
talán egy aljas gyújtogató –
belső könyvtáram porig égett.

Most azt találgatom, hogy
milyen lehet, mikor a hamuban egy
apokrif bibliára akad valaki?

Beleolvas, látja egy másik
isten parancsait,
s közben ki nem érdemelt

stigmákat vesz észre magán, és
sehogy se képes eldönteni,
vajon melyik küldhette őket?

És azt sem érti, hogy tudhat mégis
egyszerre kételkedni mindkettőben?

Fejbenjárás

Szívtévesztő vagyok, mondta, s könnyezett.
Engem a hídpróbára várnak, válaszoltam,
miközben azt se tudtam, kivel beszélgetek.
Sietnem kell, odakötöznek a híd alá
nemsokára, mintha én terveztem volna.
Reszketni fog, ahogy a harckocsik
végigdübögnek rajta, és én abban
ringatom magam, hogy erős, mint a halál.
Azt mondják, a szívünk ég legtovább,
nehezen gyullad meg, és a lángok csak
rostonként képesek végezni vele.
Végül olyan lesz, mint egy kicsinyke,
megszelídített gömbvillám. De miket
is beszélek, biztosan nem érti, hogy
jutnak ilyenek eszembe. Talán mert
mindegyik könyvemet egyszerre
olvasom, és mindegyikben még
csak a tizedik oldalon tartok. Pedig
mindjárt este lesz.

Vizsgatétel

Onlajn tereken át
repülni aranyfüst-puhán
a kor-bonctan auditóriumba,
húzni egy tételt Hars Poétikából,
s röpke felkészülés után kifejteni
a vén professzornak, amire amúgy
készülni se kéne, hiszen szünet nélkül
örvénylik fejemben évek óta.
Nagyon fájl, mondani végül jó hangosan,
majd összezární szemet és *szájt*,
érezni, ahogy a kipréselődött
könny arcomon végiggurul.
Most még rész vagyok, egészen az!
– fűzöm hozzá még hangosabban.
Kéri az indexem; tudom, mit ír bele.
Szégyellem magam, hogy
most se a tételemről beszéltem,
mégis jelest kaptam érte.

Retró

(Izzó erdőbe üztek árva lécnak,
paneltrolira ültettek kalauznak.
Erőlegényeket küldtek rám –
álmomban rabosítottak.)

(Ázok, féltem a köpenyem, hogy
megint letépi vállamról a vihar.
Látott már annyi esőt és havazást,
megérdemelné, hogy süsse a nap.)

(Szökőnapon fogsz itt maradni,
szétszivárogsz a füstfalakba.
Letüdözzük, amit kileheltél,
kiisszuk üres poharadat.)

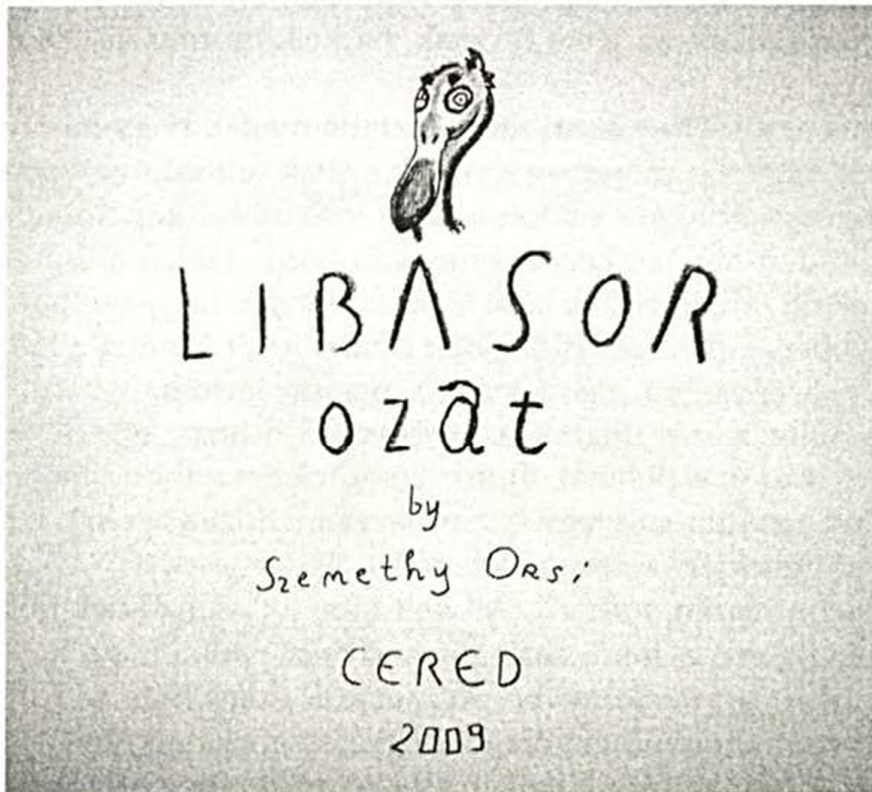
Őszi levél Dórához

Hátratett kezekkel fészkelődnek a sorok
Recseg-ropog a vers korhadt padsora
Ajaknyi döbbenet – Zuhanás minden
Csattog pillantásod szelíd ostora.

Tántorog az est a bánat pohár szélén
Hallgat és én is hallgatok
Fogyatékos jambusok között
Az ígék süketek, a főnevek vakok

Fagott borong, megfojt nagyon
Keresetlen mord nyugalma
Magamba gombolom ordas haragom
Szavam marad torkomhoz lapulva

Dülöngél bennem egy bágyadt dallam
Ócska xilofon koppan lá-ról ti-re; ti-ről dó-ra
Ráncatlanra vasalja arcomat a fény
Alkonyatra érkezem, vagy holnap virradóra

SZÁVAI ATTILA

Eperhárom

Adott egy matektanár. Már mint, hogy létezik, van. Van több is, persze, de ne veszünk el ennek a ténynek a filozófiai útvesztőjében. Aki létezik, az veszi az utat, tanárúr? Igen, de nyeri is, fiam, elől is vannak felezővonalak, pláne kátyúk, elgázolt kiskutyák (egészen a szemben lévő dombig futnak, kivéve a kiskutyák), nem csak hátul. Használjuk tehát édes anyanyelvünket: egyes szám harmadik személy (vagy, ahogy gyerekkorom nyelvtanóráin mondtuk: eperhárom), és mondjuk ki, kvázi figyelmeztetésként, tájékoztatásként állítsuk az út szélére, lassan mondom, „minidenki” lássa: Ő. Eperhárom. Ő.

Adott tehát egy matektanár, aki többnyire csak számokkal hajlandó kommunikálni a világgal és családjával.

Egy idő után a família betűkkel írta ki a számokat, de nem lehetett átverni (ahogy átvered magad egy másodfokú egyenlet erdején, ösvényein, zuhatagjain, aknamezőin, nagy forgalmú kereszteződésein, ahol nem mindig működnek a jelzőlámpák). Nekem, mondta a matematikus, számokat rakjatok az életembe, ne betűket, minek születtek volna az arab zsenik, ha betűkkel, tömondatokkal, alannyal és állítmánnyal vezetnék le egy egyenletet, hogyan kérném az olcsó párizsit a boltban, egy fikarcnyit, tenyérynit, kérek egy lábszárnyi füstölt kolbászt, és tekerném fel a nadrágszárat a hentesnél? Addig rakja a mérlegre a nedves árut, amíg a mutató északra nem mutat? Észak meg merre van? Hát, kinek merre, nem vagyok én földrajz szakos; erőszakos, az igen, de csak, ha kell, ha muszáj, ha a szükség törvényt bont.

A matematikus egy időben azzal szórakoztatta magát, hogy ha olyan nyilvános helyen volt, ahol nagyobb méretben számok voltak feltüntetve valami jól látható helyre, akkor rögvest munkához látott a látott számokkal kapcsolatban. Volt, amikor az őszi búcsú déli miséjén kezdte el megdolgozni azokat a számokat, amik az egyik szobor melletti táblán voltak láthatóak, mutatván, hogy hol található az adott rész az imakönyvben. Felütötte kölcsönként imakönyvét (az általa látogatott vallási szertartások száma egyjegyű egész szám a pozitív tartományban), majd miután fejben végiggondolta a folyamatot, a processzust (ahogy ezt nevezni szokta: a procit; fejbeproci, várj egy pillanat, átprocizom, tejbeproci, utóbbi a tejből készült kásaszerű ételekre mondta, mintegy közös nevezőre hozva azokat, tejbeproci, kész, kétszer aláhúzva) heves jegyzetelésbe kezdett.

A szertartás azon részén, mikor kezdet kell fogniuk a hívőknek (a béke jeléül), ő vastagon belefeledkezve a munkába, görnyedve a padban, sűrű, remegős, apró mozdulatokkal irkált az imakönyvbe. Kérdezte is a mellette ülő hívő, hogy mit tetszik csinálni, az imakönyv nem olajtó, hogy összefirkáljuk, összemarháskodjuk, komoly dolog ez, kérem. Hősünk halkán elmagyarázta, hogy felülről (ott, a szobor

mellett) a második számhoz készít éppen egyenletet, megfordítva a folyamatot, megoldáshoz feladatot, ez ám a szellemi munka, nem csak az, amit maguk – a hívő itt leintette, ne is folytassa. A matematikatanár megragadta szomszédja karját, majd közelebb hajolva mondta ki a szavakat: talán van egy világ, egy másik dimenzióban, más törvényekkel, ahol az Istent nem imákban imádják, hanem matematikai képletekben, számokban, gyökjelekben, plusz, mínusz, koszinusz, satöbbi, ami kell. Ahol, ha bűnös vagy, mert az vagy, mindenki az, akkor a penitenciát nem szavakkal mondod, hanem levezetsz, khm, kézen fogva lekísérsz a logika márvány lépcsőjén egy rövid kétismeretlenest, illetve annyit, amennyi szükséges a feloldáshoz. Érted? Érted. Ki másért.

Egy matematikai feladványban (mint például maga az élet is) az a szám a végeredmény, amit kétszer aláhúzott a számoló. Előbb-utóbb mindenki kiszámolódik, megfejtődünk, hogy aztán kétszer aláhúzódjunk, vége, be lehet könyvelni a többi eredmény közé, amiből aztán újabb képletek, képlettagok lesznek, újabb számolókkal, számításokkal egészen a végtelenségig, ezt nem szeretik a matektanárok, bocs, tehát nagyon sokáig, bizonytalanul sokáig, olyan mennyiségű sokáig, aminek mindig változó a vége. Tehát addig, ameddig (szép volt, diplomatikus, ebbe nem lehet belekötni, viszont megfoghatatlan, érvényes és bizonytalan, mint a ma született bárány).

Gondoljunk egy szerencseszámmra. 21 (huszonegy). Adott tehát egy szerencseszám. Mármost, hogy létezik, van. Van több is, persze, de ne vesszünk el ennek a ténynek a filozófiai útvesztőjében. Aki létezik, az veszti az utat, tanárúr? Igen, de nyeri is, fiam, elöl is vannak felezővonalak, pláne kátyúk, elgázolt kiskutyák (egészen a szemben lévő dombig futnak, kivéve a kiskutyák), nem csak hátul. A 21 egy szerencsés szám. És az sem kisebb szerencse, ha egy héttagú társaságban (akik, mondjuk, egy belvárosi szórakozóhelyen találkoznak) üdvözlésképpen mindenki mindenkivel egyszer kezet fog, szeressük egymást gyerekek. És, ha egy 7 tagú társaságban mindenki mindenkivel egyszer kezet fogott, hány kézfogás történt? 21 (huszonegy).

DARVASI LÁSZLÓ

Halk ország

Azt hallotta róla, hogy ölt. Vagy csak látta, hogy mások ölnek.

Talán látta az akasztást, amiről a többiek az iskolában is sugdolóztak. Megverték a hullákat is, leköpdösték az élettelen testeket. Nem mertek erről hangosan beszélni, csak sugdolóztak. Vagy nem is látta az apja, hogy ölnek, de ahogy mindenki a környéken, a házban és a szomszéd házakban, hallott ilyesmikről. Már ez is elég volt ahhoz, hogy bajba kerüljön. Ennyi is elég lehetett. Akármit is tett az apja, nem volt biztonságban. Így mondták, nincs biztonságban. És aztán, nem sokkal a harcok elcsitulta után, valóban elment. Ahogy utoljára még föléje hajolt, megcsapta a kabátból gőzölgő naftalin szaga. A naftalin szaga vele maradt egész télen, ha megjött az utcáról, akkor is húzta magával, mint valami nehéz, kávészínű fátylat. Az apja állá rendszeren kék volt a borostától. Reggel világoskék, este már ibolyakék, vagy fémszínű. A naftalint nem tudta elűzni az októberi löporszag, sem a decemberi köd, és a januári fagyok sem, amik csúf virágokat karcoltak a gangablakra.

Most február volt, verőfényes és hideg nap, a férfi az ajtóból döntötte vissza a felsőtestét, zavartan suttogott, ami ijesztő volt. Egy ideig nem látsz, mondta, ide-oda járt a tekintete. Ő nézte, hogyan ugrik meg az ádámcsutkája, mert szőrszálak maradtak rajta a kapkodva elvégzett borotválkozás után. Az apja még a hajába túrt, remegtek az ujjai, és tényleg elment. Nem is nyikordult az ajtó. Pedig mindig szokott.

Rokonoknál aludt néhány napig, mert az anyja kijelentette, a lakást renoválni kell. Fúrni és faragni fognak, és ez zajjal jár. Talán éjszaka is dolgoznak a munkások. Anya rekedten beszélt, gombóc volt a torkában, közben az ujja hegyét végighúzogatta a gyerek arcán, mintha a bőrét is meg akarná győzni, higgyen neki.

Egy kicsit megváltoznak a dolgok, mondta végül, és szorongó mosolyra húzódott a szája.

A házat még novemberben találat érte. Tele volt kövel az udvar, téglával, egy kökerítés leomlott. Azon is dolgozni fognak. A ház falán, a lakásokon, a pincén, a bejárati kapun, a lépcsőn is dogozni fognak. Ő meg arra gondolt, milyen érdekes lenne, ha valaki feltalálná a halk kalapácsot. Kitalálnák a halkan fűrészelő fűrész, a halk faragót, a hangtalan reszelőt, a néma satupadot, a halk építkezést. Meg se hallaná senki, olyan gyorsan épülne fel a ház! Megfordul az ember, és lám, ott kanyarog mögötte egy utca, ott terül egy város, az egész, halkan felépített ország.

Az anyjának igaza lett, mert a hét után, amikor hazatért a rokonoktól, mintha minden kisebb lett volna. És csak tessék-lássék hozták rendbe a házat. Nem akart elülni a por, mintha éjszaka is táncolt volna, nehéz volt, savanyú szaga volt, rossz por volt. És valóban megváltoztak a dolgok. Kisebb bútorok, kisebb ablakok és ajtók várták otthon. Vagy talán csak ő nőtt meg. Nem halkul a világ, csak kisebb lesz.

Tényleg itt laktunk mi?, kérdezte, olyan valószerűtlennek érzett mindent, ami történt.

Az anyja elhúzta a száját, hát persze.

Miért tesz úgy, mintha nem szólt volna előre?!

Olyan fáradt volt a szeme, és már nem viselte a karikagyűrűt. Neki most már nem lesz kistestvére. Az apja mielőtt még elment volna, azt mondta, hamarosan kistestvére lesz. De most már nem lesz.

Apa ölt?

Nem tudom, mondta az anyja.

Nem mondta?

Nem.

És te?

Mit én?

Te mit gondolsz?

Nem tudom, mit gondoljak. El kellett mennie.

Látszik valakin, ha ölt?

Nem tudom.

Lehet hallani?

Nem értem.

Hogy olyan halkan ölnek.

Miről beszélsz?!

Olyan halkan ölnek, hogy nem lehet meghallani.

De az anyja hallgatott, és ő azt várta, hogy elsírja magát. Az anyja nem sírt. Nem baj, ha kisebb lesz minden. Akkor egy ideig kicsi utcák kanyarognak egy kicsi ég alatt.

Nem sok idő kellett ahhoz, hogy egy csendes, ám egyre nagyobb szabású mámor részévé váljon. Rendületlenül kezdte várni a napnyugtát, majd a naplementével együtt járó csendes, de fájdalommal teli napszakot, amikor a fény feladja a harcot, és elfogy. S az anyja mind növekvő aggodalma, később kifejezett rémülete ellenére a napnak e szakában sokáig üldögélt a szobájában, az ágy szélére kucorodott, nem gyújtott villanyt. Talán félt, de jó volt mégis. S míg félt, arra is gondolt, ha feltalálnák a halk kalapácsot, a halk fűrészt, a halk építkezést, akkor biztosan feltalálnák a halk háborút is. Olyan halkan halna meg az, akit megölnek, hogy senki sem hallaná.

Akkor már tudta, hogy nincsen egyedül.

Nem hallotta, soha nem hallotta.

Nem hallotta, hogy lélegzik, hogy megmozdul, hogy él.

Nem hallotta, de tudta, hogy van, és hogy közel van.

Állt a szoba közepén, szinte már sötét volt, és ő tudta, hogy akár érinthetné is az a másik, titokzatos lény, akivel együtt élnek. Tudta, hogy figyeli őt. Nem félt tőle. Néha, ahogy belépett a szobába, köszönt neki, jó estét kívánok.

Jó estét kívánok!

Állt a szoba közepén, s mintha lassan őt is levetkőztette volna a sötétség. Mintha a dolgai határozott készséget is mutattak volna, hogy egy másik, ismeretlen és titkos történetbe lépjenek át, és mást is szolgáljanak, ne csak őt. Amikor végül a lámpáitól és a lakásfényektől megfosztott körudvar felől is csak a sötétség ömlött be hozzá, az ő szobájába, akár egy néma folyó, melynek egy-két kósza villanás díszíti a hátát, akkor érezte, hogy jó, mert nincs, és talán már soha nem lesz egyedül. Majd némi morfondírozás

és egyezkedés után létezésének egész birodalmát felajánlotta ennek a láthatatlan és hallhatatlan másiknak. Odaadta mindenét, az ácsceruzákat, a színes köveket és kavicsokat, a csigaházakat, a rézhuzalokat, a szögeket, a radírgumikat, a hasas tintatartót, vagy azt a néhány, többnyire sérült vagy festékét veszített ólomfigurát, melyek az asztalán álltak a kalandregény-sorozat könyvei mellett. És ez olyan megnyugtató volt, hogy néha kiabálni kezdett örömeiben, a tiéd ez is, a tiéd. Aztán észbe kapott, és csak tátogott, neki, tessék a ceruzahegyszőm, tessék a tintatartóm, tessék, tessék.

Az iskolában gyakran mondták neki, hogy álljon fel.

Ő felállt, és aztán nem ülhetett le a csengőszóig.

Eleinte néhányan vigyorogtak, később rá sem pillantottak, és ő büszke volt, mert tudta, hogy olyan halkán áll a számoló, olvasó, maguk elé motyogó társai között, hogy nem is lehet észrevenni.

Vége lett az órának, és a tanár úgy viharzott ki, hogy nem mondta, fiam, leülhetsz.

Egy este az anyja a fülébe suttogott villanyoltás után.

Apa Ausztriában van.

Mit csinál ott.

Van ott egy tábor.

Ott él.

Átmenetileg.

Hazajön?

Hazajön, suttogta az anyja.

Nem jön haza, suttogott vissza.

De hazajön.

Nem.

Te nem akarod, hogy hazajöjjön?!

Nem válaszolt.

Olykor hamarabb ért haza a szokásosnál. Váratlanul lett vége a tanításnak, a tanárok lögyakorlatra vagy tanácskozásra gyűltek össze, és ő csavaroghatott volna a ligetben, vagy a szigeten, mégis hazafelé vette az irányt. Szinte süttött a lakásban a másik néma jelenléte. Az ő illata lengett a nagyszobától a konyháig, mintha a bútorok is melegebbek lettek volna, a karosszék mélye őrizte egy test körvonalát, a terítő pedig megtartotta a sokáig rajta felejtett kéz formáját, s az előszoba tükrében látni vélte az elmosódott arcot, amely idáig fürkészte magát, csak aztán meghallotta az ő fütyörészését, vagy cipője csattogását a folyosón. Amikor korábban érkezett a szokásosnál, akkor is hagyott időt. Addig matatott a zárral, mígnem biztos lehetett, a másiknak sikerült visszatérnie abba a világába, ahonnan idáig merészkedett. Aztán az előszobában is állt még, s az egy-két reccsenés és sóhajtás után a lakás mélyébe indult. Tudta, nem érheti meglepetés. Semmi nem mozdult, békésen szitált a por, fényfolt remegett a szobapálma levelén. A fotelbe vetette magát, és sokáig ült csendben, egyenletesen lélegezve, hogy eltöltse a szokásos állapot, hogy azt érezze, kívül kerül a testén, de e bizonytalanságban is pontosan és élesen érezze és tudja, hogy egy valaki egy megmenekített létezés mélyéből figyel rá.

Szemmel tartotta a másikat. De abban is biztos volt, hogy a másik sem lát többet belőle, mint ő. Mintha egy falon ejtett résen bámulták volna egymás részleteit, melyek nem válnak egésszé, egymás hiányai voltak. Beszélhetett is volna hozzá, de nem volt kedve olyan szavakat vesztegetni, melyekre nem lehet szavakkal válaszolni.

Könyveket hagyott neki, kinyitva bizonyos, nem véletlenül választott fejezeteknél. Nem mindig ugyanoda volt visszahajtva egy könyv. Látta az olvasás nyomát. Vagy kihajtotta neki a Bibliát, mert volt Bibliája is, éppen csak az iskolába nem vihette, illetve a lakásból sem vihette ki, nem volt szabad, csak otthon forgathatta. Egyszer ennél a soroknál hagyta nyitva Máté evangéliumát:

„Te pedig a mikor imádkozol,
Menj be a te belső szobádba, és
Ajtódat bezárva, imádkozzál a te
Atyádhhoz, a ki titkon van; és a te
Atyád, a ki titkon néz, megfizet né-
ked nyilván.”

Aztán üzeneteket kezdett hagyni neki másképpen is, nyilvánvalóan és szemérmetlenül, egy üres papírt, rajta ceruzát hagyva a szobaasztalon. És nem hiába. Észrevette a lap sarkába rajzolt pici pontot. Észrevette a halvány vonalat, amely keresztülfutott a lapon. Hullámok, halvány karcok jeleztek neki. A virágok is tudtak róla, tudtak a másik emberről. Amikor a növényi test megereszkedik, amikor lassan elveszti a sejteket kifeszítő vizet, a virág ráncosodni, puhulni kezd. Tudta ezt. Mert tanulták. Így tanulták. Az anyja mindig is feledékeny volt, nem érdekelték a növények, ő pedig tudatosan nem öntözött. Nem locsolta a futókat, a pletykákat, a hosszú levelű, pálmás virágokat, a kaktuszokat, a filodendront. És mégsem száradt ki a földjük. Képtelenség, hogy anya nem veszi észre.

Üzentek egymásnak a rádió keresőjén. Ő Prágába ment. A másik Párizsból jelzett. Ő Párizsból Londonba utazott, a másik visszatért Luxemburgba. Ez már nyílt társalgás volt.

S aztán egy nap nem egyedül érkezett haza. A sarki boltban, ahol néha savanyúcukrot vett, már korábban is gyakran botlott a férfibe. Ez a férfi többnyire cigarettát kért, pörgette a fehér dobozt az ujjai között, és a pörgésnek nem volt hangja. Gyönyörűen csinálta. A férfi egyszer rámosolygott. Hosszú, sárga volt a haja, és az ujjai is sárgák voltak, a nikotin befestette őket, s ez olyan furcsa volt, hogy nem tudta róla levenni a szemét, csak bámulta. A másik észrevette, elnevette magát.

Mit nevensz?

Nem nevetek.

Most is nevensz.

Most már nem.

Én azért hallom.

Hallja?

Nem nevensz, de hallom.

Ő csak rázta a fejét.

Hallom, hogy nevensz.

Nem nevetek.

Nevensz, én hallok, mindent.

Amikor menni akart a trafikból, a férfi utánanyúlt. Nem volt durva, de határozott volt. Gyorsan mozdult a keze, nem is lehetett látni.

Miért nem magyarul beszél velem?

Este nézte az anyját, vacsoráztak, a villa neki-nekikoccant a tányérnak, a grenadírmars kockái sápadtan világítottak. Az anyja csinált limonádét is. Szeretett a

citrompótló tablettáival játszani. Néha elszopogatta őket. Az anyja nem is rágott, inkább elnyomogatta a krumplit a szájában, fekete csík húzódott a szeme alatt.

Anya, te hallod, ha nevetek?

Nem értelek.

Ha nevetek, hallod?

Nem nevensz. Nagyon régen nem nevettél.

Ha nevettem volna, hallottad volna?

Hallottam volna.

Most hallottad?

Mit?

Nevettem.

Nem... igen, hallottam.

Nem hallottad, csak mondod.

Egyél.

Aztán egy nap fölhívta a sárga hajú férfit a lakásba, aki azt mondta, hogy hall mindent. Hosszú, világos kabátja volt, mintha puha, piszkos vattából varrták volna, de a férfi alacsony volt, levette a kalapját, amikor belépett az ajtón. Állt egy kicsit a küszöbön, és megcsóválta a fejét. Mint aki azt mondja, ejnye, ejnye. Elmosolyodott.

Szép, mondta beljebb lépve, már járt a tekintete.

Mi szép?

Szépen éltek, mondta a férfi.

Nem tudom, mondta ő, nem tudta, milyen az, szépen élni. Felkelnek, elmennek otthonról, hazajönnek, lefekszenek. Lehet hallani gyárdudát, villamosnyikorgást, autókat. Vagy szól a rádió, focimeccs van, akkor lehet hangosabban hallgatni. A szomszéd bekopogtat, kér ezt meg azt, a szomszéd kislány leleskedik a gangablakon, ez szép? A képek a falon szépek. Nagypapa, nagymama, apa. Apa képe is a falon lógott, az anyja nem vette le, egyszer akarta, de visszatette.

A kurva anyátok, mondta az anyja, amikor visszatette apát a falra.

De aztán soha nem porolgatta. Nagypapát és nagymamát mindig letörölte, apát nem. Anya nem ért apához.

Beszélg magyarul, mondta a sárga hajú.

Jó, mondta, magyarul fogok beszélni.

Szóval itt élsz.

Itt lakom.

A férfi úgy forgolódott, mint aki jártas az ilyesmiben. Nem a tárgyakat nézte és vizsgálta, vagy vette egyenként számba, hanem átnézett rajtuk, mögéjük és beléjük pillantott. A tekintete lassan és megfontoltan siklott végig a lakáson, a tekintete tapogatott és simogatott, és ő izgatott lett attól, hogyan tud nézni ez az ember. Ezt majd megtanulja ő is, így nézni, ilyen áthatóan, ilyen csöndesen. Ott van a fiókban a Bibliája, biztosan látja azt is. Az asztalához lépett, de a férfi rászólt.

Nem, ne húzd ki a fiókot.

Ne?

Tudom, mi van benne.

Honnan tudja?

Látom, mondta a férfi, és most nem mosolygott, nagyot sóhajtott. Cigaretta-paklit húzott ki a zsebéből, és finoman a tenyerébe ütögette a szálát. Aztán a szája

sarkába illesztette, de nem gyújtotta meg, úgy beszélt. Ő meg nézte, hogyan jár fel s alá a cigarettaszál vége.

Egyedül vagy?

Anyám dolgozik, mondta.

Beszélg magyarul, ingatta a fejét a férfi.

Bólintott, és mintha hallott volna valami közeli sóhajtást, mint amikor egy pince szomorúsága felszáll a napfényes világhoz.

Apád?

Elment.

Hová?

Nem tudom.

Miért ment el?

És ha segítenék neked visszahozni? Ha együtt visszahoznánk?!, a szeme most pajkosan csillogott. Zsebre dugta a kezét. Egyszer csak már az ajtóban állt, a körudvarról bezúduló fény egészen valóságosulenné tette az alakját. Mintha a küszöb fölött lebegett volna. Neki meg később jutott az eszébe, hogy valami nagyon fontos történt akkor, ennél a látogatásnál. Lassan mérte föl a dolog jelentőségét, súlyát. Valami megtört, valami kibillent akkor. A dolgokat és az események rendjét irányító és kordában tartó egyensúly szűnt meg, akkor kezdődött a korlátlanság és a rendtelenség időszaka, akkor kezdődött a káosz, mert mintha az a titokzatos és nem hallható másik, az ő diszkrét és mégis jelentőségteljes létezése, melyben éppúgy megfértek a titkok, mint a hétköznapi mozdulatok, másképpen kezdett volna élni. És minden mozdulata, a létezésének legegyszerűbb megnyilvánulása is iszonyatos zajjal és hangerővel járt. Nyomasztóan kezdte hallani őt. Már akkor is hallotta a szívverését, ahogy felerősödik és szinte feldübörögni kezd, amikor a sárga hajú férfi a lakásukba lépett. Hallotta, hogyan zihál, hallotta azt a furcsa kis recsenést is, az öklére harapott, csak hogy ne kiáltson félelmében. Aztán a sárga hajú elment. Szag maradt utána, mint amikor a könyvek sokáig hevernek a szekrény mélyén, nyelik, magukba szívják a port, az időt, sárgulnak, magukba fordulva múlnak, és illatuk lesz. Szellőztetett. Kinyitogatta az ablakokat, keresztuzatot csinált, boldogan lebegtek a függönyök. Ezt jó volt látni. Csönd volt, és a függönyök olyanok voltak, mint hatalmas szárnyak, és ők szálltak, szálltak. De a rend már felbomlott. Hallotta a másikat. És úgy érezte, megsüketül tőle. Csalódott is volt. És aztán hazajött az anyja, és végre este lett, elhalkult a körfolyosó, a rádiók is elhallgattak, vagy lecsavarták őket. Edény zörgött valahol, aztán az is abbamaradt. Csak a másik lélegzése, szívdobogása nem maradt abba. Úgy érezte, megsüketül.

Mi van, suttogta a sötétbe az anyja, mi van?!

Nem tudom, suttogta vissza, pedig tudta.

Másnap sokáig gyakorolta, hogy úgy rajzoljon, hogy ne hallja. De most hallotta ezt is. Felemelte a fejét, és hallotta a könnyeket is, a közelében sírt az a másik ember. Az a másik most nyilván bámul maga elé, és magában zokog. Folyik a könnye. És nem meri letörölni. Csepeg le a kék álláról.

Túl hangos.

Írt apa, suttogta az anyja este, villanyoltás után, melegek voltak a szavai, s mintha egy idegen földről érkeztek volna.

Azt mondja, egy Bronx nevű városrészben lakik, egy piros házban, aminek az oldalán fekete tüzlépcső kanyarog. A ház a Sullivan testvérek kereskedésétől balra van, különben az egész utca piros. Mindenütt piros házak, és fekete tüzlépcsők vannak. A buszok sárgák és kékek. Azt írta apa, milyen érdekes, hogy a Sullivan testvérek ikrek, az egyik mégis kövér, a másik sovány, de így is hasonlítanak egymásra, gyakran mondogatják egymásnak, ha én kövér lennék, én így gondolnám, ha sovány lennék, az persze más lenne, és így tovább. És apa ölelte az anyját. És apa ölelte őt is. Reggel megnézte apa képét. A kép nem volt poros. Az anyja nem tisztogatta, és mégsem volt poros.

Délután arra ért haza, hogy a sárga hajú a kapuban áll. Nem volt egyedül. Volt vele egy magasabb, szürke arcú ember, akinek hasonló kabátja és kalapja volt. És kissé oldalra tőlük, állt egy munkás is.

Anya?, kérdezte ő önkéntelenül.

Mi van, megtanultál magyarul?

Anyá hol van?

Majd jön, mondta a sárga hajú. Később jön. Aki vele volt, nem szólt. Rezenéstelelen arccal nézte őket. A munkásruhás férfi pedig zavartan állt egyik lábáról a másikra. Köhécselt, krákogott, de nem mert köpni. Inkább nagyot nyelt. A sárga hajú kissé megdöntötte a fölsöttestét, így szólt hozzá. Ő meg belátott a nyaka alá. Láta a vöröses, ritkás mellszőrzetét.

De nem az anyád az érdekes, hanem az apád.

Apa, mondta a gyerek.

A munkásruhás köhécselt, a svájcisapkáját igazgatta. Levette, visszatette.

Ne idegeskedjen már, Szabó.

Igen, mondta a munkás.

Nem bontott még falat, Szabó?

De bontottam, mondta Szabó.

A sárga hajú nézte a kőművest, és nem kérdezett semmit.

Akarod, hogy anyád hazajöjjön, kérdezte váratlanul a szürke arcú. A sárga hajú könnyedén elmosolyodott, majd tett egy mozdulatot, hogy felesleges ez. Hogy ennek már nincs értelme. Ő nem válaszolt.

A szekrény mögött van, mondta ő.

Tudjuk, mondta a sárga hajú.

Miért árultad el?

Túl hangos, mondta ő.

Mi sem leszünk halkabbak, mondta a szürke arcú.

Tudom, mondta ő. Gondoltam.

Menjen előttünk, Szabó, intett a sárga hajú, és ők beléptek a kapunk, ráfordultak a lépcsőkre, haladtak fölfelé. Firkák, hulló vakolat, mocskok. Zörögtek a tányérok. Rádió szólt. Az emeleten a kőműves megállt.

Merre?

Balra.

Álltak az ajtó előtt, benyitottak.

Az apja a konyhában ült, cigarettázott, mosolyogva nézte őket. Az asztalon dobolt az ujjával. Ő meg hirtelen boldogság lett. Nagyon boldog. Nem hallotta az apja ujjainak hangjait.

A riksa

Az első találkozásra emlékszem a legélesebben. Nem a történetekre, amiket Jonathan mesélt, nem a vicceire, sokkal inkább a szakadásokra a vonatfülke zöld műbőr ülésén, a megfakult fekete-fehér képre a falon, a narancssárga csíkos lenvászon nadrágon – és persze Jonathanra. A tekintetére, ahogy néha felém pillant, az ujjaira, ahogy beletúr hullámos, szőkésbarna hajába, a nevetésére, ahogy a fogai kivillannak, mikor beszél, mintha csak az öccsét szórakoztatná, pedig az előadás nekünk szól: a nővéremnek és nekem. Reméltem, hogy inkább nekem. Próbáltam másra figyelni, de nem tudtam nem mosolyogni, és képtelen voltam levenni róla a szemem. Azt hiszem, azóta se láttam szebb arcot az övéénél. Combközéptől hiányzott mindkét lába.

Mire beértünk az állomásra, tudtam, hogy szerelmes vagyok. Bámultam Jonathant, bár akkor még egy szót sem váltottunk, a nevét sem tudtam, de azon gondolkodtam, zavar-e szeretkezés közben, hogy nincs lába, rám tudna-e feküdni úgy, hogy csak a karjával tartja magát.

A vonat lassított, én rettegtem, hogy Jonathan anélkül száll le, hogy megszólítana, hogy sosem találkozunk többet. Egy összecsukszó tolószékben emelték le a szűk lépcsőn, pattogó vezényszavakkal utasította az öccsét és a türelmetlen, izzadó kalauzt. Egész kis közönség gyűlt köré, ő nagy hangon dirigált, láthatólag élvezte, hogy magára vonja a figyelmet, de úgy éreztem, a szeme sarkából engem néz, ott vagyok-e még. Szorongva vártam, valami ürügyet kerestem, hogy megszólítsam, amikor határozottan felém fordult, és azt kérdezte: látjuk még egymást?

Jonathan szeme felcsillant, mikor legközelebb meglátott, gyönyörű barna szeme volt, rám mosolygott, és abban a pillanatban tudtam, hogy ő is akar engem. Egy percre sem maradhattunk kettesben, az öccse végig velünk volt, de Jonathant ez, úgy tűnt, nem zavarta. Olyan véd- és dacszövetség volt köztük, mintha össze lettek volna nőve, mintha Jonathan lába Jónás csípőjéből nőtt volna ki. Az öccse istenítette, Jonathan meg úgy kezelte, mintha egyszerre volna testvére, meghosszabbított testrésze és megbízható szolgálója.

Egész délután beszélgettünk. Nem mertem rákérdezni, mi történt a lábával, hogy betegség vagy baleset, talán nem is akartam, nem volt fontos. Jonathan tényként kezelte, mintha így született volna, minden másról beszélt, meg nem is nagyon hagyott szóhoz jutni. Mindenféle történeteket mesélt, főleg arról, hogyan szoktak meglógni otthonról úszni, kirándulni, vagy biciklizni, hogyan menekülnek a szülők vagy az őket kereső rendőrök elől. Nagyon sokat nevtünk, és Jonathan néha megfogta a kezem. Este megint azzal búcsúzott el: látjuk még egymást?

Jonathan nem hordott mülábat, azt mondta, megszokta az ülést, még szédülne ott a magasban, ritka a levegő. A kerekesszéket makacsul tolószéknek hívta, néha riksnak, vagy megveregette, mint egy lovat, azt mondta, sosem akar másikat. Az orvos ráhagyta azzal, hogy úgyis növésben van, majd a végső magasságához kap protézist.

Mikor először találkoztunk kettesben, már vége volt a nyári szünetnek. Korábban néhányszor beszéltünk telefonon, én sokkal felszabadultabb voltam, mint amikor Jónás is velünk volt. Jonathan egyedül jött, és olyan magas volt, mint én. Múlábakon járt, csúf, idomtalan múlábakon, amik egyáltalán nem is hasonlítottak lábra, de Jonathan hosszúnadrágot hordott, messziről nem is lehetett annyira észrevenni, csak azt, hogy kicsit bizonytalanul mozog. Ahogy melléértem, szájon csókolt, és most már tudtam, hogy összetartozunk, nem kellett megbeszélni semmit, csak sétáltunk egymás mellett kézen fogva. Néha mondtam, hogy álljunk meg, vagy ülünk le valahova, de Jonathan határozottan azt felelte, hogy még szeretne sétálni.

Csak utólag jöttem rá, mennyire kínlódott, mennyire fáradt volt, de nem akarta, hogy esendőnek lássam. Akkor ebből semmit nem vettem észre, szédült voltam az örömtől, hogy velem van. Már nem emlékszem, miről beszélgettünk, csak a boldogságra, hogy Jonathan szeret. És arra, hogy végül csókolózni ültünk le egy padra. Jonathan remegett, biztos voltam benne, hogy a vágytól, pedig lehet, hogy egyszerűen csak elfáradt a gyaloglásban.

Este anya félrevont vacsora után, és azt mondta, döntsem el, mennyire akarom komolyan venni ezt a fiút. Jonathan nem olyan, mint a többiek, bárki mással megtehetem, hogy elhagyom, de Jonathannal nem, ő nem heverné ki olyan könnyen. Gondoljam meg, hogy vele tudok-e maradni akár egy életen át, hogy vállalom-e őt, mert ha nem, akkor tisztességesebb most elhagyni. Elgondolkoztam, de csak azt éreztem, mennyire szerelmes vagyok, csak az arcát láttam magam előtt, és igent mondtam anyának. Jonathannak is igent mondtam volna, az oltár előtt is igent mondtam volna, és nem volt kétségem, hogy Jonathan ugyanazt érzi, amit én. Tizenhat évesek voltunk.

Egész együttlétünk alatt igazából nagyon kevés időt töltöttünk kettesben. Olyankor, amikor elmentünk sétálni, Jonathan felcsatolta a múlábakat, bár nagyon kényelmetlen volt neki, és tényleg zavarta, hogy magas, magasabb, mint egészséges korában volt. Ha tehetette, visszaült a tolószékbe, a riksába, és hangos parancsszavakkal utasította az öccsét, hogy merre tolja. Nekem sosem engedte meg, hogy segítsek.

A legtöbbször hármásban voltunk, tulajdonképpen nem történt más, mint hogy részese lettem az ő kalandjaiknak. Jonathan volt az értelmi szerző, Jónás pedig gondolkodás nélkül követte. Én is. Eszembe sem jutott, hogy féltennem kéne, hogy volna mitől féltennem, Jonathan minden ilyesminek fölötte állt. Úgy látszott, a veszély mindennél jobban vonzza, azért nem akar egyedül maradni velem. Most már tudom, hogy félt. Nem a bányató átúszásától, nem a motorozástól, az idegen gyümölcsösök kifosztásától – az én elvárásaimtól szorongott. Hogy férfiként kell helytállnia előttem. Akkor ebből semmit nem vettem észre, nem is erőltettem. Vágyakoztam, boldoggá tett a jelenléte, és elfogadtam a játékszabályokat.

Jonathan mindent megtett, hogy bizonyítsa: ér annyit, mint az egészségesek. Jónás sosem beszélt erről, de mindenkinél jobban értette, jobban, mint az aggódva sopánkodó vagy hisztérikusan fenyegető szülei. Meg sem próbálta lebeszélni, bármilyen veszélyes dolgot öllött ki a bátyja, a legörültebb vállalkozásról sem, de az egész élete arról szólt, hogy őt biztosítsa. Bárhová mentünk, nekem csak mögöttük volt helyem.

Egy patakon keltünk át. A híd nem a víz fölött ívelt, rajta sodródott néhány szál láncsal összekötött deszka. Jonathan egyszerűen kiugrott a székből, a riksából, amit Jónás a hóna alá csapva vitt át a patakon, hasra feküdt, és a két karjával húzta át

magát a túlpartra. Közben folyamatosan beszélt, tréfálkozott, engem próbált megnevetetni, mintha ez a világ legtermészetesebb dolga lenne.

Én mentem utoljára, mindig engem hagytak sereghajtónak, mintha mindegy volna nekik, ott vagyok-e, vagy sem, mintha nem számítana, én meg tudom-e csinálni, amit ők. Eszembe sem jutott haragudni érte, természetesnek vettem, egynek a játékszabályok közül, hogy ilyenkor nem törődnek velem. Most először, ezen a hídon rettentem meg: keskeny volt és ingatag. Nem mertem rálépni, de tudtam, hogy nem kezdhetek el nyafogni Jonathan és Jónás előtt, segítséget sem kérhetek tőlük. Hasra feküdtem, ahogy az előbb Jonathan, és a két karommal próbáltam áthúzni magam a túlpartra. Persze sokkal nehezebben ment, nekem nem voltak olyan erős karizmaim.

Mikor átküzdöttem magam, felnéztem. Jonathan már a riksában ült, összeszűkült szemmel, kutatóan nézett rám. Azon gondolkozott, miért így jöttem át a patakon, nem belőle űzők-e gúnyt. Nem szólt semmit. De attól kezdve még inkább vigyázott rá, hogy semmilyen gyengeségét, még az egészséges emberek esendőségét se láthassam rajta.

Én is óvtam a büszkeségét. Egyszer rettentő hasmenés tört rá, telezabáltuk magunkat cseresznyével, felmáztunk a fára egy ismeretlen telken, onnan loptuk, az öccse rohanva tolt a benzinkút felé. Mire a kasszából előkerült a kelletlen pénztárosnő, és kinyitotta a mozgássérültek vécéjét, már késő volt, az arcukon láttam, mikor kifelé jöttek. Azt mondtam, várjanak meg kint, az én hasam is csikar, aztán bementem utánuk a vécébe. Bűz volt és mocskok. Összelopkodtam a takarítószerket, és kitisztítottam utánuk mindent. Nem akartam, hogy bárki lenézze, vagy sajnálja Jonathant. Mire végeztem, már nem voltak ott. Sosem kérdeztem meg, miért.

Utoljára barlangászni mentünk. Tudtam, hogy megint megszöktek otthonról, hogy Jonathant valami intézettel fenyegetik, ahol folyamatos felügyelet alatt lenne, és tudtam, hogy ebbe sosem törődne bele. Akkor már két napja csöveztek a piacon. Nyár vége felé jártunk. A barlang agyagos volt, csúszott, Jonathan az ölében vitte a lámpát meg a kötelet. A riksával lehetetlen volt az első pár méternél tovább jutni, otthagytuk a barlang szájánál. Jonathan a két karjával húzta fel magát a köteleken, Jónás biztosította, szokás szerint én mentem legutoljára.

Sokan jöttek érte, nemcsak a szülei. Idegenek is, meg rendőrök kutyákkal, akár csak valami hajtóvadászaton. A nevét kiabálták, a kutyák ugattak, hallottuk a csörtetésüket, mint a vaddisznókét. Aztán megjelentek a fények a mi kis fejlámpáink mellett. Olyan világos lett, mint odakint. Az egyik rendőr kezében, mint bűnjel, ott volt a riksa, Jonathan tolószéke.

Jonathan a barlang tetejénél járt, mikor rajtunk ütöttek, a két karjával tartotta magát a kötélen, az öccse letről irányította. Rám nézett először, aztán az ordítóokra, az üldözőire, és elengedte a kötelet. Lezuhant az alatta lévő párkányra, és gurulni kezdett a barlang göröngyös falán. Én egy kiálló peremen ültem, Jonathan teste rám gurult, aztán onnan is lezuhant tovább, még lejjebb.

Azt mondták, nem volt elég erős a keze, véletlenül csúszott ki belőle a kötél. De én láttam, hogy ő engedte el, mert nem akarta, hogy előttem megalázzák. Sosem tudtam meg, milyen lett volna szeretkezni vele, zavart volna-e, hogy combközéptől hiányzik mindkét lába. Akkor egyszer feküdt rajtam egy pillanatra, mikor a barlangban rám gurult. Azt hiszem, akkor már halott volt.

CSAPODY TAMÁS – PAPP LAJOS

„Ennyi az emberi élet!”

(második rész)*

A „Berlin” táborban reggel megkaptuk a burizs¹ levest, egyik nap így, másik nap úgy, és megkaptuk a 70 dkg-os kenyeret egész napra. Ebédre volt leves, főzelék, és hozzá pörkölt, de volt krumplifőzelék hússal is. A kecskehús ment. Hogy honnan vettek annyi kecskehúst? Néha a piacon valami szalámifélét is lehetett kapni. Gondolom, kecskeszalámi volt az is. Talán ötször, ha voltam azon a piacon. Este krumplilevest vagy paradicsomlevest adtak, sokszor a déli levest, a főzeléket meg a pörköltöt este kaptuk meg, vagy paprikás krumplit hússal, volt csontleves tésztával és pörkölt rizsával, vagy a burizs rizzsel. Máskor krumplistészta volt burizzsal, abból egy csajkával kaptunk. Az jó volt, mert jóllaktunk, annak örültünk. Ugyanazt kaptuk, mint a zsidók, de a keretlegénynek külön volt konyhája. Móczár testvérünk volt a keretlegények szakácsa, Kocsis bácsi meg a zsidóknál volt konyhás: olykor hozott egy kis maradékot, krumplilevet, örültünk neki. Amikor lecsendesedett a tábor, a szakácsoknak szabad mozgásuk volt. A nazarénusok közül ez a kettő volt ilyen helyen. Én napos ügyeletes voltam Papp Bálinttal, Foltai Szabó Imre pedig mindig a cipésműhelyben volt, mert nagyon szép csizmákat csinált a tiszteknek, én magam is láttam, szép munkája volt. A hegyen Bálinttal meg Gumbér Pistával és Csizmánszki Jánossal voltam. Arra is emlékszem, hogy a Csizmánszki szerb gyerek volt, kisszácsi², karácsonykor szerbül beszélt a pallérral, aki hol német volt, hol szerb, most éppen szerb, és mondta neki, hogy engedje meg, hogy ne dolgozzunk karácsony napján. Megengedte. Sokat tett, hogy tudott szerbül beszélni vele.

Reggel hatkor keltünk és hétkor indultunk. Voltak mosdók a barakkunkban. A zsidók mosdóját is láttam, amikor borotválkoztak. Be volt vezetve a víz. Nekünk nagyon elit barakkot csináltak, még Balogh alezredes is ott volt, mesteremberek építették, gondolom, hogy szerbek. A munka este hatig tartott, egy órás ebédszünettel, amit a munkahelyen töltöttünk. A kenyeret kivittük, emlékszem, azt ettem abban a melegben, száraz volt, nem akart lemenni a kenyér. Amikor megkaptuk a vizet, vagy én lementem vízért, akkor tudtuk csak megenni. A Balogh-időszak és a Marányi-időszak között az ételmezésben nem volt különbség. Az ellátást a német keret intézte, akkor nem tudtam róla, hogy lopják az ételmezt. Csak utólag olvastam, hogy a keret megvámolta az ennilát, mielőtt bevitte a konyhákra. A zsidó konyhán nagyon nagy kondérok voltak, talán 500 literesek, abban főtt az étel, hát hogyne, 3600 embernek!³

---

* Csapody Tamás interjúja Papp Lajos 88 éves, volt bori munkaszolgálatos nazarénussal. A Csapody Tamás bevezetőjével, szerkesztésében és lábjegyzeteivel ellátott interjú első részét előző számunkban közöltük.

Balogh idején egy fényképezés volt, később már nem lehetett. A fényképeket, amik készültek, meg lehetett tartani, én az út végéig megőriztem, hazahoztam. A fénykép hátuljára az van írva, hogy „emlék Bálint, István, Imre, Lajos, János idegen földön valahol. Ellenőrizve” – és valaki zöld filccel aláírta.

Nekem nem vették el a bakancsomat, de a zsidóktól sokszor, volt ott minden, volt, hogy mezítláb mentek. Fatalpú bocskort kaptak. Nekem utászcsizmám volt, és a belgrádiak hoztak egy pár cipőt is.

A keretlegények nagyritkán mentek szabadságra. Mi nem bíztuk meg a keretlegényeket levél- vagy csomagküldéssel.

Borban egyszer megszámloltam 400 bombázó repülőgépet, együtt jöttek Bulgária felől, angol vagy amerikai, nagyon nagy gépek. Előttük haladtak a vadászgépek, hogy utat csináljanak. A németek föllöttek, és egyet eltaláltak, leesett egy ház hátuljára ott, Borban, a négyes km-nél. Azt is láttuk, hogy hogyan ugrálnak ki a gépből a pilóták. A németek elkapták őket.

Miután abbahagytuk a munkát, szeptember 17-én elindultunk Magyarország felé. A menetnek Pataki főhadnagy⁴ úr volt a parancsnoka. Átmentünk Belgrádon, és eljutottunk Zimonyba, a nemzetközi pavilonba. Zimony az első nagyközség Belgrád mellett.⁵ Ott pihentünk, azt hiszem, két napot. Utána nem Bácskának indultunk, hanem Pancsovának, Bánátnak⁶. Ugyanúgy ment a menet, mint ahogy jöttünk, az elején és a végén is géppuskák voltak. Arra emlékszem, hogy amikor kijutottunk Belgrádból, még Pancsova előtt, volt, aki lemaradozott, mert fájt a lába. A keretlegény egynek odalött, hogy megijessze a többieket, hogy ne maradjanak le, a combját találta el. Szegény gyerek nem tudott menni. Fölemelte és úgy vitte két fiú. Utolértek bennünket, és felsorakoztak mögénk. Később valamilyen kétkerekű kocsit kaptak egy szerbtől, és azon tolták ezt a gyereket. Később mégis vége lett neki. Pancsován megálltunk, amit megtudott egy nazarénus pékmester, nagy sütődéje volt, és kihozott egy kocsi kenyeret, azt ott osztotta szét. Kapkodták a szegény gyerekek! Aztán még egy kocsi kenyeret kihozott. Vitte, aki érte. Mi azért nem éhezünk úgy, mint a zsidók. Mi azért egy kicsit jobban kaptunk, egy kis kenyeret a keretlegénytől, itt-ott. Nem bántak velünk rosszul, nem mondhatom.

Pancsováig minden szépen ment, de mikor elhagytuk, mi történt? Mellénk szegődtek, az ezred mellé, fekete ruhás németek, svábok. Állítólag ezek bácskai svábok, akik be lettek hívva, őket rendezték az ezred mellé⁷. Úgy emlékszem, hogy 50 méterenként egyet-egyet, azért, hogy vigyázzanak, a magyar falukban szökés ne legyen. Honnan kerültek oda, nem tudom, de a németek biztos előre lerendezték. Föl voltak szerelve kis pisztollyal és géppisztollyal. Elöttem egy komisszár volt, fekete ruhás sváb. Fekete katonasapkájuk is volt. Rosszindulatú emberek voltak. A menet haladt, és ez a komisszár, ahogy én fogtam a lovam szárát, mindig két méterrel előttem ment, és előtte két méterre volt az ezred vége. A mi keretlegényeink közül is egy mindig ott volt hátul, velünk. Ahogy megyünk, azt mondja a komisszár: „Kóbi, nem tudsz menni már?” – belerúgott egy zsidó bokájába. „Na jó, nem tudsz menni.” Elővette a pisztolyát, és ott, a szemem előtt tarkón lötte. Aztán azt mondta: „Gyerünk kidobni, hogy tudjak menni a két lóval és a kerekes géppuskával.” Megyünk tovább, előrébb, aki nem tudta mi történt, elment a dolgát végezni. Előttünk gyorsan leült. A komisszár mondta, hú de jó, és már vette is a géppuskát a válláról, és ott agyonlötte. A menet csak ment tovább. És akkor mondja: „Na kóbi,

nem tudsz menni?” – és azt is lelőtte. Ez így ment, jó darabig. Hogy előrébb mi volt, azt nem tudom.

Weisz doktor korábban ott volt előttünk. Jó erős ember volt, ment, meleg volt, kifeküdt, és meghalt. Ezzel a menettel mentünk Verbászon, Szivácon keresztül. Egyszer a baloldalon láttam, hogy egyik helyen öten ki voltak fektetve, agyon voltak löve. Úgy emlékszem, Szivácon ott hempergett az árokban egy zsidó fiú, élt, csupa vér volt, kisgyerekek dobálták kövel. Nem tudott kikelni az árokból, a szerb gyerekek játékból dobálták. Odébb mentünk, megint ott feküdtek, így feküdtek sorban, öten-tízen. A magyar keret nem szólt rájuk, a feketeingesekre még a főhadnagy sem mert szólani. Itt már nehéz volt a levegő, mindenki nagyon félt, nem tudták, hogy mi lesz. Mi békességben jöttünk el, de aztán ilyenek történtek. Aztán odaértünk Cservenkára⁸.

Minket, nazarénusokat nem is bántottak, tudták, hogy mi magyarok vagyunk, nem zsidók. Igaz, hogy nem fogtunk fegyvert, de ezért minket nem bántottak. Nem mondhatom, hogy valakit is megvertek volna közülünk. Sem a magyar, sem a német keret. A feketeingesek csak a zsidók mellé voltak állítva. A mi századunk mindig a menet legelején vonult a szombatistákkal és a Jehova Tanúkkal együtt. Nekik sem esett különösebb bántódásuk. Én egyszer sem akartam megszökni, eszembe sem jutott. Aztán mondták, hogy megyünk haza, és nem tudtuk, hogy milyen itthon a helyzet. Mindenki, még a zsidók is haza akartak jönni, elég volt a másfél év ott, Borban. Ilyen tudattal volt mindenki. A tisztjeink, a Pataki főhadnagy úr, ő sem tudta, hogy mi van itthon. Beértünk Cservenkára, és már ott volt az SS. Ott a fekete ruhás katonáknak már nem is kellett működni. A Jehova Tanúk voltak a menet elején, beszállásolták őket a cservenkai házak padlásaira⁹. Én is az ezrednek az elején voltam. A zsidókat a téglagyár egész területén helyezték el éjszakára. Délután értünk oda, még jó világos volt. Minket, a hátvédet, meg az elől lévő Csizmánszkiekat bent, Cservenkán, egy nagy vendéglő udvarán, a lovainkkal együtt szállásoltak el. Valamennyien nazarénusok voltunk ott, meg négy ló. Az elmondások szerint este 10 órakor kezdődött a kivégzés a cservenkai téglagyárban. Mi nem voltunk ott, és hallótávolságon is kívül voltunk, mert a cservenkai falu végén volt a téglagyár. Állítólag huszonötösével állították oda a fiúkat, a géppuskások el voltak rejtve. Arccal kellett a gödör felé állniuk – az beszélte el, aki ott volt –, és mondták, hogy úgy 1100 embert végeztek ki, lőttek bele ebbe a téglagyári gödörbe¹⁰. Nem tudni, miért hagyták abba a kivégzést, miért ennyi volt betervezve. Én úgy el voltam foglalva a lóval, annyira kellett vigyáznom, hogy nem is tudtam másra figyelni.

Egy túlélő zsidó orvos mesélte ezt nekem, aki mellém lett beosztva. A nevét nem tudom. Őt kimentették onnan, rendes magyaros ruhát kapott, és puska volt a vállán. A Pataki főhadnagy úr adta rá ezt a ruhát. Nagy, tudós orvos volt. Nem a gödörből, hanem a tömegből emelte ki Pataki. A Pataki megkereste a századnál, és minálunk öltöztette át a vendéglőudvarban, ott, ahol nem látták. Úgy állította be, mintha ő egy keretlegény lenne. Mi csak néztük! Ógyelgett az én lovam körül. Őrt állt, nagyon össze volt törve, de mégis szabad ember volt. Mivel magyar keretlegénynek nézett ki, senki se szólhatott hozzá¹¹. A Pataki főhadnagynak micsoda lelki állapota volt, hogy meg merte tenni, rögtön halál lett volna, ha ezt megtudják a németek, hogy ő egy zsidót magyar ruhába beöltöztet. Pataki főhadnagy szentesi volt. Nem tudom, mi lett vele. Talán katonaként kikerült Svájcba, és meg is menekült.

Ránk Cservenkán senki se vigyázott. Sőt, Csizmánszkiék és Papp Bálint elmentek egy boltba venni valamit, mert szabadok voltunk. A boltban megkérdezték őket, hogy maguk kik? Honnan jönnek? Mi nazarénus hívők vagyunk, a zsidókkal voltunk Borban, fenn a román határnál. Azt mondják, hogy ők is nazarénusok. Kiderült, hogy közös ismerősünk is van, Z. Nagy Ferenc. És tudtuk, hogy egyezünk. Winterstein Emil bácsi volt az, meg a leánya, Leonka, svábok voltak. Ő Szegedre ment később férjhez, mivel kitelepítették őket, és Szegedre mentek, aztán innen Németországba.

A magyar keret a téglagyár környékén, a mezőn volt elhelyezve. A téglagyár kerítésén kívül, hallótávolságban. A keret a kivégzés másnapján adta át a zsidókat a németeknek. Addig a magyar keret volt ott, a kivégzéshez jött az SS. A németek és a magyarok között nem volt konfliktus. Másnap a keretlegénységnek kellett összeszedni a megmaradtakat, és beosztani a századokat. Az első század volt a jehovista. Kivégzés utáni reggel, amikor világos volt, kimentek Zombor felé. Azt mondták az SS-katonák: „Mi ez a század, miért nincs rajtuk csillag vagy sárga karszalag? Miért vannak csak civil ruhában? Már megtörtént a zsidó kivégzés, miért van itt ez a század?” Akkor látták meg az SS-katonák, hogy milyen század az. Mondták a magyar keretlegények meg a tisztek is, hogy ezek nem zsidók, ezek magyar emberek, csak nem fogtak fegyvert, ezért voltak itt a zsidókkal. Azt is mondták a keretlegényeink: „Nyugodtan agyon lehet őket is löni! Ezt a századot is agyon lehet löni!”. Én az étterem udvarán voltam, ezt nem hallottam, egy jehovista mesélte. Az SS-katonák azt válaszolták erre: „Mi magyar vért nem ontunk, csak zsidót”. És nem is bántották őket.

A Pataki főhadnagyék fölmentek Zomborba, a magyar parancsnokságra autóval megkérdezni, mitévők legyenek, a német SS-katonák elvették tőlünk a zsidókat a kivégzés után, és nekünk el kell számolnunk a századokkal. A parancsnokságon azt mondták, hogy: „Uraim, nem mi vagyunk itt az urak. A németek megszálltak bennünket. Mi nem vagyunk senkik. Úgyhogy semmit se tehetünk. Menjenek vissza, és hozzák a századukat, semmit se tudunk csinálni”. És akkor megindult a menet Zombor felé. Zomborig együtt jött velünk a zsidó menet, és a mi keretünk kísért tovább. Bánhegyi Géza századparancsnok velünk volt, Pataki főhadnagy úr viszont nem. Ha nagy vonalakban összeszámolom: 3600-an indultunk Borból, láttam, hogy itt feküdt, ott feküdt, elesett kb. 500 ember. Ahogy nekem mondták, 1100 került a gödörbe Cservenkán, akkor még mindig megmaradt 2000 ember. A mi csoportunkban 1100–1400 zsidó lehetett. Zomborig nem értünk utol csoportot, ott pedig leváltunk a zsidókról. Nem tudom, hogy miért! A zsidók elindultak Zomborból Mohácsra és Bajára¹². Zomborban minket bevagoníroztak egy marhavagonba, ott csak a nazarénusok és Jehova Tanúk voltak¹³. A vonatban kb. 190-en voltunk a 10 keretlegényrel együtt, a lovam és kocsim az első kocsimban volt, Csizmánszkié a hátsóban, én a mozdony utáni vagonban voltam. Zomborban kb. délelőtt 10 órakor volt a bevagonírozás, október 20-a körül. Szentkirályszabadjára vittek, Szolgaegyházánál megállt a vonat, mert ránk rohantak a repülők, és a vonatot végigsorozták. Nem hosszában, hanem keringve, nekik a mozdony volt a fontos. Megállt a vonat, az egyik keretlegény őrmesterrel kiszálltam a vagonból és elszaladtam. A lovakat ott hagytam, volt egy gödör, abba belebújtunk. A repülő belelőtt a mozdonyba, ami kipuffadt. A fejem mellett ment el a sorozat, a porát éreztem magamon, és ha kicsit odébb megy, mindkettőnk fejét szétlövi. Amikor fölkelünk és megnéztük a mozdonyt, annak

hajtókarjából nagy lövedékek álltak ki. Tönkrement! A vonatból senki sem szállhatott ki, sérülés nem volt. Előttünk nem sokkal volt egy híd, és a repülők meglátták, hogy a híd alja tele van menekült emberekkel, belöttek a híd alá. Olyan vérfolyás, ami ott volt! A hidat viszont nem tudták széjjellőni.

Nem lett semmi bántódásunk, új mozdonyral továbbmentünk, és megérkeztünk a szentkirályszabadjai állomásra. Ott iskolákban helyeztek el minket. Volt egy zsidó tábor is, ahol a repülőteret csinálták a munkaszolgálatos zsidók. Minket is kivittek oda dolgozni, és ott voltak olyan nazarénusok is, akiket a börtönből vittek¹⁵. Nem tudom, hányan, de közöttük volt Kovács Károly atyafi is. Papp Bálinték kimentek meglátogatni őket. Én nem mehettem ki, mert a százados úrnak, a szentkirályszabadjai reptér helyettes parancsnoknak, Alpár Zoltánnak¹⁶ parádés kocsisa lettem. Szombathelyi bankigazgató volt civilben, két kisgyermekkel, Zolinak és Tibinek hívták őket. A felesége terhes volt, később megismerkedtem vele is Szombathelyen. Én is voltam kinn hintóval a táborban, és arra is emlékszem, hogy ez a százados jókedvében a hintóból csak úgy lövöldözött. Nem emberre lőtt, csak játékból. Nem jó ember volt! A Pataki főhadnagyom bezzeg egy nagyon kedves, aranyos ember volt, most is összecsókolnám, olyan volt. Annyira szeretett, de én is őt. Bánhegyi Géza, aki ott maradt Szentkirályszabadján, azt mondta nekem: „Lajoskám, maga nagyon vigyázzon, mert bevágják magát ebbe a zsidó ezredbe, és maga meg nem menekül. Ha azok között, akiket visz, rosszindulatú van, akkor azt mondják, hogy majd ők visszavezetik a lovat”. – „Mit tudok csinálni, főhadnagy úr?” Négyen voltak, de nem bántottak. Tisztek voltak. Egyik sem volt olyan rosszindulatú irányomban.

Szentkirályszabadján nem találkoztam bori zsidókkal, de szombatistákkal és Jehova tanúkkal sem, mert elszakadtam tőlük, lovaskocsival jártam. A többi nazarénus atyafival együtt voltam.

Novemberben mentünk tovább. November elején jött hozzám az öcsém és a nővérem, de közben engem kivezényeltek tiszteket szállítani, mert a megmaradt zsidókat Ausztriába kellett vinni. Nekem ez volt a dolgom, a tiszteket vinni az ezred előtt. Szentkirályszabadján egy vak százados volt a parancsnok, nem tudom a nevét, nem is kívántam tudni. Jött a parancs, hogy vigyük őket tovább. Én hajtottam a kocsit, mögöttem ült Alpár Zoltán főhadnagy úr, aki korábban nem volt velünk Borban, Szentkirályszabadján volt táborparancsnok-helyettes. Előre mentünk, mert szállást is kellett csinálni közben. Mögöttünk jöttek gyalog Radnótiék. Veszprémvarsányon át haladtunk, és a menet jött utánunk. Jóval előttük mentünk, én Radnótit sem láttam, de benn volt ebben a menetben. Vagy kétezren voltak, mert Bajáról, a Pandúr szigetről is felhozták őket¹⁷. Győrön is átmentünk. Kb. 1800-an lehetnek, bori zsidók, akik a 3600-ból megmaradtak. Alpár Zoltánnal a kocsin nem lehetett beszélgetni, elöl ültem, magasan a bakon, és semmit nem hallottam, hogy ők mit beszélnek. Csomagjaik nemigen voltak. Nem kellett, mert pár nap volt az egész. Két napig tartott az út, és a harmadik nap éjszaka Mosonmagyaróváron szálltunk meg.¹⁸ Aki nem tudott menni, azt föltették a kocsira. A zsidók közül senkit sem ismertem, nem volt érintkezésünk. Én mindig úgy elvoltam, mindig látóközben voltam, és nem tudtam velük érintkezni.

Mi az Ausztriába vezető úton Mosonmagyaróvárra mentünk, a határban adtuk át a zsidókat a németeknek. Semmilyen papíron nem rögzítették az átadást. Előtte

nagyon hideg éjszaka volt, és ezek a szegény zsidók kinn, a deres réten voltak elszállásolva. Én a mosonmagyaróvári valamilyen gyárban lettem elszállásolva, ott is voltak zsidók, ötven körül: kisgyerekek, lányok, fiúk. Mentek arra emberek, kérdeztem, hogy kik ezek, azt mondták, zsidó gyerekek, és viszik őket Auschwitzba. Ők meg kérdezik, hogy kik azok a réten? – „Borból jövünk, zsidó emberek.” – „Olyanok, mint az állatok.” – „Igen, – mondom – olyanok!” Volt, akinek nem volt lábbelije, le volt rongyolódva abban a hideg éjszakában. Idáig kellett hozni őket, itt átvették őket a németek, vitték tovább az egész menetet.

Alpár Zoltánt és a három altisztet visszahoztam Szentkirályszabadjára. Egy nap alatt leszaladtunk, gyorsan mentünk – egy nap alatt száz kilométert megtesz a ló. Amikor visszakerültem Szentkirályszabadjára, megindultunk a saját jehovista századunkkal gyalogmenetben Jánosháza¹⁹ felé. Bori zsidók már nem voltak. Nazarénius atyafiak is jöttek ezzel a menettel. A nagybátyám is lovat hajtott, ott ment el előttem. A lovai egy boltba voltak bekötve, én is oda kötöttem az enyémeiket. Az ő menetük elment Sopronkőhidára, oda irányították. Minket pedig Szombathelyre. November végén már Szombathelyen voltunk, együtt a hét nazarénius, itt váltunk el egymástól. A többiek dolgoztak, én ott is parádés kocsis voltam Alpár Zoltánnál. Ő már odavitte a családját is! Volt egy istálló, bekötöttem oda a lovat, és az volt a dolgom, hogy reggel menjek a főhadnagy úrért, aki végezte a katonai munkáját. Bombatámadás is volt, a lovaim fölágaskodtak, én meg a jászol alá bújtam. Nagy bombázás volt Szombathelyen.²⁰ A Rumi utca szőnyegbombázást kapott, és lerombolták. Nagy temetés volt. 1945 áprilisáig voltunk Szombathelyen. Ott a főhadnagy rokonaihoz is mentem dolgozni. Nagyon jó helyem volt! A fiúknak sem volt rossz. A Jehova tanúk is dolgoztak valahol. Az egyik oldalról a németek löttek „hitler-furulyával”, a másik oldalról az oroszok „sztálinorgonával”. Szombathelyről ki kellett mennünk a Csatár²¹ nevű községbe. Szombathelyen gyönyörű szép lakásuk volt a Szent Imre utca 3. szám alatt. Mert voltam ám már náluk, miután megnősültem, 1952-ben. Már vasutas voltam, és vonattal elmentünk meglátogatni őket.

Csatáron bementünk egy malomba. Oda már nem hintóval, hanem felpakoltuk a kedves feleségét, a gyerekeket, élelmet és ruhát.

Fölmentünk a malomból Ausztria felé a hegyre.²² Ott letelepedtünk egy pincénél. Leküldött Csatárra a lovakkal, a malomba. Menjek le, és hozzak a lónak a hátán egy zsák lisztet, sütünk belőle pogácsát, mondta. Két szombathelyi emberrel mentünk le. Ahogy a malomból eljöttünk, az úton egyszer csak azt mondja valaki: „Állj!” Egy német őrmester mondta ezt magyarul, kérte az igazolványt. Mondta nekem, hogy te partizán vagy, mert lisztes a ruhád, ott dolgozol a malomban. De nem bántott, pedig nem volt igazolványom, akkor már katonaszökevény voltam, kivetköztem a katonaruhából, rögtön agyonlőhetett volna. Azt mondta, hogy mehetek, de elveszi a lovakat is, meg a lisztet is. A főhadnagy úrnak mondtam, hogy mi történt, de nem izgultak rajta.

Kivetköztem már a katonaruhából és a főhadnagy úr is, civil ruhában voltunk akkor. Azt mondtuk, hogy mi már nem megyünk ki Németországba, így határozott a főhadnagy úr. Eldugtuk a katonaruhánkat a padláson, Csatáron. Ott maradtunk egy éjszaka, és másnap jöttek az oroszok, odaért az elővéd. Odajött hozzánk az orosz, egy magas fiú. A bajonettjével mutogatott és a két karóra kellett neki, a főhadnagy úré és a feleségéé. És ezzel elment, otthagyt bennünket. Aztán kimentem:

látom, hogy ötvenesével jönnek az utcán, de azok már nem jöttek oda, a németeket nyomták, nyomultak előre. Ezzel átmentek az oroszok rajtunk. Nincs semmi más, gyalogmenetbe vissza. Csatárhegyből lementünk vissza Csatárra.

Tanakodtunk, Csatáron mit csináljunk? A Tibike meg a Zolika 5–6 évesek voltak,²³ úgy gondoltuk, reggel gyalog fogunk megindulni Szombathelyre. Féltünk, kivel találkozunk? De erdőkön keresztül, nyugodtan, szép szerencsésen hazaértünk Szombathelyre estefelé. Amikor beléptünk a főhadnagy házába, láttuk, hogy ki van rabolva. Szombathelyen már az oroszok voltak az urak. A főhadnagy azt mondta nekem: „Itt alszol és holnap reggel te is útra fogsz indulni”. Másnap reggel a főhadnagy úr bejött velem a városházára, és azt mondta, hogy én katona voltam, de nem akartunk kimenni a németekhez, ezért kér igazolást. Őt ismerték, szombathelyi bankigazgató-helyettes volt. Adtak egy papírt, és ezzel a főhadnagy úr elbocsátott. Elköszöntem a családjától.

Papp Bálint és a Gumbér átkerült Ausztriába, a jehovisták pedig szétszéledtek. Csizmánzski az oroszokkal tudott beszélni. Az öreg Móczár bácsi meg Kocsis bácsi hazakerültek. Később Bálinték is visszakerültek Ausztriából, aztán a Szovjetunióba kerültek hadifogságba²⁴.

Én elindultam Jánosháza felé, amerre hintóval szoktam járni, azt az utat ismerem. Majdnem egészen kiértem Szombathelyről, amikor azt mondta egy öreg bácsi: „Fiatalember, hová megy?” Mondom neki – mit törődik az ember egy öreg bácsival –, hogy katona voltam, nem akartam Németországba menni, levettem a katonaruhát, és haza szeretnék menni, de előtte még Jánosházára. Azt mondja az öreg: „Mit akar? Jánosházára? Hát ne csináljon ilyent, rögtön Oroszországban lesz, ott már 40000 olyan embert összeszedtek, mint maga, viszik őket Szibériába. Mindenhol keresik az oroszok az olyan fiatalokat, mint maga.” – „Jaj, nagyon köszönöm, bácsikám!” Visszafordultam a Rumi utca felé, ahol szintén jártam hintóval, de amint kiértem a városból, az út közepén két orosz katona megállított. Azt mondták: „Föl a kezekkel, sztoj! Davaj dokument!” Meg voltam ijedve! Odaadtam a papírt, kitártam. Nem tudta elolvasni, de elég volt neki ez a papír, és elengedett. 100 métert mentem, aztán lefordultam a berekbe a fák közé, többet ki nem mertem menni az országútra. Egyszer egy hegyre értem, bementem egy házba. Volt ott egy orosz, meg egy néni is, akinek nem volt férje. A néni azt mondta, hogy ne menjek el, úgy fél ettől az orosztól. Az orosz meg azt mondta a néninek, hogy a néni mondja meg nekem, hogy hozzak neki bort. A nénike adott egy üveget, és megmondta, hogy honnan hozzak bort. Egy idős bácsihoz mentem, és adott egy üveg bort. Visszajöttem, kopogtam, de nem voltak. Benyitok az istállóba, a sarokban ott áll a néni, az orosz meg... Végeztek. Odaadtam a bort, ivott a katona. A néni azt mondta: „60 éves vagyok, de megerőszkolt”. Az orosz azt mondta, hogy: „Davaj, davaj!”. Amikor kijöttek, köszöntem a néninek, és elmentem. Több orrossal nem találkoztam, végig a Zala folyó partján mentem, édesanyám szülőfaluja irányába, Nemesboldogasszonyfára. A fák között lassan hazakerültem, végig a berkeken. Előtte még a nagypapám pincéjéhez értem, ahol az ángyikám éppen válogatta a krumplit. Április vége, május eleje lehetett. Közben három szerb fiúval találkoztam, útközben, a mezőn, ők is német foglyok voltak. Nagypapám szőlőjébe is eljött velem ez a három. Egy km-re volt a falu.

Az ángyikám fia 16 éves volt, elvitték leventének Németországba. A férjét, az édesanyám testvérét, Lajosnak hívták. Mikor megjöttem Borból Szentkirályszabadjára, ő és egy másik atyafi, Arnold bácsi, eljöttek engem meglátogatni. Vasárnap volt, mondtam nekik, hogy ne menjenek el, mert a Mári néni, a nagypapám testvére, rosszul van. Mondtam nekik: „Ha el kell menni, menjetek, de egyre kérek titeket, ha röpihallatokat hallotok, és megáll a vonat, akkor rögtön hagyjátok el a vonatot, mert a vonatot támadja a repülő”. Úgy is csináltak! Megállt a vonat, Lajos bátyám már ment is ki az ajtón, odaért a repülő, és szíven lőtte. Ott esett össze. Arnold bácsi kilépett utána s mondta, hogy „Lajos, hogy megyek haza nélküled”, és sírt. Jött a másik repülő, kupán lőtte és holtan ráesett. Én ekkor nem voltam ott, amikor visszaértem Szentkirályszabadjára, egy hívőtársam mondta, hogy meghaltak az atyafiak. Alsóörsnél vannak eltemetve. A vonaton sok halott és sebesült volt.

Amikor az ángyikámmal hazamentünk Nemesbe, otthon voltak a gyerekek. Két napig ottmaradtunk, kimentünk az erdőbe és hoztunk fát, segítettünk fát vágni. Reggel indultunk Keszthely felé, gyalog a három szerb fiúval. Onnan Balatonszentgyörgyre mentünk, aztán lefordultunk Kaposvárra. Ezek a szerb fiúk a helyén voltak, az oroszokkal beszéltek. Kérünk vonatot, mondták, mert mi német foglyok voltunk. Válaszoltak, hogy ekkor és ekkor megy a személyvonat, és fölültek rá. Kaposvártól Szentlőrincig együtt mentünk. Szentlőrincen azt mondtam, gyerekeim, én itthon vagyok, van nekem itt egy jó ismerősöm, egy nagybirtokos, hozzá bemegegyek. Ők bementek Pécsre, és mondták, hogy a szüleim nincsenek otthon, ki vannak telepítve. A Dráva mentén volt a falu, Zaláta, kettős kapocsban, innen a németek, onnan a partizánok. Mondták, hogy tudják, hogy hol vannak, nem messze tőlünk, Magyararmecskén²⁵, oda telepítették ki az egész falut. Az egyik fiukat el is küldték, hogy szóljon, itt vagyok. Jöttek is a testvéreim, már megnőttek, mióta elmentem Borba. Jött édesanyám, beszélni se tudtunk, hogy is tudtunk volna, amikor meglátták a bori fiukat. Csodálatos volt. Itt lett vége. Ez volt 1945 májusában.

Nem volt halott a családban. A testvéreimet nem érte semmi. A fiúk még kicsik voltak, a lányokat nem bántották. Hála érte, mert az ilyen fiatal lányokat az oroszok megerősszakolták. Védelemben voltak, valahogy megmenekültek. Egyetlen fiú voltam, aki elment, 25 éves voltam akkor. Teljesen egészségesen jöttem haza. Volt pedig úgy, hogy a szemétdomb szélén az eldobott kenyér héját megettem, annyira éhes voltam. Itt vagyok most, 84 évesen és 6 hónaposan, mert szeptember 14-én születtem.

Nem nyújtottam be kárpótlást a bori munkaszolgálatért, mert nem voltam zsidó, a magyar államnak én megvetettje voltam, mert nem védtem a hazámat az oroszok ellen. A nazarénus egyház tagjai tudták, hogy nem szabad fegyvert fogni, hogy nem kell embert ölni.

Az oroszok elvitték a holminkat, amink volt. A kocsinkat is elvitték, csak egy vak lovat hagytak meg. Gyönyörű szép volt, de vak. Azzal mentem 10 hold földet szántani, vetni, de csoroszlyán húzattam az ekét. Megkezdtük a vetést, ősszel vetettük a búzáat. Öt hold volt a Dráva közelében, és 5 hold a falu közelében. Volt munka bőven, de ezzel az egy lóval szépen megcsináltam. Apukámat szépen kiváltottam. Kézzelel vetettünk, édesapámmal termeltünk, jó termés lett. A tehének megmaradtak, azokat nem vitték el, pedig a teheneket is sokszor elhajtották Magyarbicskére. 1946-ban én már el-eljöttem Bajára. De közben, '46-ban az édesanyám elment Beremendre egy unokatestvéremhez, aki ott volt férjnél, aztán én ott, az állomáson lettem váltókezelő.

Szép, új nazarénus gyülekezet volt ott. Amikor hazajött, azt mondta nekem: „Te Lajos olyan szép helyes lányt láttam Beremenden, hogy azt elfogadnám. Ismeretlen is elvitt vendégének, és úgy ellátott ez a kislány, úgy megszerettem. Próbáld meg-nézni!”. Vinkovics Ilona és a családja Szerbiában élt, de magyarok voltak, és mikor visszajöttek Magyarországra, magyarosították a nevüket. Így lett Végvári Ilona. Ő csak szerb iskolát járt, magyart nem. Volt egy kollégám. akinek mondtam: „Nem jönél-e el velem biciklivel Beremendre?”. A vonat nagyon drága volt. Biciklire ültünk, Beremend 50 km-re van Zalától. Pár óra alatt ott voltunk, az Ilonáéknál Beremenden. Volt 15 holdjuk és egy hosszú, nagy házuk, gyönyörű szép pincéjük a hegyen, de ők nem voltak otthon, mert béreltek a jugó határ mellett három kilométerre egy tanyát. Kibicikliztünk oda, meg is találtuk őket. Ott megláttam a kislányt. Beírtam a szívembe, de hogy mikor lesz belőle valami, vagy hozzám jön-e, nem tudtam akkor. Gyönyörű karcsú lány volt, nem nagy mellekkel, formás, jómozgású. Vasárnap volt, nem dolgoztak. Két pár lovuk volt, annyi földre sok munka volt. Kedves volt, mondta, hogy menjünk be a faluba, Beremendre. Ott összehívta a barátait. Az én leendő feleségem sötéthajú lány volt, nekem a barnák tetszettek mindig, meg a feketék. Fölmentünk a hegyükre, ott, a parton elbeszélgettünk. Ott volt az ismerkedés. Utána ő is Bajára jött, a családba, a gyülekezetbe. A feleségem kislány korától járt a nazarénus gyülekezetbe. Nagyon tiszta lány volt, öneki se volt más az életében csak én, és nekem se volt más, csak az én feleségem. Mert mi úgy nőttünk fel, hogy 12 éves korunktól gyülekezetbe jártunk. Nem volt világi életünk. Ő a gyülekezetben ott ült elöl, nagyon szép hangja volt, a második hangot énekelte, kirívóan szép volt. Hú, megtetszett mindenképpen! A nazarénusoknál nem úgy van, hogy én kérem meg a lányt, hanem a gyülekezet vezetője megkérdezi tőle, hogy vannak-e nehezényei, van-e valami, amin segíteni kellene. Megmondja, hogy nincsen, betegségem sincsen, és akkor átadja azzal, hogy igent mondott a nőtestvérünk. Igent mondott, hogy a menyasszonyom lesz. Az érsekcsanádi Szabó János bácsi adott össze minket Beremenden, 1947. szeptember 13-án volt a polgári, 14-én az egyházi esküvő. 1948. július 4-én megszületett első gyermekünk, Lajos, aztán még két leánygyermek lett, '50-ben a Hajnalka, '53-ban a Sárka. Ők is, mint az én kilenc testvérem, nazarénus hitben nőttek fel. A fiunk, aki Pécssett van, nem mindjárt, hanem amikor megnősült, akkor tért meg, de nem a nazarénus gyülekezetbe, hanem a Hit Gyülekezetbe. Hidegburkolónak tanult, aztán leérettségizett, tanár lett, most már 57 éves, ipari tanulókat tanít Pécssett. Sárka lányom Bajára ment tanulni a középiskolába. Hajnalka lányom, először Siklóson tanult, utána ő is Bajára ment. Beremenden építettem fel a házat, de eladtam, és én is Bajára költöztem.

1950 augusztusában mentem a vasútra. Mindjárt bekerültem váltókezelőnek. Ehhez komoly vizsgát kell tenni, nem is Beremenden, hanem Pécssett. Igyekeztem jól tanulni. Amikor levizsgáztam, és indultam haza, mire hazaértem, már letelefoltak a beremendi főnökök: „A Papp elvtársat tessék szíves tovább képezni forgalmi szolgálattelvőnek, mert igen jó vizsgát tett!”. De akkor én megköszöntem, nem akartam tovább menni, mert a váltókezelő a legfőbb felelőség, az ő kezében van a vonat, meg a népek élete. Ezzel a szakmával nem lehet játszani! Beremenden szolgáltam 20 és Pörbölyön 13 évet, hála érte, 34 év és 285 nap munka után mentem nyugdíjba, és semmi balesetem nem volt. Egyszer majdnem lett! Bajáról egy vonatot indítottak Bátaszékre. Pörböly a két állomás között van, olyan állomás volt, ahol

minden gombnyomásra ment. Itt szolgáltam. A Bajáról bejövő vonat olyan hosszú volt, nem fért be. Nagyon figyelmesnek kell lenni, mindig ki kell nézni. A menetisztem azt mondta: „Lajoskám, a vonaton nem kell mást csinálni, mint nézni és menni. De nem szabad spórolni a lépéseket és a nézést”. Be is tartottam! Kiszaladtam gyorsan az irodámból, és szóltam: „Vezér úr, benne van a közelgő vonat útjába a maga mozdonya”. Közeledett a Budapestre közlekedő gyors, sötét volt, a vezér úr visszatolatott, és én akkor nyomtam a vonatnak a zöld jelzést, ami már ott is volt, és áthaladt Pörbölyön. Kaptam is kitüntetések a vasúttól, nem is egyet.

A szüleim tősgyökeres nazarénusok voltak, én is egész életemben nazarénus voltam. 26 éves koromban lettem szolga Zalátán, de nem tanító²⁶, hanem egyházi szolga. A bajai nagy gyülekezetben, amiben 140–150 körüli fő volt, 1970 májusában kezdtem szolgálni, 1973-ig tanítottam a nazarénus gyülekezetben, de vén már nem lettem.²⁷ Egy kicsit előrehaladottabb vagyok a hit terén, mint nazarénus őseim. A nazarénus gyülekezetben azt mondtam: „Testvérek, nem mondja senki, hogy csak nazarénus fog a mennyországba jutni azon a napon”. Akkor megkérdezték: „Lajoskám, megnyugodnál, ha levennénk a szolgálatból?”. Persze, hogy megnyugszom, mondtam, hogy semmilyen sértődés nem lesz, öten-hatan voltunk lelkészek Baján. „Nem kell semmit csinálni, helyeden is maradhatsz a gyülekezetben, csak ne szolgáljál”, mondták. (Mert akik tanítanak, elöl ülnek.) Így – válaszoltam nekik – „elfogadom testvérek”. Örültek. Meg is tettem, azzal a különbséggel, hogy a helyemet elhagytam, és hátrább ültem két sorral. 1976–77-ben megkezdődött a kizárás a nazarénus egyházon belül. Az országban 120 embert zártak ki, közülük hetvenen pestiek voltak. A kizártak jelentős része a Hit Gyülekezetébe ment. Ott egy kicsit szabadabb világ van, a gyerekeim és unokáim is ott vannak. Az unokatestvéreim is ott vannak, Sárka lányomnak is mind a hat gyereke. Hajnalka lányomé is, aki kinn él Amerikában, és ott is, és itt, Magyarországon is van három gyereke, ők is mind oda járnak.

A hadsereg 1945 után is keresett, decemberben behívtak katonának. Igen ám, de igen nagy hó volt, késett a vonat. Amikor megérkeztem Pécsre, megkérdezték, miért érkeztem később. Megmondtam. „Tetszik tudni, miért hívtuk be?”, kérdezték. „Aknaszedésre.” Mondtam nekik, hogy éppen megfáztam, jobboldali vizes mellhártyagyulladásom van, orvos kezel, van róla papírom. Mutatom a papírt (Légrádi, a zalátai orvos kezel). Lábon hordtam ki, nem volt semmi különös, csak adott rá gyógyszert. Mondtam neki: „Főhadnagy úr, nem lehetne engem itt kezelni, ott fizetnem kell”. „Sajnos nincs rá módunk, hogy a honvédség gyógyíttassa”, válaszolta. Én nem is akartam, csak mondtam neki! Na, erre azt mondta: „Tessék szíves lenni haza menni, ezzel nem vihetjük aknát szedni”. Így nem kellett aknát szednem. Többet aztán soha nem kértek.

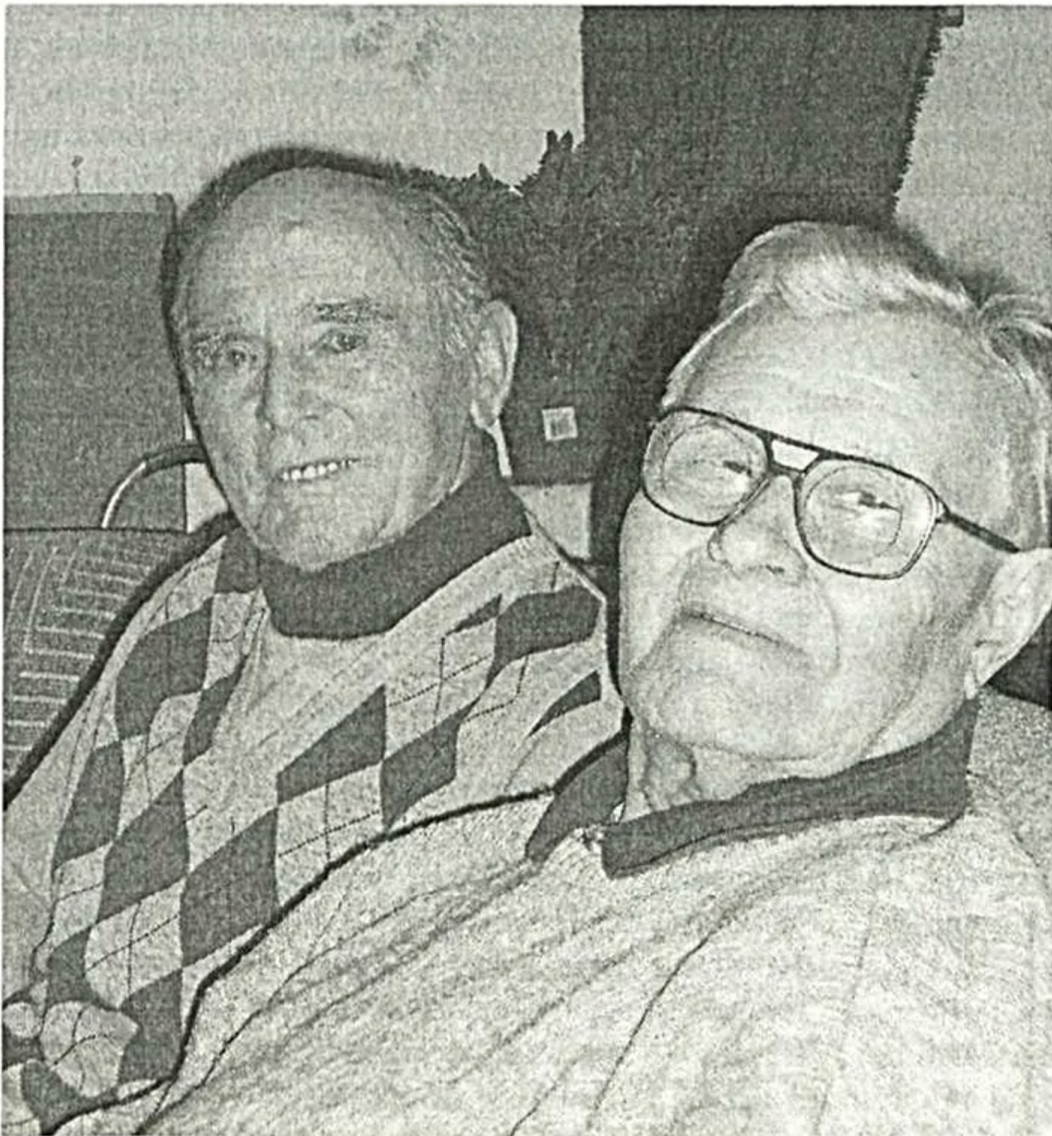
Vége

(Szeretnék köszönetet mondani Papp Lajosnak és Papp Bálintnak, valamint mindkettőjük családjának, továbbá Hrováth Ferencnének és Kránitz Katalinnak, akik az interjúkat számítógépbe vitték. Csapody Tamás)

Jegyzetek

- ¹ Burizs: hántolt búza.
- ² Kisszács (Kisac): Újvidéktől 16 km-re északnyugatra lévő település.
- ³ A források 2800–3600 fő közé teszik az ún. első lépcsőben elinduló munkaszolgálatosok létszámát.
- ⁴ Pataki Ferenc főhadnagy (anyja neve: Horváth Rozália, Szentes, 1913.–?).
- ⁵ Zimony (Zimun) városa ma Belgrád egyik kerülete.
- ⁶ Pancsevo mintegy 12 km-re nyugatra fekszik Zimonytól (Zemuntól), a Duna bal partján, és egyben a Duna és a Temes találkozásánál, a németek által megszállt Bánátban lévő város.
- ⁷ Ők a Volksbund, a német Népi Szövetség felfegyverzett sváb tagjai, más néven „volksdautschok” voltak. Belőlük szerveződtek a menetet kísérő sváb, népi-német „polgárőrségek”, „rendfenntartó alakulatok”, a Deutsche Mannschaften (DM) vagy a Heimatschutzok.
- ⁸ Az Újvidék és Zombor közötti gyalogút által érintett helyiségek helyes sorrendje: Verbász (Vrbas), Kula, Cservenka (Crvenka) és Szivác (Sivac).
- ⁹ Túlélő Jehova Tanúk közlése szerint a cservenkai téglagyár egyik épületének padlására zárták be őket.
- ¹⁰ A cservenkai téglagyárban 1944. október 7. éjjelén 700 magyar, bori zsidó munkaszolgálatost végeztek ki német katonák, magyar katonák közreműködésével. A kivégzetteket két alkalommal exhumálták: 1944. októberében és 1957. november 4–5-én. Mintegy 700 munkaszolgálatos földi maradványait a zombori zsidó temetőben helyezték végső nyugalomba, és közös síremléküket 1964. április 14-én avatták fel. A cservenkai téglagyár mai bejárati épületének falán szerb és magyar nyelvű tábla emlékezik a mérsárlásra.
- ¹¹ Dr. Zoltán László (Budapest, 1904. 09. 19.–Budapest, 1976. 04. 02.) idegsebész, c. egyetemi tanár, az Országos Idegsebészeti Tudományos Intézet igazgatója.
- ¹² Papp Bálint pontosító közlése szerint a magyar keret kísérte Cservenka és Zombor között az 1100–1400 zsidóból és kb. 200 kisegyház-tagból álló munkaszolgálatos csoportot. Zomborban a zsidók felügyeletét átvették a németek, akik Bajáig és Mohácsig kísérték őket. Zomborban a magyar keret a „hívő századot” vonatra tette és Szentkirályszabadjára kísérte.
- ¹³ A szombatisták Belgrád előtt megszöktek.
- ¹⁴ Szolgaegyháza: a Fejér megyei település 1948. június 1-jétől Szabadegyháza néven szerepel.
- ¹⁵ Katonaszolgálat megtagadásért bebörtönzött nazarénusok.
- ¹⁶ Alpár Zoltán tartalékos főhadnagy, vaskereskedő és takarékpénztári cégvezető (anyja neve: Marton Anna, Szombathely, 1909.06.18.–?) korábban az Erdélybe vezényelt 103/5.-ös zsidó munkaszolgálatos század parancsnoka. Alpár Zoltánt a szombathelyi népbíróság 1946-ban felmentette népellenes bűncselekmények elkövetésének vádjai alól, azonban a népbíróság Alpár Zoltánnak kizárólag az erdélyi időszakban tanúsított magatartását vizsgálta. Vas Megyei Levéltár, Szombathely: Nb. 337/1946.
- ¹⁷ A Cservenkán szétválasztott bori menet egyik részét a németek Bajára, a másik részét – köztük Radnóti Miklóssal – Mohácsra kísérték.
- ¹⁸ A Szentkirályszabadja és Mosonmagyaróvár közötti út valószínűleg három napnál több időt vett igénybe.
- ¹⁹ Vas megye keleti része, Celldömöltkől délre kb. 20 km-re.

- ²⁰ Szombathelyen 1945. március 4-én 118 bombázó, öt hullámban összesen 259,6 tonna bombát dobott le. 20 perc alatt Szombathely 4471 lakójából 3575 sérült meg, 312 ház teljesen elpusztult, 1028 komoly károkat szenvedett. A támadásnak 303 halálos áldozata volt.
- ²¹ Csatár: Szombathelytől 18 km-re lévő Felsőcsatár kisközség, amely közvetlenül a magyar–osztrák határ mellett található.
- ²² Felsőcsatári Vas-hegy.
- ²³ A gyerekek 7 és 4 évesek voltak.
- ²⁴ Szovjet hadifogságba (málenkij robot), Sztálingrádba került volt bori munkaszolgálatosok: Gumbér István, Papp Bálint és Szabó Imre (1944. november). Két és félevesi, illetve három és félevesi kényszermunka után érkeztek vissza Magyarországra.
- ²⁵ Dél-Baranyában, Szentlőrinc-től 13 km-re délre lévő falu.
- ²⁶ Tanító szolga: a választott nazarénus férfi előljáró, az egyházi szolga felettese, aki olvassa és hirdeti az igét.
- ²⁷ Vén: idős kort elérő nazarénus férfi, tanító szolga, vallási előljáró.

Papp Bálint (elöl) és Papp Lajos 2009 februárjában Budapesten.

MARAFKÓ LÁSZLÓ

Az írnök balja

Az írnök nem a fáraó, hanem az ezredparancsnok szolgálatában állt. Az alezredes, mi tagadás, kedvelte a ránézésre nyüzge, de inas legényt, mert számos „nemszeretem” munkát is rábízhatott. A században irigyelték a bizalmi helyért, így amikor éleslövészet után, térdelő helyzetből leadott egyes lövése nyomán a lőtábla egyébként elég szerencsétlen kinézetű, festett katonaalakja állva maradt, odaszóltak: „Na, remeg a kéz a sok körmöléstől?”

Az írnök nem szólt vissza, általában keveset beszélt, mintha tartaná magát egy behívás előtti fogadalomhoz: a katonaságot észrevétlenül kell megúszni.

Késő ősszel, a termékeny laposkúszás és a teljes menetfelszerelésben és gázárcban végrehajtott, levegőspórolós gyalogsági rohamok évszakának tovatűnte után a századparancsnoka odabökte Kandász őrmesternek: „Őrmester, megszervezheti az ezred bokszbajnokságát.” Kandász amolyan „széle-hossza egy” típusú altiszt volt, valahonnan Kelet-Magyarországról, amilyeneket fénykorában a néphadsereg előszeretettel rendszeresített kiképzőként. A verseny – az ételekhez hozzáadagolt brómadagok mellett – évek óta a fölös energiák kordában tartásának bevált eszköze volt. Sajátos felmenő rendszerének kidolgozásában magának Kandász őrmesternek is volt némi szerepe, ugyanis a szakaszok párharcaiból kikerülő legjobbak közül csak azok juthattak tovább a századok közti viadalokba, akik legalább egy menetet kibírtak a versenyen kívül induló, ám a verseny egészét, mondhatni tisztaságát mégis ellenőrző, bivalyerős Kandász ellenében. Aki aztán nagylelkűen a végküzdelmekbe is beszállt, ahol a korábbi pofonjaival már jócskán eligazított élmezőny előtt rendre megnyerte a bajnokságot.

Az írnök soha nem vett részt a versenyen, amiért aztán meg is kapta a nyápic alakokat megillető valamennyi minősítést.

A meccseket a raktárhelyiség melletti öltöző vasszekrényekkel körbevett tágas helyiségében tartották, amiből rögtön nyílt egy zuhanyozó is, üdvös közelségben, ha az elalélt versenyzőt elsősegélyben kellett részesíteni.

Már egy hete tartott a selejtező, mikor az ezredparancsnoknak jelezték, napokon belül váratlan leltárellenőrzést kap. Az alezredesnek több évtizedes tapasztalatok súgták, hogy a papírok és valós raktári helyzet összhangba hozása ennyi idő alatt csakis rutinos eljárással oldható meg. Teljes jogkörrel felruházva mindezzel az írnököt bízta meg, aki reggeltől napestig az iroda és a raktár között ingajaratban közlekedett. Minden áthaladását a harcostársak kórusa kísérte, a legfinomabb utalás az volt: „selyemkesztyűt neki!” Ám az írnök tudta, legjobb, ha betömött füllel jár, mert ha az ellenőrzés bármit is találna, akkor az ő védett helyének is befellegzett.

Egyébként Kandász leplezetlen gyűlölettel próbálta már a gyakorlótéren is megtalálni, most meg igazán a saját pályáján érezve magát, újdonsült megbiztatásának

második napján vállával megbillentette, mintha az ezredparancsnok kedvence ütközött volna neki. „Mi van, csonti, hiányzik a pofon?” – nézett aztán rá.

Az írnok szeme elkeskenyedett, arrébb lépett, és bocsánatot kért a végtelen testi érintés miatt. Az őrmester szemében tűz lobbant, nem akarta kihagyni a helyzetet, s még a kötelező magázódást is félretette: „Na, nem próbálsz ki a kesztyűt? Olyan, mint a koton, csak ezt más húzza fel, és nem ugyanoda...” A harsány röhögés ezáltal az írnok képességeinek megkérdőjelezését mintegy kiterjesztette az altestére is.

Az írnok az ajtó közelébe ért, egy pillanatra megállt, az ott ülők látták, kicsit sápadtabb a megszokottnál. „Éppen megpróbálhatom” – mondta az írnok, mire csend állt be, hogy nyomban ajzott zsongásba csapjon át. A felmenő rendszer eddigi menete a megszokott végkifejlet unalmát ígérte, ám ez a kijelentés új izgalommal kecsegtetett.

Az írnok levette a zubbonyát, atlétatrikója sovány testet takart, de meglepetésre mozdulatai közben játszottak az inak és izmok a karjain. Az izgatott hangzavarban fel sem tűnt, hogy nem tanácstalankodik, hanem természetes mozdulattal kinyújtotta mindkét kezét. Felhúzták rá a fekete, kopottas, disznóbőr kesztyűket, a cipőfűzőként lógó zsinórokat feszesre rángatták, megkötötték. Az őrmester már készen állt. Összecsattintották a kesztyűket, s még az sem lepette meg senkit, hogy a pipogya alak vajon honnan ismerheti a kezdés könnyed aktusát.

Az őrmester, láthatóan, a kezdeti ijesztgetés mellett döntött, ezért imbolygó mozgással, leeresztett karokkal lépett az ellenfele felé, aki könnyed sasszéval hátrált, oldalt mozgott, úgy, hogy fél perc múlva a jó szeműek rájöhettek, hogy egyetlen ütés bekövetkezése nélkül tulajdonképpen a cingár alak vezeti a behemót mozgását. Kandász maga is érezhette, hogy hovatovább nevetségessé válik, ezért az egyik sarokban meglendítette a balját, bár mindenki tudta, hogy iszonyatos a jobbja. Ám az írnok egy könnyed tánclépéssel elhagyta a veszélyes övezetet. Az öltöző elcsendesedett.

Az őrmester hol a bal, hol a jobb karjával imitált egy-egy nagyobb ütest, de igazából még nem zúgatta el egyiket sem, ám növekvő dühe egyre inkább látszott a szemén. Aztán hirtelen meglengette a jobbot. Az írnok, mint egy kígyó, egyetlen billenéssel elhajlott előle, s kitáncolt a sarokból. „Te, ez fordított alapállású” – nyögte be a csendbe egy hozzáértő a kispadról, akit meglegyintett az ütés szele.

Elkövetezett a második menet. A szokásos módon: levegőt hasító ütések itt, könnyed eltáncolások a másik oldalon. Az őrmester arca vörös volt a szokatlanul elnyúló harctól meg a bekiabálásoktól: „Na, mi lesz? Ez nem tánciskola!”

Mivel a küzdőteret nem kötelek övezték, csak egy krétával felrajzolt csík, az egyik képletes sarokban az őrmester úgy döntött, dülőre viszi az ügyet. Terpeszállásban lezárta az írnok vélhető útját, jobbát rettenetes erővel, széles ívben eleresztette, hogy akkor se tévessze el a cingár alakot, ha az kilépne a ringből. Az írnok, mintha gumiból lett volna a dereka, majdnem hátrahidalt, de a padló felett félkört leírva kibújt a légiveszélyes övezetből, s az őrmester mögé került. Az öltözőben recsegték a tornához használt padok. Kandász szeme vérben forgott, látszott, hogy egyetlen ütéssel akarja nem is padlóra, a másvilágra küldeni ezt a pipogya férget. Most már mellmagasságban tartotta kesztyűit, rándított egyet a balján, aztán elindította a jobbot. A közelben ülők látták, hogy az írnoknak – hátradőlés közben – a feje szinte kinyúlik a testéből, de az ütés milliméterekkel elviharzott az arca előtt. Az

örmester érthető módon teljes testével követte a lendületet, nemcsak az erejét, hanem minden indulatát is beleadva az ütésbe. Eközben azonban egy villanásszerű jobbhorog kötött ki a gyomorszájtajékán, s ugyanabban a pillanatban az írnök balja villámgyorsan lecsapott Kandász orrtövére, amitől a dőlő test felgyorsult, az örmeester feje hatalmas csattanással érte el az előtte levő öltözőszekrény lakattal lezárt ajtaját, amely nyomban behorpadt. A mozdulatlan arcból lassú vérszivárgás indult el a betonpadlón. A szivaccsal felszerelt legények moccanatlanul álltak, az addig fészkelődő közönség döbbenetesen meredt a tehetetlen testre. Az írnökhoz odalépett az a fiú, aki az utolsó éleslövészetten beszólt neki, s elkezdte leoldozni a kesztyűjét.

Másnap az írnök, amikor a raktár felé ment, hogy folytassa a leltározást, mindújra azt érzékelte, hogy a szembejövők rendre kitérnek előle. Lelkifurdalása lett, de a leltárt meg kellett csinálnia.

Egy hét múlva, a sikeresen átvészelt ellenőrzés után, mikor az alezredes három nap jutalom eltávozásban részesítette az írnököt, csak úgy mellékesen megjegyezte: „Hallom, újabban ad a kondijára.” „Alezredes elvtárs, jelentem, ugyanazt a kosztot eszem, mint a többiek. Annak idején egy súlycsoporttal feljebb akartak indítani, de nem voltam hajlandó felszedni pár kilót. Nem szeretek túl sokat enni.”

„Pedig nem kellene spórolni a néphadseregnek. Ezt még kibírná” – mondta az alezredes.

Az eltávozáskor az örparancsnok odasúgta: „Ha pár órát késel, én nem fogom észrevenni.” És az írnöknek megint keserű lett a szájíze. Hogy nem mondta meg annak a behemótnak: erőből meg méregből nem szabad. Abból csak sérülés meg altatás lesz. De az a szerencsétlen nem hagyott rá időt. Meg kellett hát előzni a bajt.

És még évekig, ha eszébe jutott a nagydarab fickó, belül szégyellte magát.

Vagy negyven év múltán, amikor az írnök épp reumakezelésről ment hazafelé, a pályaudvari gyümölcsstandnál megállt, mert megkívánta az érett barackot. Az árus arca vörös volt, talán az elfogyasztott italtól, talán a vérnyomásától. A szeme is furcsán megvillant. Az írnöknek az az engesztelhetetlen fehérsége tűnt fel. Megkérdezte volna, vajon nem Bajmócon volt-e katona, s talán magyarázat is következhetne villámló öklökre, de mögötte még vagy hatan álltak a sorban, így aztán fizetett. A barackot meg később otthagya az elővárosi vonat kupéjában, mert az aljára rothadtakat csempészett az a vörösképű. A szeme is talán a szégyentől villant. Bár ki tudja?

A remény és a borzalom napjai

Pofosz-tagok 1956-os emlékeiből

„Ledöntött útjelző vagyok / Sötét kor főítja szélén. / Lassan enyészve korhadok, / S fény dereng, nyíltáblám végén. / Gyöngye fényecske az éjben / Béhunyt szemű népnek jelez. / Holtak közt gázoltok vérben, / Hóhérok s szolgák útja ez! / Akarj! Merj!... Emberré lenni! / Teremts magadnak szép jelent!...”

Jecsmenik Andor versének címe *Ne álmodj, nép!* Olyan ember írta, aki örökké álmodozott, aki a békétlenséget is vállalta az álmaiért. Magát „gumiBOTcsinálta munkásköltő”-nek nevezte. Tizennégy évet és egy hónapot ült a Kádár-rendszer börtöneiben. Ars poeticának is beillő költeményét negyvenedik születésnapján, 1966. augusztus 8-án vetette papírra. Az 1956-os forradalom és szabadságharc egyik Nógrád megyei – elsősorban nagybányai – főszereplője nem terjesztésre szánta. Csakhogy az írást munkahelyi öltözőszekrényében tartotta – naivan, óvatlanul –, miközben a rá állított besúgók mindvégig a nyomában voltak. Kutattak a cuccai közt, ráakadtak a lázító versre, kilopták. Két évet kapott érte, és le kellett töltenie a korábbi elengedett büntetését is. A versrészletet összeállításunk mottójának szántuk.

A társadalmi elégedetlenség nem 1956. október 23-án kezdődött. Előzményei visszanyúlnak az 1945 után mesterségesen és erőszakkal kialakított politikai helyzet-hez. A megértés kulcsa abban az országra erőltetett politikában, kíméletlen törté-
tésben és hatalomgyakorlásban rejlik, amely az úgynevezett népi demokratikus korszakot, a kommunista hatalomátvételt és az utána következő éveket jellemezte. Az ország irányítását olyan személyek kaparintották a kezükbe, akik alig ismerték – vagy sehogy – a hazai társadalmi viszonyokat, a magyar nép lelkületét és vágyait, következésképp idegen szellemiség követését tették kötelezővé.

A Magyar Kommunista Párt céljainak elérése érdekében – háta mögött a szovjet dominanciájú Szövetséges Ellenőrző Bizottsággal – számos esetben törvénytelen eszközöket is igénybe vett, s agresszív előrenyomulását, arroganciáját és gátlástalanságát a polgári és szociáldemokrata erők, a demokratikus pártok képtelenek voltak ellensúlyozni. A kommunista demagógia folyamatosan félrevezette a világháborúban csalódott, s a jobb élet ígéréteiben aktivizálódó tömegeket. A negyvenes évek végére így a többpártrendszeren alapuló parlamentáris hatalomgyakorlás sorsa megpecsételődött, és kezdetét vette a kommunisták totális diktatúrája. Egy akaratnak volt alárendelve minden, élő és élettelen: a kommunisták új szervezetének, a Magyar Dolgozók Pártjának, ezen belül a Moszkvából hazatelepített, és mindvégig onnan inspirált, irányított Rákosi–Gerő–Farkas–Révai klikk akaratának.

A más véleményt formálókra akasztófa, börtön, kitelepítés, internálótáborba zá-
rás, kényszermunka, alacsonyabb munkakörbe helyezés, elbocsátás, a megalázás és az ellehetetlenítés megannyi változata várt. Érdekeik szerint a pártvezérek szekér-
tolóikat, saját elvtársaikat is felakasztatták. Az Államvédelmi Hatóság, közkeletű

nevén az „ÁVÓ”, mint állam az államban létezett, élet és halál uraként ítélkezett élők és holtak felett.

Az ország fejlődését eltorzító személyi kultusz, a szektás, voluntarista pártpolitika kiváltotta társadalmi elégedetlenség az ötvenes évek közepére elérte forrponjtát. 1956. október 23-án délután három órakor Budapesten megkezdődött a tüntetés. Az egyetemisták megmozdulásához csatlakoztak a gyári munkások, a tisztviselők és alkalmazottak, az értelmiségiek. Jelszavakat kapott fel és vitt szerte a szél: „Függetlenség, szabadság, lengyel-magyar barátság!”, „Vesszen az önkény, éljen a törvény!”, „Nincsen ingünk, se gatyánk, Rákosi volt az apánk!”, „Nagy Imrét a kormányba, Rákosit a Dunába!”, „Szovjet sereg menjen haza, Sztálin-szobrot vigye haza!”

A régi módon már nem lehetett kormányozni...

– Tele voltunk reménnyel, amikor megtudtuk, hogy Budapesten kitört a forradalom – lelkesedik újra a 71 éves *Sipos Dávid*, aki egy kis hegyi faluban, Mátramindszenten élte át a sorsfordító eseményeket. – Mozgásban volt mindenki... „Kossuth Lajos azt üzente,/ elfogyott a regimentje...” Énekeltük a nótát, és leszedtük a vörös zászlót meg a vörös csillagot a középületekről, helyükbe meg kiraktuk a háromszínű magyar zászlót. Jól emlékszem: a lakosság kilencven százaléka változást akart; életünk jobbra fordulását reméltük. A falugyűlésre, a tanácsudvarban, összejött a falu apraja-nagyja. Külön álltak a párttagok, külön a változást akarók. Amazok voltak vagy tizenöten, mi meg voltunk nyolcvanan, vagy százan... Azok hallgattak, közülünk szólaltak fel páran. Én amellet érveltem, erre emlékszem, hogy a kuláklitát meg kell szüntetni, mert igazságtalan, kértem, hogy ne háborgassák a parasztot, termelje csak az élelmet, meg hogy a hatalom fejezze be az ártatlan emberek elhurcolását... Jó okom volt erről beszélni, mert a családuk megkapta a rendszerellenes jelzöt. Óriási bűn volt ez a Rákosi-rendszerben. Édesapáméknak hét hold földjük volt, s apám ki akart törni a szegénységből, beiratkozott a jogi egyetemre. Két év után azonban anyagilag nem bírták a taníttatását. Elment bányásznak. Mivel értette a paragrafusokat, sokan jártak hozzá tanácsot kérni. Gyakran ügyvédnek nevezték, pedig csak vájár volt. Hívták a kommunista pártba, nem fogadta el; más volt a gondolkodása. 1948-ban öt választották meg a Független Kisgazdapárt helyi elnökének. Ezek miatt aztán sok igazságtalanság ért bennünket. Mindig a szégyentáblán volt a nevünk, ha megérdemeltük, ha nem... Az 1956-ban történekről nem sokat tudok mondani. Tudja, ezekről a dolgokról később nem lehetett beszélni, ezért aztán nem is nagyon maradt meg az emlékezetemben. Legfeljebb az a keserűség és kín, amely a forradalom leverése után következett. Mert az ártatlan emberek elhurcolása nemhogy megszűnt volna, mint a falugyűlésen óhajtottam, hanem felerősödött, és elért engem is, valamikor márciusban, 1957 elején. Bevittek Tarjánba, a városi rendőrkapitányságra. Ott agyba-főbe vertek kivétel nélkül mindenkit. Ezután levittek a megyei kapitányságra, ott kaptuk a második verést. A falhoz állítottak, vagy három órán keresztül. Nagy tócsa keletkezett a lábam alatt, annyira könnyezett a szemem, ahogy beleütöttek. Lent a pincében tizenketten voltunk egy kis fogdában. Felváltva lehetett leülni, aludni. Egy kazári ember szolt az örnek, adjanak a szememre valami orvosságot. Az volt a válasz, hogy ez nem szanatórium, itt nincs orvosság... Tíz napig tartottak fogva, kihallgatás nélkül... Örülhettem, hogy visszaengedtek a bányába. De mindig piszkáltak,

belém kötöttek, évtizedekkel később is. A sok megaláztatástól kikészült az idegrendszerem, és egészen fiatalon nyugdíjba kényszerültem. Óvjon meg az Isten mindenkit az ilyen élményektől!

Szécsi István 18 éves siheder volt 1956-ban, óriási közösségi sikerekkel a tarsolyában. A tarnaszentmiklósi parasztyerek az általános iskola elvégzése után került fel Budapestre, ahol szűkebb és tágabb családjának már több tagja is élt, és kitanulta a szerszámkészítő mesterséget. Budapest legjobb ifjú sztahanovistája lett, országosan második helyezett. Neve rendszeresen olvasható volt a Vörös Szikra dicsőségtábláján, munkamódszer-átadásokra járt, 1954. május elsején Sztálin és Rákosi fényképe között vitték az övét. Tele volt ötlettel, energiával. A párteberekkel mégsem igazán értette meg magát. Ez egyrészt önálló véleményformálási készségével függött össze, másrészt azzal, hogy édesapját kulákként bélyegezték meg. 1955-ben egy békekölcsön-jegyzés körüli huzavonában megorrolt rá a gyári pártvezér, és nevét azon melegében áthelyezték a szegyéntáblára. Az eset csak növelte népszerűségét. Akkor már érlelődött egy másfajta Magyarország. S ahogy teltek a hónapok, úgy erősödött a társadalmi feszültség, a politikai elégedetlenség, a Petőfi körös értelmiségi igazságkeresés.

– Találónan mondjuk: fejétől büdösödik a hal... Október 18-án hallottuk a rádióban, hogy a szegedi egyetem jogi karának hallgatói a budapesti egyetemi ifjúsággal kívánnak tárgyalni a jövőbeni kapcsolataikat illetően. Ezt ifjúsági találkozóznak nevezte a mi rádiónk, míg a külföldi sajtó úgy értelmezte, hogy mozgolódás van az egyetemi ifjúság között. Október 22-én este már lehetett tudni, hogy másnap tüntetés lesz. Állítom és vallom, hogy ez békés kimenetelű lett volna, ha egyes, nagyon szélsőséges és rendkívül radikális baloldali személyiségek nem ragadtatják el magukat; ha a Rádiónál nem adtak volna ki tűzparancsot... Szeretném hangsúlyozni, hogy október 23-ára országosan olyan hazugságáradat és félelemkeltés, olyan tömeges nyomor alakult ki, amilyen a magyar történelemben talán még soha nem volt. Nagyon sok emberben olyan érzés támadt, hogy ennél rosszabb már nem lehet, nincs mit veszíteni. Az egyetemisták, műveltségük hatására, arra az álláspontra jutottak, hogy ahogyan kezelik őket, az nem tisztességes, ahogyan élniük kell, az nem normális élet. Jogot akartak maguknak, tisztességes tájékoztatást és emberséget. És akkor, amikor brutális módon rájuk, ránk támadtak, a megaláztatás, az elnyomattatás olyan erővel tört föl, hogy nem volt erő, tizenkét napig, amely visszatartotta volna. Nekem az a véleményem, hogy ez a tizenkét nap dicsőséges időszaka Magyarországnak, és nemcsak a ma élők, hanem az utánunk következők is büszkék lehetnek az őseikre, akik olyan emberek voltak, hogy életüket adták a szabadságért, a hazájukért, egy szebb jövőért... De azt kijelenthetem, hogy akikkel én együtt voltam a váci börtönben, nem ilyen jövőt akartunk... mint ma van. Amikor az ötvenedik évfordulót nem lehetett méltóképpen megünnepelni... Mi igazi semleges, demokratikus Magyarországot szorgalmaztunk. A semleges azt jelentette, hogy az ország önálló politikát folytat, és sem a jobboldalról, sem a baloldalról nem enged beleszólni a hatalomba. Egyes társaim a váci börtönben éppen ezért és ebben a szellemben tanulmányokat írtak arról, hogyan kellene egy igazán demokratikus országot felépíteni, fenntartani és működtetni. Különbek lehettünk volna, mint Svájc... A forradalom engem motorbaleset után, zúzódasos, begipszelt lábbal

ért el. De motorral végigjártam Budapestet, a legfontosabb színhelyeket. A gyári munkástanács rám bízta a nemzetőrség megszervezését, s nekem kellett az igazgatóval közölni, hogy nem kívánnak tovább együtt dolgozni velem. Október 30-án nem adtam át a gyár védelmét egy szovjet harckocsival érkező magyar századosnak, és sok olyan dolgot tettem, ami nem tetszett a későbbiekben. Az ügyész a legsúlyosabb ítéletet kérte rám, mert olyan tulajdonságaim vannak, fröcsögte, amelyek károsan érinthetik a stabilizálódott államhatalmat... Másodfokon tizenöt évet kaptam, s 1963 májusában szabadultam.

Pap Gyula 77 évvel ezelőtt született Zagyvapálfalván. A bányatelepi fiatalember számára természetes volt, hogy a bányagépgyárban helyezkedik el. Itt élte át a reményteljes napokat, egészen az 1957. márciusi elhurcolásáig.

– Gépkocsivezetőként és anyagbeszerzőként dolgoztam, s október 24-én Budapestre vitt az utunk. Hajnali 4-kor indultam oxigénpalackokkal, oxigéncserére. A tarjáni pártbizottság Pobjedája a Zsidó-hegyen előzött meg, és amikor mi Balassagyarmatra értünk, a városházához, az utasai már a falhoz voltak állítva, két géppisztolyos őrizte őket. Továbbhaladva elég sok akadályba ütköztünk. A rétsági laktanya őrsége kint az útszélén várt mindenkit, igazoltatott. Budapest felől több százas, vagy talán ezres tömeg áradt a 2-es úton Rétság felé. Budapesten, a Váci úton, az oxigéngyár előtt fegyveres őr állt, ez már a forradalom jele volt, nem akart beengedni. A győzködésnek végül engedett, de az irodába azt telefonálta, hogy erőszakkal mentünk be. Ennek ellenére megkaptuk az oxigént. Nélküle leáll a termelésünk, érveltünk. Tizenhét palackot hoztam el... Elindultunk a Nehézipari Minisztérium felé, de a Károly Róbert körútnál letérítettek bennünket. A híd lábánál orosz katonák álltak, betereltek a körútról az első utcán balra, majd a következő utcán megint balra, a Teve utcai rendőrkapitányság felé. Előttünk két, fiatalokkal megrakott, nyitott platós Csepel teherautó ment. Ahogy befordultunk, a rendőrkapitányság felől golyószóró- és géppuskatűz várt. Az előttünk levő autóról ugráltak le az emberek, én pedig gyorsan rükvercbe vágtam a Rába 98-ast, és tolatva jöttem vissza a mellékutca felé. Megálltam egy háztömb előtt. Onnan csak estefelé tudtunk kijönni, az orosz katonák előbb nem engedtek. Hazafelé már úgy jöttünk, hogy szinte minden kilométerkőnél géppisztolyosok állítottak meg, mindenhol igazoltattak. A karom vérzett, mert üvegszilánkok érték; kilőtték a szélvédőt is. Hetvenkét lövést számoltam meg a gépkocsimon... Másnap meg az utána következő napokban a munkahelyemen már nagy mozgolódás volt. Leszedték a tetőről a vörös csillagot. Én fiatal voltam, elég sportosan mozogtam, felmáshoztam a tetőre, és a csillag helyére kitűztem a magyar zászlót. Később ez lett az egyik legfőbb bűnöm. Jött aztán hozzá, hogy a gyárőrség, majd a belőle alakult nemzetőrség tagja voltam, hogy bevásárolták a bányagépgyári munkástanácsba. Bűnömül rótták fel, hogy a bányatelepi párthelyiségről szintén leszedtem a vörös csillagot, a faluban szervezője voltam a szovjet hősi emlékmű ledöntésének, a gyáron belül sztrájkra uszítottam, és agitáltam a megalakult munkás-paraszt kormány ellen... Január elseje után rendszeresen megindult a munka... majd elérkezett március 5-e. Lementem az élelmiszerboltba vásárolni. Félúton rendőrök állítottak meg, letartóztattak. Elvittek egy elbeszélgetésre, ahogy mondták, és 424 nap lett belőle. Arról nem akarok beszélni, hogy ezek az elbeszélgetések mivel jártak. A kihallgatásokról szinte nem is emberekként

kerültünk vissza a fogdába. Mindenkit megtörttek, összeverték. Be akartak léptetni a rendőrséghez, de nem írtam alá. Kistarcsára internáltak, majd Tökölre vittek, amikor elkezdődött az ottani internálótábor építése. A legszörnyűbb élményem az volt, amikor gépkocsivezetőként kijártam a városba egy hadnagy rendfokozatú anyagbeszerzővel, s a Vörösmarty és a Majakovszkij utca sarkánál, ahol a nővérem lakott, kint ült az édesanyám a járdán, én pedig rabként nem szállhattam ki a kocsiból, hogy odamenjek hozzá.

Nyalka legény volt valamikor a Karancs völgyében a ma 85 éves *Pilinyi Sándor*; faluszerete ismerték, mivelhogy futballozott. Bányászgyerek. Mint családjának legtöbb férfitagja, megpróbálkozott ő is a föld mélyével. De szerette a fát, csodálta az ácsok munkáját, ezért kitanulta a mesterséget. Így kereste családjának a kenyeret, míg nem 1956 októberében megválasztották a munkástanács elnökének. A megtorlásokor rajta kérték számon munkatársai szeretetét, rajta bosszulták meg, hogy szerették.

– Édesapám nyitott szemmel járt, mindent megnézett, mindent meglátott. Gergén a '30-as években ő szervezte meg a szociáldemokrata pártot. Amikor Rákosi visszajött a Szovjetunióból, és megszervezte a kommunista pártot, olyan erős lett, hogy a szociáldemokrata pártnak be kellett olvadni. Így lettünk tagja, a testvéreimmel, a Magyar Dolgozók Pártjának. De én és az édesapám 1954-ben kiléptünk, mert az „ÁVÓ” lesöpörte a padlásról a búzát. Ezt hozta a dicső Vörös Hadsereg meg Rákosi: a hitleri fasizmusból mindjárt beléptünk a sztálini kommunizmusba. De az még rosszabb volt; Sztálin több embert meggyilkolt, a testvéreiből, a fiaiból, az elvtársaiból is, mint Hitler... Hogy voltak-e errefelé nyilasok? Hogyne lettek volna! Csak felszívódtak, épp a kommunista pártba. De ez kényes téma, erről nem beszéltünk se akkor, se most... Én is inkább arról mesélek, hogy mi történt velem '56-ban... A Karancskeszi Állami Gazdaságban dolgoztam, s megválasztottuk mi is a munkástanácsot. Ki legyen az elnök? Többen felálltak: a Pilinyit javaslom. Egyhangúlag rám szavaztak. Én mindjárt visszautasítottam, szellemileg nem vagyok én arra érett ember, hangoztattam. Ezzel szétszéledtünk. Másnap szólt az irodából egy kislány, menjek fel az igazgatóhoz. Baj van, Sanyi, mondta, sztrájkolnak a tehenészek. Micsoda? Azért hívtam, mert maga a munkástanács elnöke. De én nem vállaltam. Akkor is, itt magának kell csinálni valamit... Biciklivel kimentem a tehenészetbe. Útközben végiggondoltam a dolgot. A tej kell Tarjánban, a gyerekeknek, a dolgozóknak, kell a kórházba, a tehenet reggel, este etetni, fejni kell, itt nem lehet sztrájkolni... Kint odaköszönök: Józsi bátyám, miért sztrájkolnak? Még te kérdezed? Te sztrájkolsz! Hogyhogy én, hát én munkában vagyok. Mi téged megválasztottunk a munkástanács elnökének, mondja az öreg, ezt te nem vállaltad; no, ha te nem vállaltad, akkor mi sztrájkolunk... Hát ennyiből állt... Vállalnom kellett... A forrófejűeket igyekeztem csendesíteni, a vitás dolgokat emberségesen, igazságosan elintézni... November 7-én aztán jött Kádár, átvette a prímet, és egyre keményebb lett a helyzet. Azt szavaltuk akkoriban: „Frissen sült a meleg lángos, / Le van szarva Kádár János.” Uszításnak vették, és máris adták érte a két év börtönt.

Pilinyi Sándor tíz hónapi internálással megúsza: a „szavalást” is, meg forradalmi szerepvállalását is. Előtte ötször vonultak ki a lakására a pufajkások, bevitték a salgótarjáni városi kapitányságra, felpofozták, agyba-főbe verték; a lila foltoktól szinte nem látszott a háta.

– Tösgyökeres dejtáriak vagyunk – fogalmaz lokálpatrióta öntudattal *Zólyomi Ferenc*, akinek kilenc és fél évtized terheit rakta vállaira az élet. – Szegény emberek voltak a szüleim. Édesapám nem is válogatott a munkában soha. Korán munkára fogtak. Földünk nem volt, napszámba jártunk. Életemben fordulatot az hozott, amikor 1936 októberében bevonultam katonának. Két évre rá részt vettem a magyar hadsereg felvidéki bevonulásában. Az egységem Szécsénynél lépett át az Ipoly túlsó oldalára... Leszerelésem után nem sokkal, 1939-ben aláírtam, továbbszolgálatos lettem. Tanultam, tiszthelyettesi rangot kaptam, kineveztek határvidéki őrsparancsnoknak. Az orosz frontra őrmesterként vittek ki 1942-ben, amikor feltöltötték a 2. magyar hadsereget. Több katonai kitüntetést kaptam. Nem adták ingyen. Kétszer hajtottam végre önkéntes vállalkozást. Három hónapon keresztül hetven méterre voltunk az orosz állásoktól. 1944 őszén a tordai ütközetben hátgerinc- és fejlövést kaptam. Orosz fogságból kerültem haza. Megnősültem, született két szép gyermekem. Határőrkatonaként, őrsparancsnokként szolgáltam, míg összetűzésbe nem kerültem a községi párttitkárral, aki rendszeresen beleszólt a munkámba, amihez nem volt joga. Felfüggesztettek, kirúgtak. A háború után viszont a rendőrségnek kellettek a képzett, tapasztalt emberek, toborzók járták a vidéket, engem is megtalált egy. Átképeztek, majd itt is őrsparancsnok lettem. A rendőrkapitányság őrszemélyzeti osztályvezetője azonban összeszűrte a levelet az egyik rendőröm feleségével, amit én erélyesen kifogásoltam. Még neki állt feljebb, megfenyegetett... és neki lett igazza. Belekapaszzkodtak egy háborús cselekményembe, letartóztattak. A hat vádpont közül azonban csak egyet tudtak rám bizonyítani, mert azt meg is tettem, vállaltam. Tizenegy hónapig tartottak különböző fogdákbán. 1952. január 9-én engedtek ki, s két hónap múlva elítéltek: egy év börtönt kaptam, a közügyektől eltiltottak, vagyonom egy negyedét elkobozták, lefokoztak. Népellenes büntett. Csak 1991-ben mentett fel a Legfelsőbb Bíróság, bűncselekmény hiányában... Gondolhatja, mennyire örültem a forradalom kitörésének. Végre eltakarodnak azok, akik minden bajomnak az okozói voltak: az oroszok meg a kommunisták. Pedig eleinte még hittem is nekik. Azt gondoltam, úgy vannak a dolgok, ahogy ők mondják... Dejtáron az én nevemhez fűződik a forradalom. Október 26-án láttam a felvonuló tömeget Balassagyarmaton, és másnap elkezdtem szervezni az embereket. Kerékpárral végigmentem a falun, beszóltam a házakba, hogy kilenc órára jöjjen mindenki, aki magyarnak érzi magát... a postához, ott lesz a forradalom... ott kezdődik a felvonulás... Este a falugyűlésen megválasztottak az ideiglenes forradalmi tanács elnökének. Szereztem fegyvereket, megszerveztem a nemzetőrséget. Ügyeltem arra, hogy egy pofon se csattanjon el. Nem bántjuk a kommunistákat, illeszkedjenek be ők is a munkába, az új rendbe... Elégedettek voltak velem a faluban, mert november 7-én megválasztottak a végleges forradalmi tanács elnökének, két és fél hét múlva pedig a végrehajtó bizottság elnökének. Pedig novemberben már Kádárék dirigáltak. A 1956. december 8-i véres salgótarjáni pufajkás sortűz után már olyan nyomás nehezedett rám, zsarolás, fenyegetés, hogy december 20-án összehívtam a végrehajtó bizottságot, és lemondtam, a többiek meg követtek.

Az év végi ünnepek elmúltával gyorsan beindult a felelősségre vonás. Zólyomi Ferencet a rendőrségi kihallgatásokon, Balassagyarmaton annyira összeverték, megkínózták, hogy a börtönorvos nem is volt hajlandó befogadni. Így került a kórházba:

„kóros elme- és idegállapotban”. Elektrosokkos kezelést is kapott. Két évig folyamatos zaklatás volt az élete, s csak alkalmi munkákat kapott. Isten, család, haza – ez a hitvallás – jelszó! – állította talpra, hozta egyenesbe az életét.

A Karancsalján lakó *Tóth Zoltán* egyik túlélője az elvakult pufajkás vérontásnak:

– 1956. december 8-án a Salgótarjáni Tűzhelygyárban dolgoztam, mint könyvelő. Abban az évben érettségiztem. Az eset megértéséhez tudni kell, hogy abban az időben, az egész megyében sztrájkoltak a gyárak, a bányauzemek, tiltakozásul, hogy az oroszok leverték az 1956-os forradalmat, egy hónappal azelőtt. Ezzel a ténnyel nem tudott mit kezdeni a pártbizottság. Úgy döntöttek tehát, hogy megfélemlítik a lakosságot... Persze, azt csak később tudtuk meg, mi hogyan történhetett, noha az események résztvevői voltunk. A nagy dolgok a fejünk fölött intéződtek... Az történt, hogy telefonon értesítették a gyárak és az üzemek dolgozóit, hogy jöjjenek tüntetni a megyeháza és a rendőr főkapitányság épülete elé, mert a Nógrád Megyei Forradalmi Bizottság egyes tagjai le vannak tartóztatva, a kapitányságon tartják fogva, kérjük ki őket. *(A két letartóztatott személy Gál Lajos és Viczián Tibor volt. Gál aknászként dolgozott a kisterenyei bányauzemenél. A mérsékeltek közé tartozott, ennek ellenére a megyei rendőrkapitányság nagybátonyi őrséje december 5-étől figyeltette minden mozdulatát, mígnem december 8-ára virradóra a pufajkások letartóztatták. A másik letartóztatott, akit szintén munkástanács vezetőként emlegettek, Viczián Tibor volt, s nem Kisterenyéről, hanem szúpataki lakóhelyéről hurcolták el a karhatalmisták, Gállal csaknem egy időben. Viczián soha nem volt bányász Kisterenyén. 1950-től börtönbüntetését töltötte. Fiatalemberként a közigazgatásban dolgozott, de belekeveredett egy kispapka monstre perbe, és ez jogi egyetemi tanulmányainak és értelmiségi karrierjének a végét jelentette. 1956. október utolsó napjaiban engedték szabadon a forradalmárok követelésére a csolnoki rabbynából, és tért haza Szúpatakra, a szülői házba. – S. L.)* El is jöttünk szépen, szervezetten a munkahelyeinkről, és megtöltöttük az utcaszakaszt. Békésen folyt a tüntetés, mígnem megjelentek a pufajkások és az orosz tankok. A pufajkások a megyetanács előtti járdán felsorakoztak, egymástól körülbelül egy méter távolságra, géppisztollyal, szemben az utcán álló tömeggel. Miután felsorakoztak, egy rövid idő eltelte után a megyetanács előtt elhangzott egy – utólag már úgy gondolom – jeladó, rövid sorozat. Ezt mi, akik a főkapitányság előtt álltunk, nem láttuk; nem láttuk, hogy ki lőtt, csak hallottuk a lövést. És a rövid sorozat után közvetlenül, rögtön megindult a sortűz. Az összes pufajkás egyszerre elkezdett löni a tömegbe. Mindenki futott, menekült, mentette az életét, oda bújt, ahova tudott... Én egy lépcsőházba akartam beszaladni, többedmagammal. De akkor már mellettem hullottak az emberek, mint a legyek. Más kiutat nem találtam, hasra vágtam magam, ott feküdtem a földön, és ott ért a lövés... Haslövést kaptam... Mégpedig úgy, hogy hátul bement a golyó, és elől jött ki. Ezen kívül kaptam még egy haslövést és két comblövést. Az eszméletem szerencsére nem veszítettem el... Mivel egyszerre kezdtek löni a pufajkások, egyszerre fogyott ki a tár, és bekövetkezett egy kis tűzszünet. Akkor vettem annyi erőt magamon, hogy felálltam, és odabicegtem az egyik lépcsőházi bejárati ajtóhoz, le akartam menni a pincébe. De nem kellett lemennem, mert közben ért egy újabb találat a combomon, a negyedik lövés; összerogytam, és lebuktam, lecsúsztam a lépcsőn a pincébe. Valakik még követtek, meg előttem is voltak lent... Abban a kis tűzszünetben vagy hárman-négyen mehettünk le, pontosan nem tudom megmondani... Érdekességként elmondom azonban, hogy akiknek sikerült bemenedülni, és

még nem érte golyó őket, annyira kétségbe voltak esve, hogy szinte meg voltak bolondulva. Ott szaladgáltak össze-vissza, tapostak rajtunk, földön fekvő sebesülteken... Körülbelül fél órát töltöttünk ott. De most már pontosan nem tudom meghatározni, mert az idő akkor valahogy másképp telt. Szóval egy félóra múlva civilek jöttek, összeszedték a sebesülteket, és teherautóval, busszal meg egyéb szállítóeszközzel elszállították a kórházba őket... a halottakat persze a temetőbe... Én egy Ikarusz buszra kerültem, néhányad magammal, azzal vittek be a kórházba. Ott a kórtermek már megteltek, így engemet a hordágyon letettek egy lépcsőfordulóban. Ott kaptam injekciót több alkalommal is. Később bevittek egy kórterembe, véletlenül épp egy nőibe. Körülbelül tízágyas lehetett, a közepén elég nagy hellyel. Oda tettek le bennünket, sebesülteket, hármunkat vagy négyünket. Vártunk az operációóra... Rám este nyolc-kilenc óra körül került sor. Akkor operáltak meg először. Bélműtét. Sikerült. Igen ám, de nekem hátul, ahol bement a golyó, egy melléküteret is elszakított, az viszont nem vérzett, mert azon feküdtem egész idő alatt az ágyon, és beforrt, benőtt a sebhely. Egy tumor képződött azon a helyen, ahova a vér nyomódott, és úgy lüktetett, mintha ott dobogott volna a szívem. Viccképpen még mondtam is: ijedtemben ide szaladt a szívem... Emiatt még egyszer meg kellett operálni, el kellett kötni azt az eret. Felvágta a combom tövéénél, lekötötték a fő üteret, akkor felnyitottak hátul, elkötötték az eret, mint egy zsák száját, és azóta is így van... Több mint két hónapot töltöttem a kórházban, és utána több hónapig voltam betegállományban... Hát én így éltem meg december 8-át!... (A rendszerváltáskor 1956. december 8-a a „Salgótarján legtragikusabb napja” elnevezést kapta, bár a történetek ismeretében kiérdemli a legsötétebb napja elnevezést is. – S. L.) Felépülésem után visszamentem a tűzhelygyárba, majd pár hónapra otthagytam, önszántamból. Elmentem műszerész-tanulónak. Sikeresen szakmát szereztem, és rádió-, tévéműszerészként dolgoztam egy munkahelyen, egészen a nyugdíjazásomig.

Németh László a Salgótarjáni Vasöntöde és Tűzhelygyár áruforgalmi osztályvezetője volt, amikor kitört a forradalom, s a lendülete magával ragadta. Megválasztották a gyári munkástanács titkárának. A hatalomba visszakerült kommunista vezetők „a téglagyáros fia”-ként, „ellenforradalmár”-ként emlegették. Gúnyból, becsmérlésképpen. A 89. életévében járó, az orosz frontot is megjárt forradalmár 1956-os emlékei közül december 8-a történetét elevenítjük fel.

– Sokáig nem lehetett erről beszélni. Magam is csak nemrégiben döbbsentem rá, mennyire elő volt készítve ez a rettenetes tragédia... Reggel hatra jártam be dolgozni vonattal, mindennap. Telefonáltak, majd nyolc óra körül újabb telefon érkezett. A munkástanács egyik vezetőjét keresték, akkor én voltam közelebb a készülékhez, nem az elnök, Szabó Béla, én vettem fel. – Kérünk benneteket – hallottam a telefonban –, ti is gyertek – ismételték meg a kérést –, az acélgyár már indul. – Hát jó, ha ők mennek, akkor mi is megyünk! Nem kételkedtem. Bár ma sem tudom, ki beszélt a telefonban... Én úgy értelmeztem, a szöveg alapján, hogy az acélgyárból hívtak... Mi akkor csak annyit tudtunk, hogy két kisterenyei munkástanács tagot letartóztattak, és a megyei rendőrkapitányságon tartják fogva őket, oda kell mennünk, tüntetni és követelni a szabadon bocsátásukat. Az egyiket, a Gált még ismerem is, a bányatröszt munkástanács tagja volt... Tájékoztattam az embereket az üzenetről. Másfél-két óra múlva összejött vagy 5-600 ember, csaknem az egész

délelőtti műszak. Elmondtam nekik, hogy semmiféle provokációnak ne dőljünk be, próbáljunk meg higgadtan, nyugodtan viselkedni... Úgy fél tizenegy tájban érkezünk a rendőrség elé. Akkor már elég sok ember tartózkodott ott: tefusok, palacküveggyáriak, kisterenyei és nagybányai bányászok. Vagy kétezer-ötszáz ember, a polgári iskolától le, egészen az öblösüveggyár kerítéséig. De az acélgyáriak – és így utólag mondom: szerencsére – nem voltak ott... Mi már csak a rendőrségnél kaptunk helyet. Két harckocsi állt előtte... Mintegy félórás várakozás után kezdődött el a sortűz. Előtte folyt a hangoskodás... A pufajkások az épület előtti járdán helyezkedtek el, míg a túloldali járdán jártak-keltek az emberek. Azok, akik nem a felvonulásra jöttek: sétáltak, nézelődtek. Középen pedig, az úton, tartózkodtak az úgynevezett felvonulók... Semmire sem haladtunk a kérés-követelés során. Akkor valaki azt ajánlotta, alakítsunk egy ötfős bizottságot, és tárgyaljon az a kiszabadításról, bent a rendőrségen. De erre már nem került sor. Mert mire minden jelenlévő üzemen, a sorokon végigfutott a hír, hogy kit kellene jelölni, akkorra eldőrdült a sortűz... A rendőrségi bejárati ajtónál, a lépcső mellett van egy kiugró rész, oda rövid időre, körülbelül négy-öt percre kijött néhány ember az épületből. Nem tudom, kik voltak. Egy hang próbálta meggyőzni a tömeget, hogy oszoljanak széjjel, menjenek haza. Nem tudom, ki beszélt, de magyarul mondta. A tömegeből elég sok helyről azt kezdték kiabálni újra, hogy engedjék szabadon a letartóztatottakat. Két szovjet tank mellett álltam az úttesten, a tankok fedele nyitva, a kiskatonák kint ültek a nyílás szélén. Amikor azok öten visszamentek a rendőrségi épületbe, a kiskatonák magukra húzták a fedelet. A jó ég tudja, meg volt-e beszélve, vagy sem, a lényeg, hogy utána egy-két percre rá elkezdődött a sortűz... Az első lövéseket a megyetanács felőli részről hallottuk... Állítólag egy eldobott kézigránátra ezzel reagáltak a pufajkások. Azt mondták, hogy ijedtükben lőttek... Néhány másodperccel később nálunk is elkezdtek lőni. Amikor a pokol elszabadult, az emberek egy része a földre vetette magát, a másik része menekült. A rendőrség előtt, ahol én álltam, árok is volt, viszonylag frissen kiásva, benne szovjet katonák. Körülbelül három méterre voltak tőlünk. De – ahogy vissza tudok emlékezni – mi nem ezektől a kiskatonáktól kaptuk a lövést, hanem az ablakokból, a rendőrség épületéből. Az árokból, nekem úgy tűnt, mintha a levegőbe lőttek volna... Ezt én így láttam. Akkor, amikor lehasaltam, és egy pillanatra feljűk néztem... Amikor az első sorozat véget ért, iparkodtunk menekülni, tovább, mert azt hittük vége. De nem volt még vége!... Az első és a második sortűz között olyan harminc másodperces szünet lehetett. És sokan még be sem értek a házba a menekülők közül, amikor megkapták a lövést a második sorozatból. Nagyon is elképzelhető, hogy ez még több embert megölt, mint az első. Emlékezetem szerint ez a második sorozat hosszabb volt. Az első sorozat pár másodperc lehetett, ez pedig olyan három perc... Akkor még nem volt beépítve a bérházak közötti terület, ott láttam, hogyan futnak, menekülnek az emberek. Én meg vártam, hogy mi lesz, befejeződik-e a lövöldözés. Végül az első lövéshullám után befutottam a házak közé. Ott ért a második sorozat. Sok ember feküdt a földön, a járdán. Mi, a tűzhelygyáriak egy csoportja, elosontunk a házak mögött, hátul a patakparton, az öblösüveggyár mögött. Akkor éjszaka én nem is mentem haza. Nem tudtuk, mi lesz. Többen bent maradtunk a gyárban, s megdöbbenve, órákon keresztül beszélgettünk. Nagyon zaklatott lelkiállapotban voltunk. Nem tudtuk elképzelni, hogyan történhetett ez a borzalom. Abban a pillanatban

még azt sem tudtuk, nekünk mennyi veszteségünk van. Később, amikor a helyzet tisztázódott, akkor derült ki, hogy hét halottunk lett; összesen pedig nyolcvan halottról beszéltünk, akkoriban... Végül is pontosan nem tudtuk, sem akkor, sem később, hogy hányan haltak meg. Teljesen a hatóságok számadataira hagyatkoztunk. Azok pedig manipuláltak voltak... Persze, akkor még nem voltunk olyan nyomás alatt, mint hetekkel, hónapokkal később, hogy ne mertük volna megmondani, amit ezek a pufajkások csináltak. Az emberek nagy ellenszenvvel viseltettek irántuk. Kerek percc kimondtuk: fegyvertelen emberekre löni gyilkosság...

A kommunista restauráció Németh Lászlót a tűzhelygyári „ellenforradalom” főszereplőjének nyilvánította, és másodfokon 7 év börtönnel sújtotta. Büntetéséből 5 év és 3 hónapot töltött le.

A szörnyű események után évtizedekkel sem hagy bennünket nyugton a kérdés: miért? Miért kerülhetett sor erre a tájainkon példátlan mészárlásra? A magyarázat nagyon egyszerű, és politikai: a szovjetek által levert szabadságharc után kialakult kettős hatalom felszámolása volt az ok, a konszolidáció lehetőségének megteremtése a Kádár-kormány számára. Persze ez is csak évtizedekkel később világosodhatott meg, kerülhetett nyilvánosságra. A Nógrád Megyei Munkástanács küldöttsége 1956. december 8-án hajnalban utazott Budapestre, hogy tárgyaljanak Kádár János kormányfővel a nógrádi iparmedence dolgozóinak aktuális követeléseiről, valamint részt vegyenek a munkásküldöttek országos értekezletén. Marosán György államminiszter, a tőle megszokott erőszakos harsánysággal, ekkor vágta a szemükbe: Mától kezdve nem tárgyalunk, mától kezdve lövünk.

Fenyegetése még aznap valósággá vált, szinte a szavaival egy időben. Salgótarjában a Kádár-kormány karhatalmistái, a rendőrök és a szovjet katonák a fegyvertelen munkástömegbe lőttek. Férfiak, nők, gyermekek tucatjai haltak meg. Az áldozatok többsége fiatal – és munkás.

Ez a kettős sortűz jelentette nyitányát a kettős hatalom kíméletlen felszámolásának.

S hogy Salgótarján volt a leszámolás első áldozata, azt megfontolt, tudatos lépésnek tekinthetjük. A nógrádi iparmedence „kis Moszkvának” hazudott szíve ugyanis a forradalom, az ellenállás egyik fontos vidéki központja volt, ahol a munkások és a bányászok csaknem egyöntetűen kiálltak a munkástanácsok mellett, és a legvégsőkig ellenálltak a Kádár-kormány szirénhangjainak.

A kormány a salgótarjáni sortűzet követően több városban is belelővetett a fegyvertelen munkásokba, majd gyorsan feloszlatta a munkástanácsokat, és megkezdte vezetőik letartóztatását. Egyúttal azonnal, szinte már a sortűz idején, elkezdődött a történetek tudatos torzítása, elferdítése. Ennek taglalása azonban túlnő adott kereteinken...

LÁSZLÓFFY CSABA

A már (még) együtt töltött félévszázad

Kovács András Ferencsel*

Az elkallódott memoárból

A megkerült halott barátok ártatlanul lebegő árnyai: mindegy, hogy szerelembe alámerülő eszelősöké vagy fanatikus karrierre vágyóké; az álom vizéből föl-fölbukkanó, találgára váró kedves arcok; a megkerült kamaszkori kalandok s az égdarab a haragos zivatar villámlásaival sújtott Házsongárd felett, és egy másik temetődomb szétágazó, ázott fűvü ösvényein megkerült, bosszantó egykedvűséggel mászó, nyálasan araszoló csórécsigák; a sötétedő tordai sikátorban megkerült rongylabda, s egyáltalán: az a megkerült füledt nyári délután; Kiss néni Szamosba ölt csipás kismacskáinak kétségbeesett karmolásai és megkerült nyivákolása, amiképpen nagyapám vonalas irkájának lapjairól az antiklerikális reakciónak hadat üzenő NEP-korszakból előkerült, panteista hangulatú bibliamagyarázatok. Megkerült régi rögeszméim, lángoló fűszálak; egy elhamarkodott, fagyos hangvételű búcsú megkerült visszhangja (nem a tihanyié), vízkórságban szenvedő apám sírbatétele előtt; életem áttekinthetetlen, zilált napjainak megkerült forgatókönyve; a megújuló jégvirágok a kitört konyhaablakon, és a hallássérülés ellenére megkerült hangok (fülemben az obsitos idők sóvárgást legyőző dübörgése); mint ahogy a pozdorjává tört korondi bokály cserépdarabjai, lám, megkerültek, s miután a bűvös anyai kéz egymáshoz illesztve összeragasztotta őket, a nagyszobában futballozó fiunk megúszta a büntetést. A megkerült lyukas zoknik s verstöredékek; az elmulasztott ölelések és letiltott Szent István-napok, az átvirrasztott éjszakák megkerült csillagábrái Illyefalván, akárha a vérhasból, flekktífusból felépült és hazavánszorgó hadifoglyok útját világítanák meg azóta is, s a végre megkerült hazát.

Kényszerünnepek emlékezete

Esti séták suttogásos nyelvtana, közben a rézrozsda s az ónos eső látszólag mindent előntene, elborítana. Iszonyúra méretezett tömegek robajló szétesése a kiagyalt tömbből, s a fogyatékos agyakra jellemző gyarló kísérlet – vagy inkább megkísértés –: koholt domborművekkel való leplezése a szüntelen fogyatkozásnak. Egy szelíd vigyorú, hibbant eszű hajadon bedagadt gégével is buzgón kiáltaná világgá a kihűlt közhelyeket; lila ujjával a tribün deszkakorlátjába kapaszkodva valósággal élvezi, ahogyan a szél a kiürült tribün fakult-piros vászonbevonatát valamint az ő hason színű ruhájának rojtjait cibálja.

---

* A *Palócföld* ezzel az írással köszönti az 50 éves Kovács András Ferencet.

Elázott, nyüzögött zászlók, semmi sem serkent lebegésre, a madarak súlyos szárnyakkal köröznek, a sebességét veszített képzelet tehetetlenül úszó hártyája megsebesítve, hiszen egy ilyen ünnepnapon minden, ami eszményi, veszélybe került.

Félreértett tiltások, uszítások? De hát, ami félre nem érthető: a hajlongva bukdácsoló öntudat. A visszahozhatatlan hit, a bemocskolt önérzet és hagyománytiszteltet, a megaszalódott évek hitele, s az örök búcsú az egyenlacukában öregesen ücsörgő ifjúságtól. (Mert nem elég a kalciumot helyesen adagolni s az ásványi sókat, a meg nem nevezhető elemek – önemésztés, kockázat, veszélytudat és szabad akarat – mind-mind elengedhetetlenek a végtelent megcélzó, nem egyszer önvesztő suhanáshoz.)

Ki dönti el, hogy mi a tartós élet tartozéka?... Járjátok be a temető ösvényeit, és kérdezzétek meg a csonka karú sírásót, akinek ilyen Isten-kísértő komisz időben is vétek félrehallani vakondtúrással vetekedő mozdulatait.

A csodák korának vége

Darvasi László: *Virágzabálók*

Tíz évvel Darvasi László első nagyregénye, *A könnyymutatványosok legendája* után, 2009-ben végre kézbe vehetjük a szerző új történetfolyamát. Várakozásunkba és izgalmunkba némi szorongás is vegyül, hiszen *A könnyymutatványosok* olyan magaslattot jelentett, amelyet nehéz túlszárnyalni vagy újra elérni. A kötetben a végletekig fokozottan mutatkozik meg az a két írói adottság, amely Darvasi prózájának utánozhatatlan egyediségét és varázsát adja: a váratlan fordulatokban bővelkedő, csodálatos eseményekkel és teremtményekkel teli történetek szinte átláthatatlan sokasága, illetve a jellegzetes nyelv, amely a legkülönbözőbb regisztereket képes magába olvasztani, és amely kiszámíthatatlanságával, szeszélyességével és fantáziájával az egyes mondatok megformálásának szintjén is állandó meglepetéseket okoz.

A könnyymutatványosok állandó meghökkentésre törekszik, és bizvást lehet ezt a könyvet is az irracionális enciklopédiájának nevezni, ahogy Hans Robert Jauss tette a *Száz év magánnyal*.¹ A műben elmesélt történetek ezerféle módon (sőt, néha az az érzésünk, hogy minden lehetséges módon) mondanak ellent a valóságos világról alkotott tapasztalatainknak. Ilyen pl. a test természetellenes megváltozása (ami Pilinger kasztrációjának vagy Jancsó Farkas testének eltorzulása kapcsán jelenik meg); a tárgyak ontológiai instabilitása, identitásváltása (a dolgok egyszerre több különböző létező tulajdonságaival rendelkeznek, pl. a könny egyidejűleg méz és láng); az organikus és anorganikus, illetve a kicsi és a nagy közötti határ eltörlődése (erre az a kő lehet a példa, amelyet Jozef Bezdán helyez Levendel Pekics mellé, és amely minden szívdobbanásra növekszik valamennyit, illetve példaként szolgálhatnak Jozef Bezdán hajszálai, amik saját maguknál sokkal nagyobb térfogatú tárgyak sokaságát foglalják önmagukba). A regény világában maga a halál sem jelent visszafordíthatatlan eseményt, hiszen a török kém, Brazina képes arra, hogy feltámadjon, illetve arra, hogy napokra meghaljon, a halálból figyelve az életet, de a próféta Karácsony György is rendelkezik a halott feltámasztásához szükséges természetfeletti erővel. A fogalmak, affektusok, pszichikai fenomének fizikai létezőként viselkednek: Jozef Bezdán és a többi kém például képes álmokat csempészni más emberek koponyájába, esetleg mások álmait ellopni, vagy elcsenni és megnagyítva visszaadni Achmet fejfájását. Bahaj pedig szelet és napsugarat kever az étkébe (Freud az álom egyik jellemzőjének tartotta, hogy a fogalmak, a szavak tárgyként viselkednek). A szereplők megváltoztatják a létmódjukat, így Angelo, aki emberből tündérré változik. Szintén találhatunk példákat a Freud által a lélek irracionális, démonikus tevékenységeként leírt ismétlési kényszerre: Pilinger Ferencet lényegében kétszer éri baleset a nemi szervével kapcsolatban, Jánossy György pedig kétszer kerül extrém helyzetbe az emberi anyagcsere végtermékével.

A *Virágzabálók* hasonló várakozásokat ébreszt, hiszen akárcsak elődje, ez is egy korábbi történelmi korszakban játszódik, és a hasonlóan nagy terjedelem, valamint

a könyv fülszövege is a legendák, a mítoszok parttalan áradását ígéri. A könyv azonban szerkezetileg és tartalmilag lényegesen eltér az elődjétől, olyannyira, hogy bizonyos poétikai összefüggésekben mintha éppen az ellenpontja lenne annak.

A legszembetűnőbb eltérés a szerkezet tekintetében mutatkozik, hiszen az öt részből négy a főszereplők életének összekapcsolódásáról mesél (Pelsőczy Klára és három szerelme, a három testvér, Imre, Ádám és Péter). Minden rész a négyes valamelyik tagjával foglalkozik, így a közös élettörténet egyes eseményeiről többször is olvashatunk, a szereplők különböző perspektíváiból szemlélve azokat. Ennek a szerkesztésmódnak vannak neves elődei, mint Willam Faulkner regénye, a *Hang és téboly*, illetve Kurosawa Akira 1950-es filmje, *A vihar kapujában*. A könnymutatványosokban érezhető volt, hogy Darvasi azelőtt elsősorban novellistaként gondolkodott, hiszen a tömören előadott, meglepő ötletek, gyors fordulatok a novelláinak szerkezetére emlékeztetnek. A regény egyszerre olvasható novellaciklusként és regényként: a szerkezet látványosan decentrált, a mű rövid szövegelemekre tagolódik, amelyek a (gyakran csattanóval végződő) lekerekítettség, a viszonylagos lezárttság és a nyitottság különböző skáláin helyezkednek el. Egyes történetek, mint Stephan Speer mesteré a kötet elején, vagy Diótörő Irina egyszeri, lázálomszerű jelenése (igaz, ő később újraszületik Rudica néven) egyértelműen lezártak, más történetek szintén lezártak tűnnek, ám később meglepetésszerűen folytatódnak. Szerkezeti szempontból a rész és egész, a nyitott és zárt közötti oszcilláció, narratív dinamika az, amely a regény átütő erejét adja.

A *Virágzabálók* viszont a négy szakaszban lényegében egy történetet mond el, amely azonban nem válik igazán koherenssé. Itt nem a meginduló, megakadó, újrainduló szakaszok dinamikája működik, hanem egy lassabban, ráérősebben hömpölygő történetmesélés, amelynek folyamatai helyenként összetalálkoznak, majd szétválnak, az az érzésünk, hogy ez eleve nagyobb formátumra szabott szöveg, a szerző intenciója szerint eleve regénynek készült, legalábbis azt mondhatjuk, hogy közelebb áll a regényformához, és nem lehet eltekinteni a szélesebb kontextustól.

Részben ezzel is összefüggésbe hozható, hogy a *Virágzabálók*ban visszaszorul a csodás elemek alkalmazása. Bár a csoda még megvan, de már nem olyan bizarr és letaglózó módon, mint az előző műben (vagy a szerző más műveiben, pl. *A lojangi kutyavadászokban*, ahol olyan lenyűgöző tárgyakkal találkozhatunk, mint az örökké változó vagy az egész világot ábrázoló festmények, amelyek Borges képtelen tárgyaira emlékeztetnek, mint a végtelen lapból álló könyv vagy az a korong, amelynek csak egyetlen oldala van). Másfelől azzal is összefügghet ez a jelenség, hogy a mű a 19. században játszódik, a modern világ születésekor, amikor a modern tudomány térhódításával és a nagyvárosok születésével a világ „varázstalanítása” beteljesült. (Ekkor, II. Napóleon uralma alatt idején építette át Hausmann Bárány Párizst, kialakítva a nagy sugárutakat, eltűnt a városból a Csodák udvara, amelyről Hugo *A párizsi Notre Dame*jában olvashatunk; valamint ekkor írta Baudelaire Victor Hugonak ismert sorait: „Párizs megváltozik”). Imre és Schütz doktor beszélgetésében szó is esik az új világ születéséről, a vasút, a gőzgépek korszakáról: „Azt akarja mondani, Kigl, hogy ebben a robbanásszerűen érkező új rendben nem lesz helye az olyan lényeknek, mint Mama Gyökér, Levél úr vagy Féreg úr?, kérdezte Imre.” „A működése morájától megaittasult anyag felzabálja a meséket, folytatta Imre (...).” (294–295.) Amikor pedig a regény vége felé Péter bűvésztrükköket gyakorol (509.),

mintha a könnymutatványosok egy kései utódját látnánk, aki ügyességgel és gyakorlással próbálja helyettesíteni a varázserejét.

Érdekes módon a csoda a cigányok betéttörténetében van jelen, itt viszont teljes erejével működik. Ennek a szakasznak köszönhetően Darvasi művészete bizonyos értelemben kezd valóban enciklopédikussá válni, hiszen a népek sokasága, amelyektől prózája hemzseg, itt újabb embercsoporttal bővül. Az irracionális enciklopédiáját pedig ez a szakasz leginkább a meghökkentő meselényekkel gazdagítja, mint a tulipánhal vagy az aranyférgék, amelyek a szem tükrébe hordják az emberi testben található aranyat, illetve a halálvirágpók, amely tenyéryi nagyságú, mégis el tud bújni a női hajban. A tulipánhal maga a halál, amelyet egy hosszú hajszállal ki lehet halászni az ember testéből. A színváltoztató (és nem fekete, ahogy a szerényebb fantáziájú ember gondolná) lény rendkívül szuggesztív teremtmény, és a szerző ügyesen kapcsolja össze egy figurában a halál fenyegető jelenlétével a regény különböző motivikus területeit, pl. a víz (a Tisza fontos szerepet játszik a szövegben) és a virágok motívumkörét. Ebben a szakaszban Klára és Imre is belép a csodák birodalmába, hiszen Klára az, akiből a tulipánhalat kihalásszák. Igazmondó Habred, az öregén született csecsemő mintha az ijesztő Pep Velemir testvére lenne, Aranyfogú pedig valamiféle irracionális, de a lélek legmélyét érintő szorongást vált ki az olvasóból, amihez hasonlót azokban az álmainkban érzünk, amelyeket felébredve felidézni is rettegünk.

A *könnymutatványosok* csodáiból mégis megmarad valami, ezen a részen túl is: ez pedig a sors érthetetlen hatalmának való alávetettség, illetve a saját létünkötől való elidegenedés jellegzetes érzése. A *könnymutatványosok*ban a szereplők állandóan ki vannak téve a varázslat rémítő erejének, pl. a test megmagyarázhatatlan eltorzulásának (Pep Velemir vagy Pilinger Ferenc). Ugyanez megvan a *Virágzabálók*ban is, csak nem ennyire morbid és varázslatos módon: a karakterek nem képesek értelmezni a saját életüket, és nem tudnak azonosulni saját sorsukkal. Imre nem érti, miért zárták börtönbe, nem érti a hatalom gépezetének működését; Ádám úgy érzi, nem tud láthatóvá válni, Péter pedig bukott emberként tekint önmagára, és küzdenie kell a saját hatalmas teste feletti uralomért. Azok az események, amelyek a szereplők közös történetének kulcsfontosságú elemeiként tűnnek fel, szintén meghatározatlanok maradnak: nem derül ki, pontosan hogyan és miért halt meg Ádám (Péter és Koszta Néró egyaránt lehet a gyilkosa), illetve hogy miről beszélt Imre a végzetes előadáson (egyések szerint a *Virágzabálók* című írásáról, mások szerint virágokról, megint mások pedig úgy emlékeznek, egyetlen fűszál volt a téma). A történelem is úgy jelenik meg, mint egy telosz és irányító szellem nélküli, arctalan hatalom: Ádám megjárja a szabadságharcot, de ez nem egy nemzeti szellem harca, nem a dicsőségért és szabadságért vívott küzdelem, hanem kietlen hómezőkön való végtelen menetelés. A *könnymutatványosok*ban az emberi létezés irracionális természetű, de a csoda, amelynek a szereplők kiszolgáltatódnak, paradox módon mégis törvényszerűnek tűnik. Itt viszont az elidegenedés mintha erőteljesebben, egyértelműbben mutatkozna meg.

Hasonlóképpen az új regény esetében a címben kiemelt központi motívum is egészen másként működik. A „könnymutatványban” két olyan jelölő kapcsolódik össze, amelyek egyesítése izgalmas feszültséggel jár, hiszen a könny a fájdalomra, a mutatvány pedig az öröme utal. Ez a kettősség önreflexív módon is működik,

hiszen a regény világa tobzódik az erőszakban és a fájdalomban, de az olvasásban ennek a lázálomszerű világnak a megjelenítése mégis erőteljes örömeztetést okoz, ahogyan a könnyek, amelyek eredetüket tekintve valamiféle fájdalmas léttapasztalat reprezentációi, tárgyiasult formájukban viszont sokféle színes, gyönyörködtető alakot ölthetnek, változhatnak pl. lánggá, mézzé, kis kövecskékké. Ez akár Arisztotelész tézisének allegóriája is lehet, miszerint a visszatetszést keltő jelenségek a művészi reprezentációban örömforrásokká válhatnak.² (Nem véletlen, hogy a könyv több értelmezője is az olvasás öröméről beszélt a szöveg kapcsán: Szilasi László az események és a történetek kapcsolataiban megmutatkozó bonyolult, mindkettejük identitását megbontó viszonyokban, illetve a nyelvi megformáltságban fedezi fel ezt a gyönyört,³ Bazsányi Sándor pedig a szöveg retorikai kidolgozottságához, illetve a nyelvi bőséghez kapcsolja az olvasás örömét.⁴) Mutatvány az irracionális események, meglepetést okozó átváltozások kiötlésének művészi aktusa is, és mutatvány maga a könyv abban az értelemben is, ahogy Radvánszky Anikó rámutat, hogy különböző elbeszélésmódok keverésével egy sajátos szövegmutatványt hoz létre: „(a mutatvány) nem pusztán a mű fabuláris szárait összerendező funkcióval bír, hanem – mint a szöveg legfontosabb önmetaforája – performativitásával a történet és elbeszélés szintjét egyaránt alakító tényező.”⁵ A mutatvány tehát egyszerre tematikus elem, és magának az alkotásnak is metaforája, több összefüggésben is.

A „virágzabálók” összetétel kevésbé meglepő (aszociálhatunk vele kapcsolatban a szerelmi bánatában rózsákkal táplálkozó Florentino Arizára Marquez *Szerlem a kolera idején* c. regényéből), de egészen másként is kapcsolódik a szöveghez. Míg a könnymutatvány különböző szövegszinteket integrál, addig a virágmotívum egy egészen eltérő poétikai struktúrát artikulál, olyan asszociatív/metaforikus hálót hozva létre, amelynek egyes elemei vízinövények virágjaiként hálózzák be a szöveg felszínét. Kissé egyszerűsítve így azt mondhatjuk, hogy a mutatvány inkább vertikális, a virág pedig inkább horizontális szerkezetű szervezőelem. Ez a metaforikus háló nem hordoz egységes jelentéseket, célja inkább a kiszámíthatatlan kapcsolatok megteremtése. Az asszociációs fonalak egyes szemei időnként olyan váratlan, csodálatos villanásokban egyesülnek, mint amikor az Ádám nyakán látható folt, amely egyszerre seb (Kosztá Nérótól) és virág is, egy megvilágosodásszerű pillanatban azonossá válik a Klára tenyerén látható piros folttal (473.). A halak, a szirmok és a sebek időnként azonossá válnak egymással, a virágok hallá alakulva repülni kezdenek, a sebek szirmmá változva átkerülhetnek egyik emberi testről a másikra. Az egyes motívumok sem identikusak, hiszen a seb egyszerre kapcsolódik a halál és a fájdalom képzetköréhez (pl. a már említett tulipánhal révén, illetve amikor Péter testi fájdalma szörnyű virágként fenomenalizálódik (582.)), és a szépségéhez is. A virágszirom mágikus kapcsolatot teremt a szereplők között (egy virágszirom viszi hírül Klárának Ádám halálát is), de elválasztó, elidegenítő instanciaként is működik, hiszen Imre diskurzusában a virág olyan jelölő, amelyhez egyfajta félreértésben, a hatalom diskurzusának átvitt értelmezésében a lázadás jelentése társul, és amely így Imre megmagyarázhatatlan szenvedéséhez vezet. Maga a virágevés is sokféle értelmet nyer, amelyek csak nagyon lazán, asszociatívan kapcsolódnak egymáshoz: a szereplők időnként virágot esznek, de virágzabálók a szarvasmarhák is, és egy utalás szerint *Virágzabálók* volt Imre művének a címe, amiről a végzetes előadáson beszélt.

A stílus tekintetében a két kötet részben hasonló, részben pedig eltérő jellegzetességeket mutat. *A könnyymutatványosokban* a szerző olyan összetéveszthetetlenül egyedi és magával ragadó stílust teremtett, amely különleges varázsával egyetlen bekezdés után is rabul ejti az olvasót, ám oldalak százain keresztül sem veszít erejéből. Az állandó meglepetés, ami jelentkezik az események szintjén, megfigyelhető az egyes mondatokon belül is: az egyes mondatrészek, szavak, hasonlatok a lehető legváratlanabb, legellentmondásosabb módon követik egymást, a mondat második fele gyakran megkérdőjelezi vagy viszonylagosítja az elsőt. Az elbeszélő hang egy rendkívül különös, mert meghatározatlan, köztes szituációban artikulálódik: a szöveg legtöbbször egyszerre olvasható az adott szereplő belső monológjaként és az író reflexiójaként. Emellett a mondatok modalitása is kettős: gyakran (az író oldaláról) érthető a szöveg ironikusként, a szereplő oldaláról a modalitás tragikusan intonálható. A mondatokban gyakran egymás mellé kerül a költőien finom metaforika és a vulgaritás, a szentenciaszerűség pedig gyakran felkiáltásokkal, átkozódásokkal együtt van jelen. A regény sokat emlegetett jelen ideje is ezért érdekes, mert a jelen olyan sajátos idő, amely (Szent Ágoston nyomán azt mondhatjuk) magában hordozza a múltat (mint emléket) és a jövőt (mint várakozást, vágyat vagy látomást), a regény jelene így lényegében oszcilláció a különböző idősíkok között. A legmeglepőbb azonban az a kettősség, ami a szentenciaként elmondott enigmatikus vagy paradox mondatokat jellemzi, amikor egy csodaszerű, vagyis kivételes, a megszokottat felülíró eseményre olyan reflexiót ad, amely az adott kivételt mint törvényszerűséget, kinyilatkoztatásszerű igazságot kezeli. *A könnyymutatványosok* nyelvének jellemzője tehát a mondatokon belüli váratlan kapcsolatoknak a nagy mennyisége, a hang köztes szituáltsága, a modalitás kettőssége, viszonylagossága, illetve a csoda- és törvényszerűnek a mondat modalitásában való egyesítése.

A *Virágzabálók* sok tekintetben továbbviszi ezt a stílust, de eltéréseket is mutat attól. Megrendítő például Ádám halálának leírása, ahol az említett paradox stílus csillámlik (484–485.): „Talán valóban akad olyan pillanat, amikor az egész életünk csupán emlék, amikor még minden megvan, de amikor már semmi nincs. Nem múlt el az élet, de már nincsen. És ha elérkezik ez a pillanat, mennyire csodálkozunk, hogy meghaltunk. Hiszen ez is megtörtént már velünk, ez a végső pillanat is ott sötétlett minden eddigiben, ez is megvolt már nekünk.” Ez a szövegrész egyszerre olvasható Ádám belső monológjaként és a szerző reflexiójaként, illetve úgy, mint valamiféle kinyilatkoztatás, a végső dolgokon való meditáció. A halál pillanatának létmódja ezerszeresen paradox, hiszen egyszerre hozzá is tartozik az élethez, meg nem is. Ez a pillanat egyszerre meghökkentő (csodálkozunk rajta) és ismerős (hiszen már megtörtént velünk), olyan egyedi pillanat, ami ugyanakkor benne van minden más pillanatban, egyszerre jelen idejű (mert a regény mostjában történik, illetve mert csak jelen időben megtapasztalható) és múlt idejű (hiszen már megvolt nekünk). A halál pillanata megszüntet mindent, megszünteti a létet, miközben ő maga benne van a lét minden pillanatában. Megszünteti az embert, de az ember csodálkozik rajta, hogy ez megtörtént, ami viszont felülírja a halál hatalmát. Ez a szövegrész megmutatja, milyen sokszorosan összetetté képes válni Darvasi nyelve néhány mondaton belül. Mindez egyébként nagyon hasonlít *A könnyymutatványosok* egyes szövegrészeire: Tonuzopa utódai, a tomajok például képesek úgy megölni valakit, hogy az észre se veszi, hogy meghalt. Szilágyi Katinka és Somolyai Boldizsár

halálakor pedig ezzel a meghökkentő mondattal szembesülünk: „Eszmélésük nincsen arra, hogy meghaltak. Pedig igen. Meghaltak, és most már örökre halottak lesznek.” Mintha a szerző a szereplőkkel vitatkozna, akik nem hisznek saját halálukban. Visszatérve Ádám halálára, az említett szakaszban olvasható még egy elemi erejű mondat, külön bekezdésbe kiemelve: „Visszatérhetsz hozzám, Isten.” A különös itt első szinten az a megfordítás, hogy nem az ember az, aki a halálban megtér Istenhez, hanem az Úr az, aki az életben elhagyja az embert, aztán visszatér (vagy, ha úgy tetszik, megtér) az emberhez. Ez a meghökkentő, fonák gondolat összekapcsolódik a mondat kettős modalitásával: a mondat egyszerre megengedő (visszatérhetsz, ha akarsz) és felszólító, kérő (kérek, hogy gyere vissza, mert itt az idő) hangnemű. Az egyik intonáció szerint Isten az, aki vissza akar térni a teremtményéhez, a másik szerint pedig az ember az, aki vágyik a transzcendenciával való kapcsolatra. Az, hogy a szerző egyetlen, végletesen egyszerűnek tűnő mondatban ilyen összetettséget képes létrehozni, jelzi a stílus kivételes erejét. A mondatot pedig tovább gazdagítja, hogy Isten visszatérésének motívumáról arra a történetre is asszociálhatunk, amelyet a cigány beszél el arról, hogy Istent meg akarták ölni az emberek, ezért Isten elrejtőzött a cigányok között. Ez a mítosz rendkívül ötletes módon ironizál a modernségnek azzal a meghatározásával, hogy Isten (vagy Heideggernél a lét) elhagyta a világot, illetve hogy (Nietzsche szerint) az ember megölte az Istent. Ez a lélekemésztően tömör, skizoid módon sokrétű és összetett, lázálomszerűen gyönyörű nyelv adja a regény szépségét, mintha egy isteni festő ecsetnyomait látnánk, ahol az ecsetkezelést, a színkeverést tudjuk elemezni, de a technika mégis megfoghatatlan és titokzatos marad. Sok helyen azonban a stílus nem olyan varázslatos és sűrű, mint *A könnyűmutatványosok*ban. A szerzői hang nem olyan összetett: mintha a *Virágzabálók*ban Darvasi kissé egy hagyományosabb, omnipotens elbeszélő pozíció felé mozdulna el: „Rémülten vette észre, hogy imádkozik. Szégyenkezve némult el, a homlokán ér lüktetett” (106.).

A *Virágzabálók* ezért sok szempontból hasonló, de sok szempontból egészen más regény, mint *A könnyűmutatványosok legendája*. Lassabban haladó, kevésbé meghökkentő mű, amely más irányokba mozog, egy hagyományosabb regényírás felé tendál. Talán épp azért, hogy a valóságosban találja meg a csodát.

Jegyzetek

- ¹ „(...) olvasható fantazmagórikus enciklopédiának is, mely a nem kanonikus tudás minden regiszterét felvonultatja: mágiát, mirákulumot, csodahitet és babonát, varázslást, alkímiát és előjeleket, allegorézist szanszkrit, és prófétálást nosztradámuszi forrásból.” Hans Robert JAUSS: *Az irodalmi posztmodernség*. In: Uő: *Recepcióelmélet – esztétikai tapasztalat – irodalmi hermeneutika*. Bp.: Osiris, 1997, 223.
- ² ARISZTOTELÉSZ: *Poétika*. 48b.
- ³ SZILASI László: „Minden, amit külön dobtam.” In: *Holmi*, 1999/12, 1581–1582.
- ⁴ BAZSÁNYI Sándor, *Állhistóriai legendárium, mint regényszimulakrum*. In: *Holmi*, 1999/12, 1589–1590.
- ⁵ RADVÁNSZKY Anikó: *A mutatvány senkié, tehát mindenkié*. In: HORVÁTH Kornélia, SZITÁR Katalin (szerk.): *Szó – elbeszélés – metafora. Műelemzések a XX. századi magyar próza köréből*. Bp.: Kijárat, 2003, 258.

A narrátor vizsgálata Németh László *Gyász* című regényében

„A jövő kutatói számára megkerülhetetlen lesz az, hogy mi a genezise a különböző formaelemek, a különböző kompozíciós megoldások váltakozásának Németh regényeiben.” (Sándor Iván)

Németh László *Gyász* című regényében különleges narratív technikák szerepelnek, amelyek jelentőségét a narrátor vizsgálatával bizonyíthatjuk. A műről alkotott képet ez a (szakirodalomban kevésbé domináns) megközelítésmód árnyalhatja. A narrátori tulajdonságok (pl. mindentudás, közlékenység, megbízhatóság), a narrátor megnyilvánulása (pl. anticipál, a tárgytól való különböző távolság) vagy a narrációs szintek váltakozása meghatározó következményekkel jár az interpretáció tekintetében is: kivételes státuszban látszik az expozíció, megváltozik az olvasó és a narrátor ítéletalkotási mechanizmusa, feszültségszabályozó szerepet kap a változó tudásadagolás, különleges jellemeirő eszközzé válik a narrátornak a szereplőkhöz fűződő viszonya.

Külső narrátor

Amikor a narrátor (vagy a külső narrátor¹) kifejezést használom, Mieke Bal elméletét elfogadva nyelvészeti szubjektumot, funkciót értek alatta, s nem személyt, amely a nyelven keresztül fejezi ki önmagát. A *Gyász* narrátora így nem Németh László, s nem egy látható, fiktív „én”, olyan történetmondó, aki tetszésére interferál vagy szereplőként részt is vesz az akcióban (ez csak egy verziója a narrátori funkciónak). A narrátor a szöveget képező nyelvi jelekben megnyilvánuló közvetítő. Hogy a narrátor utal-e önmagára vagy sem, az ebből a szempontból nem lényegbevágó kérdés. Amíg nyelvről s elbeszélőről beszélünk, aki él vele; amíg nyelvi jelek alakítják a narratív szöveget, addig narrátorról, elbeszélő szubjektumról is beszélünk kell. Ezen elbeszélő szubjektum pedig grammatikai szempontból csakis első személyű lehet. Bal egy egyszerű példával világít rá a „harmadik személyű narrátor” kifejezés abszurditására:

Holnap huszonegy éves leszek.

Elizabeth holnap huszonegy éves lesz.

A két mondat, ha a narrátor explicit (öntudatos) megnyilvánulásának jegyében fogalmazzunk, a következőképpen írható át:

(Én mondom:) *Holnap huszonegy éves leszek.*

(Én mondom:) *Elizabeth holnap huszonegy éves lesz.*

A narrátor mind a két esetben első személyű; míg azonban az első mondatban önmagáról beszél, addig a következőben egy másik személyről. Nem a narrátor beszél első személyben vagy harmadikban; a „harmadik személy” kifejezés az

elbeszélés tárgyára irányul. Az elterjedt fogalom helyett Bal a 'külső narrátor' bevezetését ajánlja, amely azért is szerencsés, mert egy narratív szöveg több különböző narrátort is működtet. Leghagyományosabb formája ennek a szereplők beszéltetése; amikor a szereplők is elbeszélőkké, narrátorokká válnak – helyesebben „beágyazott narrátorokká”. Innen származik a 'szereplőnarrátor' kifejezés; így a külső és a szereplői megszólalások különböző narrációs szinteket hoznak létre. Első szinten *mindig* a külső narrátor beszél („a külső narrátor »mondja«, hogy a szereplő mondja...”). Írásomban ennél az oknál fogva használom a 'külső narrátor' kifejezést.

Mindentudás és anticipáció

A regény elsődleges elbeszélője tudását tekintve mindentudó; ezt gyakorta anticipáló kijelentésekkel fitogtatja. Mindjárt az exozícióban Kurátor Zsófi egészséges tervezettségét, optimista attitűdjét (gyászruháját készül levetni) egyetlen kijelentéssel erőteljesen megtöri: „Csakhogy azoknak a színes ruháknak nem az volt a soruk, hogy Zsófi még egyszer fölvegye őket.” (559.)² Az olvasó már az első oldalakon értesül arról, hogy Zsófi a rítus kellékeit fenntartani kényszerül. A feszültséget ('suspense') ettől kezdve nem a „mi”, hanem a „hogyan” táplálja: „Hogyan lehetséges ez? Mi akadályozza meg az özvegyet a gyász feldolgozásában? Egyáltalán: megbízható-e az előrevetítés?” (A narratív szöveg egészének ismeretében kijelenthető: megbízható külső narrátorról beszélhetünk.)

Az előbbi példához hasonló erőteljes prolepszus a narratív szöveg egészében ritka: jóslatszerűségek végigkísérik a szöveget, de konkrétságát, nyers erejét inkább finomabb sejtetések váltják fel, amelyeket gyakran a közlés forrásának elbizonytalanításával (Ki mondja: a szereplő vagy a külső narrátor?) és a fokalizációval ér el. A sejtetés gyakran valamely szereplő tudatán keresztül történik, valamely karakter fokalizációjában; így az előrevetítés s annak megbízhatósága tompul; a jóslatszerűségek ilyen „letompítása” pedig a feszültség alakításában játszik nagy szerepet. Ilyen „tompá anticipáció”, sejtetés például a következő: „Ilyenkor este eszébe jutott a körülötte szöszmötölő gyerek, s megpróbált foglalkozni vele. Olyan különös volt ez a fiú. [...] Egészséges, erős, és Zsófinak néha mégis úgy rémlett, mintha egy szél is elvihetné.” (600.)³ Kitűnik a halál képzeletkörüre utaló motívumok gyakorisága. A fekete és a fehér színek, a dermedés, a szoborszerűség szerves jelenléte, illetve az olyan kifejezések, mint a „vészjelző fekete zászló”, a „mintha a Végzet fektette volna őt le” stb. a történet tragikus kimenetelét sugallják. Bizonyos tekintetben még a nevek jelentése is (a *kiszela* a „tótságban” a kolerát, a „fekete asszonyt” jelenti, a *kurátor* a felügyelőt, bírót, *Móri Zsuzsi*⁴ neve pedig a *memento morit* idézi) értelmezhető sugalmazásként. (K. Szoboszlay Ágnes *Tulajdonnevek Németh László regényeiben és társadalmi drámáiban* című tanulmányában többek között a szereplők nevének hangrendjét vizsgálja, s megállapítja, hogy még a név hangrendi tulajdonsága is „kapcsolatba hozható viselőjének jellemével és sorsával. Kurátor Zsófinak nincs visszaútja a gyászból”, s míg „Kárász Nelli borzalmas áron tör ki a világ mocskát rákenő házasságból, Égető Eszter a »földi paradicsom« a környezete számára.”⁵)

Utasi Mária a regényépítkezés, az epizódokra való elkülöníthetőség egyik célját az események előrevetítésében látja, és az epizódok háttérében az évszakok atmoszferikus sugárzására hívja fel a figyelmet.⁶ Olasz Sándor szintén a motivikus szerkesztés ciklikusságát hangsúlyozza, amely már-már ritmust biztosít a szövegnek, és egyúttal szemantikai síkra emeli a történet értelmezhetőségét.⁷ Varga Emőke, aki a *Gyász*

balladisztikusságát analizálja, kiemeli a balladai homály, a sejtetés és a jelekből való olvasás jelentőségét. Amint a balladákban, úgy ebben a regényben is érzi a „balladahős” s az olvasó a rossz bekövetkeztét.⁸

Már a legelső bekezdés rendkívüli finomsággal, mégis célratörően sűríti az expozíció legfontosabb elemeit: „Alig néhány hónap telt el az ura halála óta, és Zsófinak már erőltetni kellett az eszét, hogy arra a napra s ami azelőtt volt, vissza tudjon emlékezni. A gyerek sok dolgot adott, s az öregasszony, amióta a fia úgy járt, keveset mozdított a gazdaságban, még botot is vett, csak hogy mutassa, mennyire megtörte a baleset: nem tud ő már a majorság után szaladgálni. Zsófi nem zúgolódott, hogy a mamának nagy bánata mellett olyan szép piros a bőre. Még kapóra is jött neki, hogy az öreg kihúzza magát a dologból: hajnaltól estig sürgött-forgott, úgy el tudott feledkezni a munkában, mint régebben soha.” (553.) A tér és idő megjelenítése minimalizált (vidéki gazdaság; néhány hónapja halt meg a férj), voltaképp csak keretezi a szereplőket. A bekezdés tartalmazza a főbb karaktereket: Zsófit, a gyereket, az öregasszonyt; s belehelyezi őket a gyász szituációjába. Felvillantja a szereplőknek a gyászhoz való viszonyát, Zsófi nehézségét az emlékezést illetően, illetve a – talán nem annyira őszinte – gyászolás külső megjelenítésének fontosságát. A rítus kellékeket („botot is vett, csak hogy mutassa, mennyire megtörte”) és közönséget igényel (a megmutatás címzettet feltételez; aki Zsófi is lehet); a kellék valamilyen testi jegy („szép piros bőr”) relációjában válik jelentőssé. A férj a múlté, a gyermek a periférián halványan megjelenik; az előtérben az özvegy és az öreg, akik között a kommunikáció jellege („nem zúgolódott”) és egyfajta érdekviszony („kapóra is jött neki”) hangsúlyozódik. A „hangsúlyozó” maga Zsófi: ő a fokalizáló. A szép piros bőr megemlézése a bánat oppozíciójában azt implikálja, hogy az özvegy perspektívájában a testi jegy interpretálható.

Az első döntő esemény a *Gyász* esetében a két asszony elvadulása; gyűlölködő állapotukra Zsófi elköltözése hoz megoldást. A szereplők egymás közötti feszültsége ezek szerint kezeletlen marad, változást és megnyugvást nem a konfliktus kezelése, hanem egymás elkerülése (költözés) hozza.⁹ Az expozíció a ’bemutatás’ mellett párhuzamot képez a történet további részével; funkcióját illetően a drámabeli felvonáshoz hasonlítható. A klasszikus felvonás exponál, fokoz, lezár, mégis előre mutat a következő felvonásra – s a regénybeli expozíció éppen így strukturálódik.¹⁰ Funkciója szerint az expozíció a tükörszöveghez is hasonlítható: mintha mindaz, ami lejátszódik a mű elején „kicsiben”, a későbbiek során majdnem ugyanúgy ismétlődne meg „nagyban”. Ezek szerint bizonyos mértékben az előrevetítést is szolgálja – jóllehet a párhuzamot az olvasó csupán a teljes történet ismeretében képes felismerni.

A distancia¹¹. A narrátori pozíció elhomályosodása

Kocsány Piroska a szereplők beszédével kapcsolatosan érdekes észrevételt tesz: a narrátor a „dialógusokat arra használja fel, hogy velük és általuk különféle cselekvések és történések menjenek végbe. [...] A párbeszédnek mindegyikét jól meghatározható, és az elbeszélő kommentárban többnyire ki is fejtett szándék motiválja, valamennyi pontos stratégia szerint halad egy adott cél felé, amelyet vagy sikerül elérnie, vagy valami ok miatt félresiklik, hogy egy újabb cselekvést készítsen elő.” Kocsány megállapítja, hogy „minél súlyosabb az elhangzott szavak következménye, annál visszafogottabb, annál csöndesebb maga a párbeszéd.”¹²

Az elbeszélői helyzet különös megnyilvánulása tapasztalható akkor is, amikor Zsófi az édesanyjától hallja vissza a róla mondott pletykát, s az anya ezt ravaszul a saját kérdéseivel és szidalmával béleli ki: „Kurátorné most már nem korholta magát; legyőzte öreges gyávaságát s ravaszul nyomult előre, csak a régi, felelősségre vonó anyai tekintélyt bugyolálta óvatos általánosságokba. Így vigyázzon az ember, hogy mit tesz. Mert itt nem az igaz, ami igaz, hanem amit mondanak. Juj, hát még maga föl is tételez olyat, hogy az én Marimnak majd épp az őrmester kell. Meg hogy a Zsófi a Mari neszével szerez magának embert, ha kell neki. Tisztességes özvegyemberek ajánlkoztak, nem ilyen béresfi, aztán hallani sem akart róla. Majd épp ő ereszkedik össze a kerítésnél azzal a lópopájúval. Aki ismerte szegény vőmet, nem is tesz fel ilyet róla.” (576.) Összegző, retrospektív időkezeléssel elevenedik meg egy régebbi esemény, Pordánné és Kovácsné beszélgetése. Ezt az eseményt Kovácsné beszéli el, akinek elbeszélői megbízhatósága – amint a kontextusból kiderül – kérdéses. Míg a történet ezen pontján Kovácsné a lányának beszél, a két asszony párbeszéde megidéződik, de anélkül, hogy Kovácsné ezt egy kommentárral bevezetné. Tényleges idézetek tűnnek ki, kihallatszanak a múlt „foszlányai”, de elbeszélői kommentár nélkül („S akkor mondtam neki, hogy...”), csökken a „valósághatás”, s ráirányítja a figyelmet a külső narrátor konstruáló és közvetítő aktusára.

Megfigyelhető azonban egy másik probléma is: kihez köthető az olyan mondat, mint az „Így vigyázzon az ember...” vagy a „Mert itt nem az igaz...”? Legnagyobb valószínűséggel Pordánnéhoz; kizárható-e azonban, hogy Kovácsnéhoz; esetleg Zsófihoz vagy pusztán a külső narrátorhoz?

Ez az „eredetbeazonosítási” nehézség, a „Ki beszél?” problematikussága akkor is megfigyelhető, ha a szereplők „belső beszédét” vizsgáljuk. A kettőt, vagyis a szereplők „tényleges” beszédének és gondolatainak megidézését érdemes különválasztani.¹³ Elemzésem során azonban nem Dorrit Cohn ismert terminológiájával¹⁴ élek, hanem a jól ismert tipológiával, amely szerint a cohni „idézett monológ” az egyenes beszédhez hasonlítható; a „tudati analízis” a függő beszédhez, az „elbeszélt monológ” a szabad függő beszédhez.¹⁵ E tipológia jól használható a tudati tartalmak idézésének megjelölésére is, legfeljebb kevés változtatással (pl. a következőképpen: „szabad függő belső beszéd” vagy „szabad függő gondolat”). Bal ezt az „észlelhető” és „nem észlelhető” kifejezések bevezetésével hidalja át: a szereplői narráció észlelhető-e más szereplők számára vagy sem (ez utóbbi a „belső beszéd”)¹⁶. A *Gyászban*, bár a beszéd felidézésének narrátora gyakran beazonosíthatatlan, vagyis a külső narratori és a szereplői beszéd közötti váltás elhomályosul, addig a beszéd „lokalizálhatósága”, vagyis hogy az észlelhető-e vagy sem más karakter számára, minden esetben világos, sőt formai jelölés (gondolatjel) különíti el.

A regényben tehát e nem észlelhető szinten is folyton-folyvást elmosódik az egyenes beszéd és a szabad függő beszéd (vagy átélt beszéd) közötti határ. Noha a szabad függő beszéd éppen ezt jelenti: az egyenes és a közvetített beszéd köztes formáját. Mégis számtalanszor lehetünk tanúi annak, hogy ami először tisztán egyenes beszédnek tűnt, az hirtelen átvált szabad függő beszédre (vagy fordítva): „Ez még a végén is megkaparintja a Mari harminc holdját, tűnődött egy márciusi délután is a ház előtti kertben dolgozgatva. Meg is érdemelnék az öregek, amiért az Ilussal olyan nagyra vannak. Végre is, ha a Marinak ez kell!” (572.) A részlet első látásra Zsófi gondolatát szó szerint idézi, a mondat első részében ugyanis az idézet

az eredeti alakot őrzi; a temporális elválasztottság eltűnik a történet és a történetmondás között, az „ez” névmás, az előbeszédszerűség („Ez még a végén is”) azt feltételezteti, hogy megváltozott a közlés alanya. E feltevést erősíti a második mondatbeli narrátori kommentár, a szereplő feltételezett alanyiségének tárgyá alakulása (egy-egy szám harmadik személyben jelenítődik meg), a múlt időre váltás. Mintha csak az olvasót segítő klasszikus írásjelezés, az idézet formális jelölése maradt volna el. A második kijelentést így önkéntelenül is ismét a szereplőhöz kötjük; ugyanígy a harmadikat is.

A bekezdés utolsó állítása a lelki folyamatok felidézését ismét egy külső narrátori kommentárral zárja: „Még jó, hogy a Sanyika megmaradt neki, s mintegy hálából, hogy él, lehajolt a gyerekekhez, aki a kis ásójával az ágyások közti út kemény rögét piszkálta.” (572.)

A narrátori kijelentés tehát keretbe foglalja, bevezeti és berekeszti azt a részt, amely a szereplői gondolatokat idézi fel. Olybá tűnik, az idézett beszéd leghagyományosabb formájával találkozhatunk. Csakhogy a két szereplői kommentár közötti részt mégsem, vagy mégsem teljes mértékben egyenes beszéd „tölti ki”. Előbbi gondolatmenetünket ugyanis megcáfolja a következő sor: „Ezek a mai lányok már okosabbak, mint ők voltak, egy se akar paraszthoz menni.” (572.) Az „ők” (amely Zsófia és a „rég” lányokra utal) felhívja a figyelmet a narrátor közvetítő jelenlétére. Mi történt tehát az első részletben, amelyet tényleges idézetnek feltételeztünk? Most váltott át a narrátor a szabad függő beszédre, vagy eddig sem beszélhettünk volna „tényleges idézetről”?

Hogy melyik eset érvényes, annak eldöntése lehetetlen; mivel az első mondatokban a közlés alanya grammatikailag nem jelölt – épp e jelöletlenség, valamint a perszonalis nyelvi helyzet indokolta a feltételezést, hogy a közlés alanya a szereplő. Mindennek következménye, hogy a (fiktív) olvasó elbizonytalanodik a közvetítés „távolságát” illetően. A *Gyász* át- meg átszövi a szabad függő beszéd, amely azt lehetetleníti el, hogy azok a szövegek, amelyeknek eredete bizonyos, elkülönülhessenek azoktól, amelyeknek eredete nem az. Így képtelenség megállapítani az egyes információkat illetően, hogy azok szereplőhöz vagy narrátorhoz köthetők-e; nem dönthető el, mi a tisztán narrátori beszéd; hogy az „ő” véleménye hallik-e ki, vagy a szereplőé. Váltott-e az elbeszélés a szereplői narrátor pozíciójából a külső narrátorra, vagy a pozíció mindvégig ez utóbbié volt? – Nem állapítható meg. „Egyetlen nyelvi struktúrán belül két különböző irányultságú és értékhorizontú szólam hallatszik” – ismétli Bahtyin megállapítását Osztrólczyk Sarolta.¹⁷ Példánkban ezt a bizonytalanságot, ezt a „megragadhatatlanságot” az egyenes beszéd és a szabad függő beszéd relációjában vizsgáltuk, de megfigyelhető ez más esetben, amint az alábbi részletben is, ahol a függő (Cohn: „tudat analízis”) és a szabad függő beszéd („elbeszél monológ”) vagy a függő beszéd és az „egyszerű” narrátori kijelentés (amely saját véleményt nyilvánít ki, nem pedig felidézni akar) kapcsolódásának kérdése vetődik fel: „Közben maga is csudálkozott, hogy mért találja ki ezt a hazugságot. Csak azért, hogy megint ne vessenek, s Mari is nekibátorodjék.” (573.)

Az elbeszélő pozíciójának elhomályosodása, mint fentebb látható, azt okozza, hogy a külső narrátori és a szereplői megszólalások szinte összeforrnak, szétválaszthatatlanok. Bal nyomán, aki a fokalizáció esetében „a külső fokalizáló és szereplő fokalizáló eredetének elbizonytalanodásáról vagy kettősségéről” beszél, bevezethető lenne „a külső

narrátor és a szereplőnarrátor eredetének elbizonytalanodása vagy kettősége” kifejezés. Nem dönthető el tisztán, ki közöl: a szereplő elbeszélő vagy a külső elbeszélő a szereplő „háta mögül”.¹⁸ Ez felveti a következő kérdéseket is: milyen „arányban” ágyazódik be a tényleges idézet; a közvetített beszéd vagy tudati tartalom milyen viszonyban áll a valamikor elhangzottal/elgondolttal; mennyire megbízható a narratori idézés.

Az irodalomban a narrátor rejtett, „láthatatlan”, „átlátszó” megnyilvánulásával szokás leírni a külső narrátornak azt a gesztusát, hogy egyrészt a szereplők szájába adja a történetüket, másrészt a külső narratori megszólalás határát elbizonytalanítja, a szereplőiről való véleményének fitogtatását korlátozza. A külső narrátor az ítéletalkotói kiváltságát, amely elsődlegesen omnipotens pozíciójából származtatható, a szereplőnarrátorok nézőpontjának ütköztetésében s narratori véleményének csupán sejtetésében *elsődlegesen* az olvasóra ruházza.¹⁹ (Így ambivalens módon bizonyos narratori technikák korlátozott közlékenységhez, mások közlékenységéhez²⁰ vezetnek.) Tehát a szereplők direkt analizálása helyett szereplői párbeszéd és tudati tartalmakba való betekintés révén jellemez; ítéletalkotói funkcionálását a közlő pozíciójának beazonosíthatatlanságával elhomályosítja; minimalizált direkt jellemzést inkább redukálja szituációkra, mintsem a szereplő egész személyiségéhez fűzne kommentárt. E korlátozott öntudatossággal, láthatatlansággal szemben ugyanakkor egyszerre érvényesül a fikcionalitás lelepleződése is. Maga a szabad függő „belső” beszéd jelensége, vagyis amikor tudati tartalmak kerülnek „felidézésre” egy heterodiegetikus narrátor által, abszurd: egy szereplő gondolatai, amelyek nem percipiálhatók a cselekményvilág többi tagja számára, miként lehetnének tolmácsolhatóak?

A narrátor beazonosíthatatlanságának következtében különleges helyzetbe kerül a fiktív olvasói pozíció is: a kérdés az, hogy reflektál-e a közlés forrásának elhomályosulására, és hogyan dönthető el, a közvetített beszédből vagy tudati tartalomból mennyi a tényleges idézet; hogyan reflektál a narratori közlés megbízhatóságának kérdésére; a korlátozott öntudatosság miatt megerősödő ítéletalkotási szabadságra.

A narrációs szintek váltakozása és funkciói

Az elbeszélő úgy tűnik fel, mint aki mindent tud a történetről; fölényben van tehát mind az ábrázolttal, mind a befogadóval szemben. A szöveg grammatikája különleges finomsággal ötvözi a külső, omnipotens narrátorhoz és a szereplőhöz kötött (egyenes idézet) megszólalást, valamint e kettőt elbizonytalanító szabad függő beszédet. A szereplők ábrázolása (nemcsak Zsófié) így egyszer külső, omnipotens elbeszélő által megjelenített, máskor pedig maga a szereplő az elbeszélő; az ő tudatának, belső világának képeivel, jellemző szófordulataival találkozunk, mintegy manipuláló közvetítéssel („közvetítetlenségét”, átlátszóságát fitogtatva). A szöveg erejét, feszültségét éppen ebből az ambivalenciából nyeri. Funkciója van annak, hogy az elbeszélés gyakran váltogatja a narrációs szinteket, s ezzel szoros összefüggésben, más és más szereplőt tesz meg fokalizálónak, amely a „tudáselosztás” módszere. A narrációs szintek váltakoztatásával a külső narrátor a mindentudását juttatja érvényre, amely egyben közlékeny gesztus is: tudásához legközelebb az olvasót engedi (nem a szereplőket)²¹: „A regény világában omnipotens, egyes szám harmadik személyű elbeszélő ugyanis folyamatosan aláássa a szereplők megnyilatkozásait azzal, hogy a kijelentések után gyakran azokkal szemben homlokegyenest más „igazságot” tár az olvasó elé.”²² Takács Miklós megállapítását nyugodtan tágíthatjuk:

nem pusztán a gyászoló attitűdöt (mint a szubjektum és a közösség ütközését), hanem a hétköznapi minden apró rezdülését is (pl. a „jó anya” fogalmának való megfelelési kényszert) ezek az igazságütközések kísérik – bár természetesen a gyász az, amely mégis mint felülről ható kulturális elvárás elsődlegesen nyomul be a mindennapokba, és határozza meg azokat, még ha közvetetten is.²³

A mindentudás érvényre juttatása és a közlékenység mellett a narrációs szintváltásoknak „felülíró” funkciója is tapasztalható: a külső narrátor a szereplők dialógusát felülírja (Takács Miklós kifejezésével élve: „aláírja”) pl. egy tömör narratori közléssel és/vagy gyakran paralingvisztikai²⁴ és kinezikai²⁵ jegyek leírásával. A szereplői megnyilatkozások lelepleződése egyúttal azt jelenti, hogy míg külső narrátorunk „megbízható”, a szereplőnarrátorok „megbízhatatlannak” bizonyulnak.

A szereplők primer feltérképezési stratégiaként a nonverbális jelek felé orientálódnak – miközben biztosnak vélt interpretációs készségük e téren korántsem megbízható, s miközben ők maguk hazudtolják meg legelőször a törvény igazságát. Megnyilatkozásaikat vizsgálva azonban a befogadó lényegesen fölötte áll az egyes szereplők tudásának, hiszen, hogy mit gondolt, vagy mi motiválta a karaktert az éppen elhangzottakra, arról a legbiztosabb forrásból értesülhet: származzon tudása a szereplői narrációból, a mindentudó narrátor direkt állításából vagy a kettőt elbizonytalanító elbeszélésmódból. A leleplezés mozzanatában a narráció meghazudtolhatja, megkérdőjelezheti, vagy szimplán dekódolhatja az állításokat²⁶:

[Meghazudtolja:] „– No, no, maga nagyon feketén látja, szereti magát a gyerek – vigasztalgatta Kiszelné. Felhözödő arcán ott szigorkodott az ítélet: van szíve azt a szegény lányt átkozni azért, mert ő hanyag, szívtelen anya, akinek a gyereke helyett ki tudja, min jár az esze.” (627.)

[Megkérdőjelezi:] „Ugyan, ilyesmivel igazán ne eméssze magát – felelte Kiszelné újkeletű jóindulata. A hangja elnéző szívességén azonban átcsörrent valami diadal; hát most már ő is belátja, hogy nem tudott a gyerekekkel bánni.” (703.)

[Dekódolja:] „Ha kérdezték, hogy megy sora, egy szót sem szólt esti szorongásairól. – Amióta nem vagyok más keze-lába, kicsit könnyebben. Akár senkit se lássak, ha ez a kis csöppség velem lehet. – Ez az »akár senkit se lássak« persze az öreg Kovácsnének szólt, hadd kenjék az orra alá.” (567.)

A kimondhatatlan hátsó szándékok mégis teljesen nyilvánvalóak a beszédpartner számára is; sőt nemegyszer épít a beszélő arra, hogy a „felszín” alatt is érti a partner a tartalmat. Játsszák a szerepüket, miközben átlátnak egymáson, s valamilyen szinten hagyják is, hogy átlássonak a „konvencionális közbeszéd, a groteszkké üresedett, hipokrita (»szertartásokban«, »színhátékokban«, »produkciókban«, »színpadias« jelenetekben tobzódó) gesztus- és rítusrendszer”²⁷ során. „A használatos nyelv nem értékeken alapszik, nem magasabb értékektől függ, hanem ösztönökön, emóciókon, érdekeken, efemer lélettörekvéseken tenyészik, azokkal egygyéolvadva; az életvilág, az elsődleges élet- és érdekviszonyok ravasz ügyeskedésekkel (kimondhatatlan hátsó szándékokkal és fondorlatosan önös számításokkal is) használt eszköze”.²⁸ A szereplők világában komoly mérközések folynak, ahol a tét a másik legyőzése, manipulálása. Az eszköz a nyelv, a szó, s a játékosok mind idegenek egymásnak – nincs család, nincs rokon, nincs barátság; csak az én van, s a többi mind ellenség.

A regény első bekezdésében olvashattuk: „az öregasszony, amióta a fia úgy járt, keveset mozdított a gazdaságban, még botot is vett, csak hogy mutassa, mennyire

megtörte a baleset: nem tud ő már a majorság után szaladgálni. Zsófi nem zúgolódott, hogy a mamának nagy bánata mellett olyan szép piros a bőre” (553.). A műben nagy hangsúlyt kapnak a gesztusok, a testtartás, a szemvillanások leírása; minden egyes megszólalást, rezzenést érzelmekkel jól leírható, besorolható tekintet kísér: „S azt Zsófi is látta, hogy érdeklődése másfelé tért a Sanyika betegségéről, mert egész más képpel járkált, mint eddig; a szeme csillogott, izgalmas gondolatok bujkáltak az arca mélyén.” (664.) Osztrólczyk Sarolta ugyanezt ismerte fel: „A *Gyász* narrátora – mikor éppen nem beszélteti azokat – látja és láttatja hősei testének valamennyi expresszív, árulkodó momentumát, az öltözetükben, járásukban, testtartásukban, gesztusaikban, mimikájukban és tekintetükben kifejezésre jutó »beszédet«. A testfelszín »jelei« és azok »olvashatóvá« tétele, a szavakat kíséző, értelmező és átértelmező szerepe a regényi alakformálás szerves része, ezért az elbeszélő kezdettől fogva reflektálja a hősök metakommunikatív tevékenységét.”²⁹

A kinezikai és paralingvisztikai jegyek interpretálása a falubeliek számára magától értetődő tevékenység. A cselekményvilágban „a szem a lélek tükre” közmondást kitégítják bőrszínre, testtartásra, testsúlyra stb. A következő fázis az ezzel a tétellel való manipulálás: hogyan lehet elrejtteni, megmásítani azt, amiről tudjuk, hogy attól várják a dolgok hitelét? „Zsófi a hátába szegzett tekintetek alatt kissé begörbítette a derekát” (555.). „Egypár napig mélyebben hordta a fejkendőjét” (558.) „Talán mégsem egy közönséges gyomorrontás, doktor úr? – jegyezte meg édeskés hangon, s kerítői mosollyal tompította a kérdésben bujkáló perfidiát.” (656.) „Merev, gondolatretjtő arccal hallgatta a szolganét. [...] Az egykedvűen sötét arca mögött azonban elégtellel szikrázott az öröm.” (610.) A szereplők tudatosan „ránca szedik” arckifejezéseiket, s esetleg kiegészítő kellékekkel (bot, kendő) erősítik a manipulált benyomást. A kiinduló tételt képesek meghazudtolni, kifordítani – ám ha nem vigyáznak, kibukik az igazi arcuk, s lelepleződhetnek. A legbizarrabb lelepleződés-jelenetnek Sanyi betegágya mellett lehetünk tanúi egy hirtelen lámpagyújtásnál: „Egy szemvillanásig mindhármójuk arcán ott maradt a tetten ért érzés. Kiszelánén: a dulakodás káröröme, Zsófin a kétségbeesett düh, Kurátornén a buta bámulat. Aztán mind a hárman észbe kaptak, s a kurta zavar visszahozta arcukra a helyzethez illő képmutatató érzéseket: a részvétet, az aggodalmat és a nyájasságot.” (643.) Ennek a „tekintetbesorolási eljárásnak” feladója a mindentudó és közlékeny külső narrátor, elsődleges címzettje pedig az olvasó. Maguk a szereplők – ellentétben az előző pontban tárgyalt verbális kommunikációval – a saját indulataikon kívül nem ismerik, nem sejtik a más karakter érzelmi-gondolati állapotát. Az előbb említett lámpagyújtási jelenet zavart okoz nekik, majd azonban megerősítését involválja a játék további szükségességének. A többlettudás tehát a mindentudó külső narrátortól származó olvasói kiváltság, aki a meghazudtolás, megkérdőjelezés vagy dekódolás aktusát gyakran a nonverbális kommunikáció hangsúlyozásával éri el.

Habár a hipotézisalkotás folyamatának vizsgálata nem tartozik szorosan a narrációs szintek váltakozásának funkcióihoz, mégis úgy tartom helyesnek, ha a kinezikai és paralingvisztikai jegyek szerepét hangsúlyozva megemlítésre kerül az olvasói hipotézisalkotás történetkonstruáló aktusát is meghatározó funkciójuk. A temetéstől pünkösdig tartó részben Zsófi tekintetének, hallgatásának vagy megszólalásának, nonverbális kommunikációjának elbeszélése továbbra is ugyanolyan intenzitással folytatódik; ezen a területen a narratori közlékenység semmiképp sem hagy alább.

(„Mintha valami olvadozott volna a fagyos külső alatt. Nem szólítja, nem keresi, de a szemében valami összefut, amikor rája néz, s elfordítja a fejét.” (721.)) A befogadó feladata, hogy az előzetes tapasztalatai alapján relevánsan értelmezze e kommunikációt – noha a cselekmény világában az olyan szereplők, mint Kiszelné, éljen bár testközelben a fiatalasszonnyal, s funkcionáljon fokalizálóként, félreinterpretilja Zsófi pirulását, tekintetét, hallgatását stb. A befogadó feladata, hogy felülbírálja Kiszelné benyomásait, interpretációit: előzetes tudása arra a felismerésre készítheti, hogy e figurák nem minden esetben képesek helyesen dekódolni e jeleket; s mert a perspektívaváltások révén már volt lehetősége meggyőződni a látszat és a valóság hatalmas kontrasztjáról.

A „felülírás” mint a jellemzés eszköze. Az ‘igazságérték’

Az egyes karakterekről saját önjellemezésükből, más szereplő, valamint a külső narrátor jellemzéséből szerezhető információ. A külső narrátor azonban, mint látuk, folyamatosan felülírja a szereplő megnyilatkozását vagy a megmutatkozását; meghazudtol, megkérdőjelez vagy dekódol – sokszor kinezikai vagy paralingvisztikai jegyek közlése révén felerősítve azt. A *Gyászban* az egyik problematika: mi az igazságértéke a szavaknak, olyan-e valaki, amilyennek mutatja magát, sőt: amilyennek véli önmagát (ez utóbbi újabb kérdéskört ágyaz be: hamis-e a szereplő önképe; vagy őszinte önmagával szemben, s „pusztán” tudatosan hazudik másoknak).

A regény világában egyszerűen nem létezik „igaz” figura. Az irodalomelméleti „igazságérték” alapján az „igazság” a létezés és a megmutatkozás metszetében nyilvánul meg; „igaz” az, aki ténylegesen olyan, amilyennek mondja magát vagy amilyennek megmutatkozik.³⁰ (Ez azt is jelenti, hogy „igaz” az a szereplő is, aki „léteben” gonosz, s gonosznak is mutatkozik meg.) Ilyen figura nincs a cselekményvilágban. Zsófi a gyermek ágya melletti katarzisélményben megtisztul, „megigazul” (belső állapota és annak külső megmutatkozása összeér), de idővel e két tengely görbéi ismét eltávolodnak egymástól.³¹ A „történet” egészének ismeretében Zsófi nem nevezhető „igaznak”, mint ahogy legtöbbször³² az egyes figurák kommunikációja sem (legyen az verbális vagy nonverbális). Előfordulhat, hogy egy-egy pillanatra „valóságot” közöl valaki más szereplőkkel (pl. Zsófi az anyósa összeboronálási szándékát emlegeti Pordánnénak, amellyel nem hazudik), de e szegényes igazság a hazugságba ágyazódik (az anyós üzengetése, a beperlés, az anya lebeszélése stb.). Azzal kapcsolatban, hogy mi hajtja Zsófit ön- és mások becsapásában; mi motiválja, hogy szerepet játsszon, bőséges szakirodalom áll rendelkezésünkre, amely hangsúlyozza a főszereplő büszkeségét. A büszkeség a köznyelvi, legáltalánosabb értelemben valamilyen birtokolt vagy ismert érték feletti öröm jelentését konnotálja. A regény világában azonban a „büszkeségnek” nincs valódi tárgya, nincs mire, mi felett büszkének lenni. Pragmatikailag minden esetben az őszinteség oppozíciójában jelenik meg. „A tehetetlen fájdalom megalázkodása” – olvashatjuk Kiszelné panaszairól, amelyeket feltár Zsófi előtt. Az őszinteség ezek szerint megalázó; a büszkeség pedig gátolja két szereplő között az egyenes kommunikációt. A büszkeség akadályozza, hogy Zsófi elsősorban önmagához őszinte legyen. Befészkei magát minden kapcsolatba, s a legszorosabb kötelékeket is megszaggatja: „Mert ha valaki elejt egy igaztalan vádat, Zsófi harciasan túlfeszített-túlhajtott (s önmagát sem kímélő) hadműveletekkel akarja azt mindenáron a szaván fogva

leleplezni, megszegényíteni, leforrázva megleckéztetni, rádöbenteni kijelentése helytelenségére, ürességére, álszentségére. Szinte mintha az egész életével az első alaptalan ráfogásokat, téves megítéléseket, ostoba rágalmakat akarná megcáfolni, ráébreszteni környezetét hamis meglátásaira, tévképzeteire, intrikáira, bajkeverő kis gonoszságaira, s önáldozatával hazudtolni meg a fecsegő pletykálkodókat.”³³

Zsófi személyiségének és kommunikációjának „igazságértéke” hamis (más, mint amilyenek megmutatkozik). Hamisságáról első szinten a külső mindentudó narrátor révén értesülünk. Így állapítható meg, hogy Zsófi hamissága gyakran tudatos (kép-mutató; mást mutat, mint amilyen valójában), gyakran azonban, önsebzési és önbecsapási mechanizmusának köszönhetően, mindinkább torzuló énképéből fakad. Tragédiája abban rejlik, hogy úgy dönt tudatosan egy szerep fenntartása mellett („a fekete ruhás asszony”), hogy torzuló énképe mellett sem lesz képes azzal teljes mértékben azonosulni; minden elfojtási kísérlete mellett sem éri el, hogy „igazzá” váljon.

Összefoglalva, a külső narrátori és a szereplőnarrátori pozíciókat szétválasztva, láttuk, hogy a regény elsődleges elbeszélője tudását tekintve mindentudó, s ezt gyakorta anticipáló kijelentésekkel fitogtatja. A mindentudás érvényre juttatása és a közlékenység mellett a narrációs szintváltásoknak „felülíró” funkciója tapasztalható: a külső narrátor a szereplők dialógusát felülírja (meghazudtolja, megkérdőjelezi vagy dekódolja) – gyakran paralingvisztikai és kinezikai jegyek leírásával, amellyel a szereplők igazságértékét világítja meg. A narrátori pozíciók azonban nem mindig különíthetők el tisztán, amely révén a külső narrátor az ítéletalkotói kiváltságát, amely elsődlegesen omnipotens pozíciójából származtatható, a szereplőnarrátorok nézőpontjának ütköztetésében és narrátori véleményének csupán sejtetésében elsődlegesen az olvasóra ruházza. Közlékenysége így a szereplők direkt analizálása helyett a szereplői párbeszédnek és a tudati tartalmak megismertetésére terjed ki; ítéletalkotói funkcionálását a közlő pozíciójának beazonosíthatatlanságával elhomályosítja; minimalizált direkt jellemzést pedig inkább redukálja szituációkra, mintsem a szereplő egész személyiségéhez fűzne kommentárt.

Jegyzetek

- ¹ Írásomba Mieke Bal narrátorral kapcsolatos elméletét erőteljesen beépítettem. Mieke BAL: *Narratology. Introduction to the Theory of Narrative*. Toronto: University of Toronto Press, 2007, 16–75.
- ² Minden esetben a következő kiadásra hivatkozom: NÉMETH László: *Negyven év, Horváthné meghal, Gyász*. Szerk. DOMOKOS Mátyás, Bp.: Magvető és Szépirodalmi, 1969 (Németh László munkái), 545–763.
- ³ Az idézet a történet kezdetén helyezkedik el. Két másik példa, szemléltetésképpen: „– Te már megint itt kiinn böklászol; de fázz meg nekem! – Sanyi nem találta meg a bizonytalan mondatokban azt a vészjósló következtetést, amelynek tanácsosabb engedni.” (628.) „Kiszeláné azonban olyan szótlanul paskolta, készítette az ágy szélére Sanyika hálóingét, mintha maga a Végzet fektette volna őt le.” (635.)
- ⁴ Ld. bővebben: TAKÁCS Miklós, *Léthe, mnemoszüné, melankólia*. In: GÖRÖMBEI András (szerk.): *A prózairó Németh László*. Debrecen: Kossuth Egyetemi Kiadó, 2005, 162.
- ⁵ K. SZOBOSZLAY Ágnes: *Tulajdonnevek Németh László regényeiben és társadalmi drámáiban*. In: *Névtani Értesítő*, 1995, 17. sz., 39.

- ⁶ UTASI Mária: *Az askétikus életidegenség regénye. Németh László Gyász című művéről.* Üzenet, 1979/3, 114–116.
- ⁷ OLASZ Sándor: *Időfelbontás és motivikus szerkesztés Németh László Gyász c. regényében.* In: Uő: *A regény metamorfózisa.* Bp.: Nemzeti Tankönyvkiadó, 1997, 73–81.
- ⁸ VARGA Emőke: *Egy másik gyökér. Megjegyzések Németh László Gyász című regényének balladisztikusságáról.* In: *Kortárs*, 1996, 8. sz., 108–111.
- ⁹ Az expozíció és a történet további része közötti párhuzam alapját képező „közös” elemek vázaltszerűen a következőképpen foglalhatók össze: az özvegyesség mint alaphelyzet – a főbb karakterek: Zsófi és a lakótárs – a gyermek mint mellékszereplő – a tér és idő minimalizált bemutatása – a gyász rítusának hangsúlya – a rítus és a lélek-állapot differenciája – az egyén és a közösség (mint „közönség”) szembenállása – a kommunikáció konstitutív szerepe – a kinezikai és a paralingvisztikai jegyek hangsúlyozása – a kinezikai és paralingvisztikai jegyek interpretálhatósága – a lényegi esemény a két asszony kapcsolatában rejlik – a két asszony gyűlölködésére nincsen konstruktív megoldás – a megoldást a kapcsolat megszűnte hozza.
- ¹⁰ E miniatűr „felvonás” egyben „szín” is, mivel a helyszín elsődlegesen egy helyszínhez, a Kovácsék portájához köthető. Így az expozíció határa a helyszín megváltozásával még inkább kiélesedik (az új „szín” Vargáék régi háza, amelyet Kurátor megvett a lányának).
- ¹¹ A distancia (‘távolság’) a külső narrátornak az elmesélt történettel szemben kialakított attitűdje, a közvetítés módozata a tárgytól való távolság szempontjából.
- ¹² KOCSÁNY Piroska: *A szerző hangja, az elbeszélő hangja és a szereplő hangja. Németh László: Gyász, Móricz Zsigmond: A betyár.* In: SZATHMÁRI István (szerk.): *Stilisztika és gyakorlat.* Bp.: Nemzeti Tankönyvkiadó, 1998, 182.
- ¹³ „A kettő külön tartására vagy legalábbis funkcionális elkülönítésére azért van szükség, mert a szereplői beszéd megidézésével szemben a szereplők belső világának vagy én-központúságának megidézése esetében másképp merül fel a (narratív) közvetítés kérdése. Ugyanis a tényleges idézettel szemben, a szereplők tudati tartalmi megidézésének esetében a narrációs közvetítés sokkal ambivalensebb jellegű. Noha ez a közvetítés szinte mindig úgy jelenik meg, mint a szereplő »belső beszédének« az idézése, az egyáltalán nem kézenfekvő, hogy egyrészt miként lehet valakinek a gondolatait felidézni, másrészt hogy az így felidézett »belső világ« tisztán nyelvi természetű-e. A belső beszéd felidézése esetén ebből következően kissé megváltozik a közvetítés kérdése.” FÜZI Izabella, TÖRÖK Ervin: *Bevezetés az epikai szövegek és a narratív film elemzésébe.* Szeged, 2006. Digitális tananyag. = [https://christal.elte.hu/curriculum2/Magyar/58F%FCzi/Vizu%E1lis%20%E9s%20irodalmi%20narr%E1ci%F3%20\(E\)/tankonyv/tartalom.html](https://christal.elte.hu/curriculum2/Magyar/58F%FCzi/Vizu%E1lis%20%E9s%20irodalmi%20narr%E1ci%F3%20(E)/tankonyv/tartalom.html), 2008. október 2.
- ¹⁴ DORRITH COHN: *Áttetsző tudatok.* In: THOMKA Beáta (szerk.): *Az irodalom elméletei II.* Pécs: Jelenkor, 1996, 81–193.
- ¹⁵ Ezen terminusok megfeleltethetőségét Füzi Izabella és Török Ervin állításainak szellemében jelentem ki. FÜZI, TÖRÖK, 13. jegyzetben, *im.*
- ¹⁶ BAL, *im.*, 16–75.
- ¹⁷ OSZTROLUCZKY Sarolta: *Színjáték és árnyjáték (Szerepformálás, diszkurzivitás és ironia Németh László Gyász című regényében).* In: *Irodalomtörténet*, (87)2006, 3. sz., 402.
- ¹⁸ BAL, *im.*, 16–75.
- ¹⁹ Ezt hangsúlyozza Osztroluczky Sarolta is: a poliglott jelleg, a két vagy több nyelv egy szólamon belüli összeolvadása „az értelemtulajdonítás területén bizonyos szabadsággal ruházza fel a befogadót.” Osztroluczky a szabadságnak elsősorban a következő aspektusát emeli ki: a befogadó „a közvetített egyenes beszédben elhangzó megnyilatkozásokhoz többféle intonációt is társíthat. Ugyanazok a szavak, melyek Zsófi szájából tragikusan

vagy felháborodottan hangzanának, az elbeszélő zónájában ironikus felhangot is kaphatnak.” OSZTROLUCZKY, *im.*, 404. Osztroluczkykyn kívül Olasz Sándor is megjegyzi, hogy az elbeszélő megnyilvánulása s a megváltozott létérzékelés az olvasót tudatosan elbizonytalanítja abból a szempontból, hogy a narrátor nincs a körön kívül, nincs mindent átfogó magatartása, nincsenek abszolút igazságai. OLASZ Sándor: *Változatok az egzisztenciális regényre. Egy analógia körvonalai: Kosztolányi és Németh László*. Tiszatáj, 1993, 7. sz., 87–90.

- ²⁰ David Bordwell a narrátor fő ismérveit a tudás, a tudással kapcsolatos közlékenység, a megbízhatóság és az öntudatosság foka alapján határozza meg. Ld. David BORDWEL: *Az elbeszélés alapelvei*. In: UÓ: *Elbeszélés a játékfilmben*. Bp.: Magyar Filmin-tézet, 1996, 61–75.
- ²¹ Ehhez kapcsolódik Görömbei András észrevétele is: „A regényvilágban egyszerre jelenik meg valamely esemény és annak összetett, leleplező értelmezése.” GÖRÖMBEI András: *Egy magatartás buktatói. Németh László: Gyász*. In: UÓ: *A szavak értelme*. Bp.: Püski, 1996, 128.
- ²² TAKÁCS, *im.*, 157.
- ²³ Marlon Mária, Görömbei András és Osztroluczky Sarolta ezeknek az igazságütközte-téseknek ironikus funkcióját emelik ki, ld. MARTON Mária: *A mitológiai szimbolika for-rásai és struktúraszervező szerepe Németh László Gyászában*. Acta Historiae Litterarum Hungaricum, (26)1990, 149–158.; GÖRÖMBEI András: *Egy magatartás buktatói. Németh László: Gyász*. In: UÓ: *A szavak értelme*. 125–132.; OSZTROLUCZKY Sarolta: *Színjáték és árnyjáték (Szerepformálás, diszkurzivitás és ironia Németh László Gyász című regényében)*. Irodalomtörténet, (87)2006, 3. sz., 392–410.
- ²⁴ Hangindítás, hanglejtés, hangsúly, hangszín, hangerő, tempó, egyéb hangadás, ak-centus, elakadás és szünet stb.
- ²⁵ Arckifejezés, szemmozgás, gesztusok, testtartás.
- ²⁶ TAKÁCS, *im.*, 157.
- ²⁷ BERTHA Zoltán: *A létszerű ambiguitás regénye*, In: GÖRÖMBEI András (szerk.): *A prózairó Németh László*. Debrecen: Kossuth Egyetemi Kiadó, 2005, 142.
- ²⁸ BERTHA, *im.*, 142.
- ²⁹ OSZTROLUCZKY, *im.*, 397.
- ³⁰ BAL, *im.*, 206.
- ³¹ Ehhez kapcsolódik az időfelbontás problematikája. Zsófi a jelen események sűrűségeben nem ér rá a múlton rágódni; amint az események lelassulnak, ritkulnak, figyelme ismét erőteljesen a másik és az én konfliktusára koncentrál, s az események felidézésére, átértelmezésére – ekkor távolodik el újra a ‘megmutatkozás’ a ‘létezés-től’. (Olasz Sándor emeli ki, hogy a kisiú betegsége s a temetés időszaka alatt nin-csenek emlékképek, „a drámai gyorsasággal pergő események nem kedveznek a múltidézésnek.” OLASZ, *im.*, 78.
- ³² Azért „legtöbbször”, mert Zsófi esetében ez a fia temetése után megváltozik. Mások-kal kapcsolatos véleményét egyenesen kommunikálja, köntörfalazás és képmutatás nélkül; ezért veszik össze Kiszlánéval és Ilussal. Ily módon kommunikációja ‘igazzá’ válik. Mégsem állítható, hogy a főszereplő személyisége egészében ‘igaz’, mert ép-pen a „gyász” fenntartásában marad ‘hamis’: egy olyan rítust követel meg magától, amely ellen teste és érzelmi állapota a valóságban lázad.
- ³³ BERTHA, *im.*, 143.

BARÁTHI OTTÓ

Életpályakép

Beszélgetés dr. Gajzágó Aladárral

Interjúalanyomat négy évtizede ismerem. Beszélgetésünk apropója, hogy az idén ötvenéves Nógrádi Történeti Múzeum egykori jogelődje élén elsőként dr. Gajzágó Aladár állt. Az alábbiakban – a vázlatos pályakép mellett – egyfajta korlennyomat, Salgótarján helytörténetének egy vékony szelete is feltárul.

– *Beszélne gyermekkoráról?*

– Örmény vér folyik az ereimben és erdélyi értelmiségi familiából származom. Erre büszke vagyok. A vízaknai születésű édesapám ügyvéd, édesanyám a krasznamihályfalvi tanító lánya volt. Szüleim az első világháború után költöztek Budapestre, ahol, bátyám után, 1922-ben én is megszülettem. Gyermekkoromat – édesapám 1925-ben bekövetkezett halála miatt – a már Romániához tartozó Erdélyben, a nagyszüleimnél töltöttem, s csak hét éves koromban kerültem vissza Budapestre, ahol iskoláimat is végeztem. Kötelező volt jó tanulónak lennem, a körülöttem zajló drámai történések csak növelték akaraterőmet, a sok olvasás gazdagította fantáziámat. Az iskolai nyári szünetekben dolgoztam, munkatapasztalatokat szereztem, s csak arra kaptam fel a fejem, hogy 1942 júniusában – a József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Gazdasági Szaktanárképző Intézet Gyakorló Magyar Királyi Állami Kereskedelmi Fiú- és Leányiskolában – kezembe vehetem az érettségi bizonyítványt. Ezt követően a Közgazdaságtudományi Kar Tanárképző Intézetének hallgatója lettem. Öröömbe azonban hamarosan üröm is vegyült. Egyetemistaként ugyan egyik kezemben ott volt a katonaság alóli felmentés, ám a másikban már a behívóparancs. 1943. október 1-jén be is vonultam a budapesti Ferenc József laktanyába az I/1. páncéltörő gyalogsághoz.

– *Gondolom, hamarosan le is szerelt, hiszen felmentése volt.*

– Amit nem vettek figyelembe, így katonáskodásom kalandosra és hosszúvá sikeredett, amely egy külön történet lehetne. A lényeg, hogy közel két év után, 1945 júniusának elején érkeztem meg a kelenföldi pályaudvarra. Néhány nap alatt erőre kaptam, aztán állás után néztem. Elhelyezkedni azonban nem sikerült, így alkalmi munkákat vállaltam. Közben a különböző minisztériumokban is állás után kilincseltem, ennek eredményeként, 1947 augusztusának elején a kereskedelmi és szövetkezeti miniszter kinevezett tanárnak a Salgótarjáni Állami Kereskedelmi Középiskolába.

– *Egy ismeretlen vidéki városba?*

– Idegenkedtem is a kis Moszkvának titulált új otthonomtól, de kellemesen csalódtam. A kezdeti nehézségeket leküzdve, lassan beilleszkedtem a vidéki életbe, kezdtem megszokni Salgótarját, a napi megélhetési gondokat. Ugyanis olyan kevés volt a fizetésem, hogy például cipőtalpalási segélyért kellett fordulnom az Országos Pedagógus Szakszervezet főtitkárához. Némi fizetés-kiegészítést jelentett, hogy 1948-ban

– az országban elsők között – szövetkezetügyi tanfolyamot szerveztem a munkahelyemen. Meglévő szakképzettségem bizonyításaként *A magyar bauxit közgazdasági kérdései* címmel doktori értekezést készítettem, majd meg is védtem azt. Így 1948 januárjában, Budapesten, a József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Közgazdaságtudományi Karán doktorrá avattak. Erre felfigyelve átirányítottak a Dunántúlra. Az 1948-as iskolaévet már a Paksi Állami Kereskedelmi Középiskola tanáraként kezdtem meg, ahol salgótarjáni „müntára” az esti tagozaton is tanítottam. 1948 decemberében a Gazdasági Szaktanár-vizsgáztató Bizottság előtt gazdasági, jogi ismeretek és gazdaságföldrajz tantárgyakból szaktanári oklevelet szereztem.

– *Hol és hogy élte meg a híres-hírhedt '50-es éveket?*

– Először is 1950-ben visszahelyeztek a salgótarjáni iskolába. Még az egyetemi évek alatt megismerkedtem a Fülekről elszármazott Jedlicska Ilona tanárnővel, akit – ugyancsak 1950-ben – feleségül vettem, ami elősegítette beilleszkedésemet. A biztos háttér inspirált; igyekeztem kivenni a részemet a város értelmiségi életéből, egyes szakmai szervezetek munkájába is bekapcsolódtam. 1954 szeptemberében, felkérésre elvállaltam a Társadalom és Természettudományi Ismeretterjesztő Társulat Nógrád Megyei Szervezete szaktitkári teendőinek az ellátását. A szervezet – a szakosztályok megalakulásával és munkájukon keresztül – megérintette és mobilizálta a megye értelmiségének egy jelentős hányadát. Ám a TTIT megyei apparátusát is elérte az akkori idők racionalizálási hulláma, aminek következményeivel nem tudtam azonosulni, így visszaadtam titkári megbízatásomat. Ezt barátaim „bátor lépésnek” titulálták és a várható retorziókra célozgattak. Hogy ennek egyike volt-e a baglyasaljai általános iskolába helyezésem, azt nem tudom, de amikor 1957 júliusától a Heves Megyei Gyermekvédelmi Intézet felügyelőjévé neveztek ki Egerbe, az már gyanús volt. Ezek nem voltak könnyű idők, de mindkét intézményben igyekeztem sértődés nélkül, a legjobb tudásom szerint végezni a munkámat.

1959. március 15-ei hatállyal a Nógrád Megyei Tanács VB. az újonnan alapított salgótarjáni múzeum élére állított. Az új munkakör, az intézmény fő funkciója – a múlt értékeinek megmentése, összegyűjtése és megőrzése – nagyon közel állt habitusomhoz. Ez volt az országban az első munkásmozgalmi múzeum. Különösen tetszett, hogy profiljába tartozott a hely- és ipartörténet, amivel én már korábban is kacérkodtam. Viszonylag rövid idő alatt – munkatársaimnak is köszönhetően – jó eredményeket sikerült felmutatnunk. Ugyanakkor nem gondoltam arra, hogy új fejezet kezdődött az életemben, mert tudtam, hogy a hatalom rövid idő alatt más pályára állíthat.

– *Hol kapott helyet a múzeum? Hogyan, miként, kik segítették a munkáját?*

– A kezdet nagyon nehéznek bizonyult, hiszen a városban korábban nem volt múzeum. A megye vezetése a Tanácsköztársaság 40. évfordulója alkalmából döntött egy munkásmozgalmi gyűjtemény létesítése mellett. Befogadására először a kijelölt és államosított, jószerivel romos állapotban lévő Jankovich-kúriát kellett helyreállítani. Ám az egész épület – ami a mai „csillagházak” helyén állt –, fekvéséből és állagából következően, a rekonstrukció után sem felelt meg értékmentő funkciójának.

Legfontosabb feladataink egyike volt, hogy feltérképezzük a városlakók birtokában lévő, a múzeum profiljának megfelelő tárgyakat. Egyértelmű volt, hogy a leendő gyűjtemény alapjait csak Salgótarján lakossága segítségével tudjuk lerakni. Készítettem egy plakátot, a rajta megfogalmazott felhívás sikeresnek bizonyult. A vártnál többen vettek részt a gyűjtőmunkában és az önkéntes „beszolgáltatásában”. Sok

ipartörténeti tárgy, muzeális emlék, írásos visszaemlékezés, régi fotó került elő. Munkámat Sándor Rudolf főfoglalkozásuként és egy fiatalasszony félállásban segítette.

– Az elért eredményeket alátámasztaná néhány konkrét példával is?

– Először is: a tervezettnél több kiállítást szerveztünk. Ma is élénken emlékszem az első köszénbányászati és üvegipari gyűjtemény néhány darabjára. Másodszor: megrendeztük a *Nógrád megye az 1919-es Tanácsköztársaság idején* című és tárgyú kiállítást, az országban elsőként. Harmadszor: a Pécskő-dombi ásatások során a Nemzeti Múzeum régészei értékes bronzkori leleteket tártak fel, amelyeket bemutattunk a nagyközönségnek is. Továbbá: a múzeum profiljába tartozott a tudományos és publikációs tevékenység. Ez gyakran inspirációt kapott kívülről is, például akkor, amikor a síküvegyár főmérnöke – aki egyben a megyei tanács tagja is volt – látogatásakor javasolta, hogy a múzeum munkatársai helytörténeti munkaként dolgozzák fel és tudományos igényvel írják meg a Nógrád megye területén egykor épített – az ország védelmében fontos szerepet játszó – várak történetét. Dr. Patay Pállal, a Nemzeti Múzeum főrégészével nagy elánnal láttunk a munkának és alig két év alatt tető alá hoztuk *A nógrádi várak története* című, 205 oldalas kéziratot. Elkészült 101 darab klisé, jobbára saját fényképezésem alapján. A három színnyomatú kötet fedőlapja Iványi Ödön képzőművész mives munkája volt. A kéziratot már szedték a nyomdában, amikor a megyei tanács illetékes osztályvezető-helyettese leállította a munkát, mondván, ezt a művet ötven év múlva is ráérünk kiadni. Lényegében hasonló sorsra jutott *A nógrádi szénmedence az októberi forradalom és a Tanácsköztársaság idején* című, 211 oldal terjedelmű kézirat is. Publikációs tevékenységünk értékes példajaként említhetem viszont a részben saját tollam alól kikerült és szerkesztésemben elkészült, a múzeum kiadásában megjelent *A salgótarjáni iparvidék* című, közel 300 oldalas kötetet.

– Ez volt múzeumi tevékenysége utolsó, ám maradandó műve. Hogyan értékeli a múzeumigazgatói munkáját?

– Valóban, a fentebb említett kötet volt az utolsó munkám a múzeumi időmből. Ugyanis még a megjelenés évben, tehát 1962-ben átszervezték a megyei múzeumi szervezetet, központja Balassagyarmatra került, és mást neveztek ki az élére. Összességében megfeleltünk a várakozásnak, sziszifuszi munkát végeztünk, és leraktuk egy Salgótarjában addig nem létező intézmény alapjait. Ugyanakkor az is tény: szerények voltak a történeti és muzeológiai ismereteink. Ezeket a hiányosságokat azonban a begyűjtött tárgyak és értékek, ezek emocionális hatásai elfeledteték velünk és felettes szerveinkkel. „Menet közben” több elismerést kaptunk, mint bírálatot, bár jószerivel senki nem tudta, hogyan is kell „múzeumot csinálni”.

– Mi történt ezek után?

– Felajánlották az esti gimnázium igazgatóhelyettesi státuszát, amit kénytelen-kelletlen elfogadtam. Egy megkeresésre, 1963. január 1-jétől elvállaltam a Nógrádi Szénbányászati Tröszt üzemgazdászai munkakörét. Ám nem sok sőt ettem meg ebben a beosztásomban sem. Március 15-én reggel még megkaptam a minisztériumi értekezletre a rendelőnyit és a napi ellátmányt, ám délután negyed háromkor – átszervezésre hivatkozva – felmentettek állásomból. Az eljárást igazságtalannak és törvénytelennek tekintettem, ezért minden létező fórumon kerestem az igazamat és az orvoslás lehetőségét. Idegtépő levelezés- és tárgyalássorozat kezdődött, miközben elhelyezkedni csak fél év múlva, 1963 augusztusában sikerült, a helyi gyors- és gépíró szakiskolában. Itt értesültem a Nógrád Megyei Bíróság ítéletéről, amely némi „fájdalomdíj” fizetésére

kötelezte volt munkáltatómat. Méltánytalan elbocsátásom híre eljutott a *Népszava* országos napilaphoz is, amely világgá kürtölte kálváriámat. A Művelődésügyi Minisztériumban is felfigyeltek az esetre, és Ilku Pál miniszter rendelkezésére 1964. április 1-jei hatállyal állományba vett a Salgótarjáni Közgazdasági Szakközépiskola.

– *Talán a sors ajándéka volt, hogy visszatérhetett abba az iskolába, amelynek jogelődjénél 1947-ben megkezdte a tanári pályáját.*

– Igen, hiszen az iskolában megnyugodott háborgó lelkem, újra minden energiámat az oktató-nevelő munkának szentelhettem, s nem ritkán szabadidőmet is, mivel a tantestületben én tanítottam a legtöbb szaktantárgyat, közel egy tucatot. Tankönyveket írtam és szerkesztettem – a tantestület és tanulóink megalégedésére. Rendszeresen vezettem belföldi és külföldi tanulmányi kirándulásokat. Az utóbbiak közül főleg Romániába, Bulgáriába, Lengyelországba és Csehszlovákiába. Éveken keresztül elláttam az iskola könyvterjesztői munkáját, vezettem bélyeggyűjtő szak körét. Több cikluson át voltam az iskola szakszervezeti titkára. 1983. augusztus 31-én nyugdíjaztak, ám ezt követően még egy ideig oktattam a közgazdasági szakközépiskolában, máshol pedig német nyelvet, gyorsírást és jogi ismereteket.

– *Hogyan ismerték el tanári munkáját?*

– A legnagyobb elismerés és öröm tanítványaim figyelme, tudásvágya volt. Egyébként a pedagógiai munkámért kapott kitüntetéseimet felsorolni sem tudnám. Közülük legfeljebb csak kiemelhetem például a miniszter által adományozott „Pedagógus Szolgálati Emlékérmét” és a szakközépiskola igazgatójától kapott Táncsics Emlékplakettet. Utóbbira vagyok talán a legbüszkébb, minthogy azt „az iskola életében meghatározó jelentőségű” munkámért ítelték nekem – tulajdonképpen a kollégák. Szerencsére azonban nem csak a tanári tevékenységemet ismerték el, más munkaterületeken végzett tevékenységemet is díjazták.

– *A kitüntésekből az is kiderül, hogy az iskolán kívül megfordult más munkaterületeken is, mintegy polihisztorként működött.*

– Mindig igyekeztem kivenni a részemet a társadalmi munkából, folyamatosan azon voltam, hol és hogyan tudom a felkészültségemet hasznosítani, tudásomat és tapasztalataimat a város és lakói, a helyi közösség javára fordítani. Több évig voltam a városi tanács kereskedelmi felügyelője és népi ellenőrként is hosszú időn keresztül tevékenykedtem. Előbbi megbízatásom középpontjában a vásárlói érdekvédelem állt. Ezt a munkát kizárólag a kora reggeli és késő délutáni órákban végeztem. Nem így a népi ellenőri munkámat, amelyet a Salgótarján Városi Népi Ellenőrzési Bizottság felkérése alapján és „kikérője” birtokában folytattam. E munkám során – közgazdász képzettségemet hasznosítva – a legszívesebben a vállalati gazdálkodás, a termelékenység és hatékonyság vizsgálatára irányuló ellenőrzésekben vettem részt, javaslataimmal is segítve a feltárt hiányosságok kijavítását, a hatékonyabb működést. A '60-as évektől voltam aktív tagja, 1965-től óraadó tanára a TTIT Nógrád Megyei Szervezetének. Ez év második felében indított a szervezet Salgótarjánban egyéves időtartamú, heti egy munkanap délutáni órájában tartott titkárnőképző tanfolyamot, ahol a két fő tantárgy – a többi között – a levelezés, valamint a gyors- és gépírás volt, amelyeket én tanítottam. Kivettem részemet a TIT által szervezett idegen nyelvoktatásból is. Ezekben a kurzusokon német nyelvet oktattam. Gyakori előadója voltam az üzemek, gyárak munkaközi szüneteiben megtartott, ismeretterjesztő céllal szervezett programjainak. Az itt végzett munkámat is több

kittüntetéssel ismerték el, például a TIT Országos elnökségének aranykoszorús jelvényével.

– *Beszélne a tudományos kutatásairól és az ezzel összefüggő publikációs tevékenységéről?*

– Ezt a munkámat és egyben hobbimat elősegítette a megyei tanács művelődési osztályának (mindenkori) vezetése, amelynek kezdeményezésére és támogatásával a közgazdasági szakközépiskola hetenként egy napot biztosított tudományos tevékenységem különböző céljaira és formáira (utazás, kutatás, publikáció, előadás...). Nagy lehetőség és jó esély nyílt előttem, amikor a Magyar Tudományos Akadémia egy évig ösztöndíjat biztosított kutatási célra, jelesül a salgótarjáni medence gazdaságföldrajzának feltárására. Éltem a lehetőséggel. Az ekkor végzett munkám eredményét jó néhány helyi és országos fórumon előadás formájában ismertettem, illetve lapokban publikáltam. Így például *A salgótarjáni medence szénbányászatának jelenlegi helyzete* címmel előadást tartottam az MTA Gazdaságföldrajzi Szakosztálya 1958. február 21-én megtartott ülésén. Ugyanezzel a címmel látott napvilágot a szakmai körökben komoly visszhangot kiváltó dolgozatom is, amit Nógrád megye távlati tervezési munkái során is felhasználtak. Segítette kutatómunkám hatékonyságát, hogy a budapesti Közgazdaságtudományi Egyetem Gazdaságföldrajzi Tanszékének tanáraival külső munkatársként ápoltam a kapcsolatot. Nagy elismerése volt az addig végzett tudományos munkámnak, és megtiszteltetés, hogy a Magyar Földrajzi Társaság választmánya 1963-ban felvett rendes tagjai közé. Kedvenc kutatási területem volt a gyár- és üzemtörténet, ezen belül is elsősorban a legpatinásabb salgótarjáni cégek történetének kutatása, feldolgozása és közkinccsé tétele. E körben született dolgozataim közül megemlíthetem *A Magyar Vasötvözetgyár*, a *Zománcipari Művek Salgótarjáni Gyáregysége*, a *Salgótarjáni Üveggyár* című monográfiákat. Utóbbi elkészítésével a gyár fennállásának 100. évfordulója alkalmából a cégvezetés bízott meg. Az első írásaim egyike a *Palócföld* folyóiratban jelent meg, amelynek megszületésénél magam is bábáskodtam. Dolgozataim közül szívesen emlékszem az *Élet és Tudomány* hetilapban megjelent *Salgótarján*, illetve a *Rákóczi palóccainak mezővárosa* című írásaimra. És hogy ne hagyjam ki a napilapokat sem, a mai *Nógrád Megyei Hírlap* jogelődjeiben volt olvasható a *Nógrádi várak története* című – korábban már említett – munkánk több részlete. Dolgozataimra felfigyelt a *Századok* – a Magyar Történelmi Társulat közlönye – szerkesztőse is.

– *Már akkor is világhíróként ismerték, amikor mások még a szomszédos szocialista országokba is ritkán jutottak el.*

– A '60-as évektől beutaztam az említett országokat, később pedig megfordultam Európa nyugati országaiban is, hol szakmai delegáció tagjaként, hol turistaként. Szakmai konferencián vettem részt a Szovjetunióban és Mongóliában. Az ezredfordulón eljutottam Új-Zélandba, ahol családfakutatást végeztem. Egyik felmenőm, dr. Gajzágó Salamon Ignác, az egykori számvevőszék első elnöke volt. Szintén a családfakutatás révén ismertem meg az Állami Számvevőszék mai elnökét, Kovács Árpádot, és kerültem vele egészen közeli kapcsolatba, mondhatnám, jó barátságba.

– *Mivel telnek mostanában napjai?*

– Rendezgetem a gyűjteményeimet, az iratanyagaimat, talán írni is szándékozom még. Nagyobb és pláne hosszabb távra szóló elképzeléseim már nincsenek, a 87 éves kor nem a tervezgetés, legfeljebb az elmélkedés ideje.

K. PEÁK ILDIKÓ

Mint maga az ember

RAJZOK Ceredről*

A RAJZ minden művészi tevékenység eredete és kezdete, minden műfaj alapja. Amikor erről beszélünk, egyszerre gondolhatunk Michelangelo Anghiari csatájának híres előtanulmányaira, az ókori egyiptomi művész által a gyönyörű falfreskóhoz cserépdarabokra készített vázlatrajzokra, az ún. osztrakonokra, vagy akár korunk építészeti tervrajzaira. A RAJZ, mint a már klasszikussá nemesedő „nagy” művek előtanulmánya s a végleges alkotás formáinak előzetes, grafikai úton történő kipróbálása több évezredes múltra tekint vissza.

A RAJZ azonban nemcsak vázlat, előkészület, hanem egyben nagyon is önálló műfaj. Az ősember még számtalan RAJZOT készített – pontosabban karcolt – rén-szarvascsontokra, mammutagyarakra, megörökítendő a megszerezni kívánt zsákmányállatot, vagy az őt nagyon is foglalkoztató termékenység-szimbólumokat. E tárgyak többségén nem találtak a régészek festéknyomokat, így valószínűsíthetően e faragványokat tekinthetjük a legősibb önálló, egyedi grafikáknak. Az ókorban s az azt követő történelmi és művészettörténeti korszakokban (a romantikától a barokkig bezárólag) a RAJZ elvesztette önálló jelentőségét, hiszen e korok ízlése a tökéletes befejezettel, a valóság-hűség szándékát és akarását preferálta.

A RAJZ, mint önálló műfaj tulajdonképpen a legújabb kor képzőművészetében tért vissza, és az utóbbi száz évben élte s éli virágkorát, napjainkra megtalálva helyét, mint a legspontánabb, az alkotó keze nyomát leginkább önmagán viselő művészi tevékenység. A XIV. Cered – Salgótarján Nemzetközi Művésztelep és Vendégei kiállításán is többségében az önálló, invenciózus rajzi gondolkodással találkozunk. Hangsúlyozni kell a fenti megfogalmazást, hiszen nemcsak papíralapú, ceruzával, tussal készült grafikákat látunk itt, hanem térbelieket is. Ugyanúgy tekinthetjük Csemniczky Zoltán egymásba gabalyodó, szinte organikusan önálló életre kelő drót kompozícióit, Rabóczky Judit nagyon kontúros, zilált, tépett felületekkel határolt vas szobrait térbeli rajzoknak, mint ahogy szintén a rajzi gondolkodás jegyében születtek Christofer Eckelt berlini fotós monumentális hangulatú, a látványt a középtérben elhelyezett épületre redukáló fotói, vagy Tóth Tünde Cered környéki növényi anyagokat is felhasználó installációi.

A Művésztelep idei kiállításán négy ország tizenegy településéről, helyszínéről mutatkoznak be alkotók, a telepen dolgozó tíz művész mellett vendégek is részt

---

* Elhangzott a XI. Cered–Salgótarján Nemzetközi Művésztelep és Vendégei kiállítás megnyitóján, a salgótarjáni Nógrádi Történelmi Múzeumban, 2009. október 10-én.

vesznek a tárlaton. Ez évben a festészet és a grafika, a plasztika, a film és a fotó mellett performansz és a land art műfajában is készültek alkotások.

A telep mostani bemutatkozása – ahogy az előbbieken említettük – elsősorban a RAJZRÓL, az általa nyújtott lehetőségekről szól. A korábbiakban jelzett formai megoldások mellett is rendkívül sokrétű ez a kis válogatás, mely a rajz világát annak sokféleségében kívánja és tudja is megragadni. Figurativitás és nonfigurativitás, absztrakció és a narratív előadásmód egyaránt jól megfér e teremben, kiegészülve a gazdag, sokszínű témaválasztással.

A művek hangvétele is sokféle, mint maga az ember, akiről valamennyi bemutatott alkotás végső soron szól, s akiben – úgy tűnik - nem kell elveszítenünk hitünket, hiszen a kiállításban találkozunk a jó értelemben vett (ön)iróniával is. Erről vall a bejáratnál elhelyezett térkép, mely tulajdonképpen a telep eseményeit, helyszíneit dolgozza fel, szeretnivaló, csipkelődő humorral. Szintén a humor jelenik meg Szemethy Orsi egy mesebeli Cered színhelyeit felvonultató *Libasor-ozatán*, mely tulajdonképpen egy focimeccs története, képregény formában, ahol állatfigurák személyesítik meg az egyes szereplőket. Mégsem bántó a mű, inkább szeretetteljesen ironizáló. Szemethy Imre filmkockáin felvonuló árnyképszerű alakok szintén a groteszk tárgykörébe sorolhatók, bár hangulatuk komorabb. Hasonlóképpen az irónia sötétebb oldalát mutatja meg Varga Mátyás *Időszerűtlen* című sorozata, melynek három tanulmánya háromféle alkotói megfogalmazást – konstruktív, lírait és dühödten expresszív – mutat meg.

A kiállítás természetesen nemcsak groteszkból és ironikusból áll. Földi Péter már klasszikusnak számító, letisztult, kiértelt tusfoltjaira válaszként Fürjesi Csaba absztrakt expresszionistának bátran nevezhető rajzain dinamikus, heves gesztusok, foltok kavarnak. Krnács Ágota megnyújtott, szinte gótikus formái, melyeken fej és test különválnak, egyfajta transzcendens hangulatot tükröznek. Másféle, a valóságot átértelmezni tudó képességről tesznek tanúságot Palik Eszter széles keretbe zárt, idézőjelbe tett tájképe, illetve dobozszerű, textilbe foglalt formája.

A fenti felsorolás nem teljes igényű, inkább a XIV. Cered-Salgótarjáni Nemzetközi Művésztelepen keletkezett művek és a kiállításon bemutatott alkotások sokrétűségét, sokszínűségét, többszólamú voltát kívántuk érzékeltetni néhány jellemző példával. A tárlatot végignézve felismerjük, mennyi – mindeddig kiaknázatlan – lehetőség rejlik a rajzban s a rajzi gondolkodásban, mind a kifejező eszközök, mind a megjelenítendő témák terén.

Ez a gondolatgazdagság és friss, mindig megújulni tudó, kicsit pimasz, ironizáló szellem, úgy gondolom, a kezdetektől sajátja volt e művésztelepnek, s ez tartja mindvégig fiatalon. Kívánom, hogy ez a szellemiség megmaradjon még hosszú időn keresztül, hogy segítségével az alkotók új meg új, ötletben és színvonalban gazdag művekkel ajándékozzanak meg bennünket.

MOLNÁR KRISZTIÁN

A tizenhetedik történet

Vlagyimir Szorokin: *Cukor-Kreml*

Az olvasó már az antiutópia, disztópia kapcsán kérdéseket vehet fel magában, miközben Szorokin ez idáig utolsó, a Gondolat Kiadónál megjelent kötetét forgatja. Aki olvasott már a szerző tárházából írást, az nem lepődik meg a *Cukor-Kreml* történeteire, hisz azok leginkább egyfajta kiegészítései, jegyzetei az *Opricsnyik egy napjának*, a kötet annak mintegy tanulmány- és háttérrelátja. De visszatérve az elejére, egyre inkább, miközben a Kremlről olvasok, keresetlen pillanatokban felidéződnek bennem a Parlament, az ún. Országház kandírozott díszlépcsői, süvegcsukros kupolaterme, oszlopsora, fantáziámban a mintegy kilencven külső szobrát próbálom – természetesen gondosan beosztva – reggeli teámba aprítani. Amiben csupán az a meglepő, illetve nem, hogy nem is annyira lehetetlen – és valamilyen képp így számolódik fel az a Szorokin írásai kapcsán emlegetett, vélhetően félreértéseken alapuló állítás, hogy a Szorokin-mű csak némi groteszk, fantasztikum, és negatív utópia keverecse lenne.

Tizenhat történetet olvashatunk, illetve nyugodtan állíthatjuk, egy tizenhat történetből álló regényt, ahol is mozaikszerűen gondosan szétrakva, -osztva, de ugyanakkor egy képpé formálva rajzolódik ki a 2028-as évek elképzelt, a szerző által remekül megkonstruált Oroszországa, ahol a törté-

nelmi hagyomány és a jövő bizarr együttese épp a Nagy Falat építi, és rendületlen harcot vívja a külső, és az annál ádázabb belső ellenséggel szemben. Az opricsnyikok ideje itt igazán meghatározó, remek az a kaleidoszkóp-ábrázolás, ahogy a hatalom vs. az ellenállás bevett misztériumait, stációit láttatja az író. A dramaturgiai szál maga a *Cukor-Kreml*, szó szerint. Az Uralkodó édesen torz szuvenírje. Ez ragasztja össze, olvasatomban, korrekt regénnyé a szöveget. Miközben az ország „építői”, ellenállói, hóhérai, prostituáltjai, elnyomói és áldozatai ártatlanul szopogatják, törik szét az ország egyik, kvázi kegyként osztogatott szakrális attribútumát, ugyanazt átélve, de teljesen ellentétes utakon jutnak el az észleléshez, legyen az valós, vagy mesterségesen keltett illúzió.

Tizenöt és egy kerettörténet formálja ezt a különös díszletet, ahol a hatalom arroganciáját már meghaladó koreográfia szinte mindennapos és megszokott, bármely választott szituáció is legyen az alapja. A tizenhetedik történet, a mindenkor olvasó története lesz maga a regény, privát mód, személyre szabotlan, lehet, épp magától az Uralkodótól kiérdemelt: *Cukor-Kreml*.

Jó szopogatást!

(Gondolat Kiadó, Budapest, 2009.)

Amerika-illat és tercrokon moduláció

Esze Dóra: *Kurt Cobain kardigánja*

Van valami, ami első látásra szemet szúr Esze Dóra legutóbb megjelent (immáron szám szerint hatodik) könyvében. Ez pedig egészen egyszerűen a következőképpen fogalmazható meg: az író nő sutba dobta a regényformát, és a novella terepén próbálkozik. Ez nem teljesen idegen tőle, a 2005-ben megjelent *Alex és Alex a föld körül*ben is a gondolatainak tömörítésére törekszik. Habár az *Alex*-novellák is önálló kis történetek voltak, mégis a kronológia, a tematikus szabályosság – úgymint az alaptörténetet is kezdő és záró írások – regénnyé gyúrták össze a novellákat.

Legújabb könyve viszont több szempontból más, és úgy tűnik, valami újnak a kezdete. Egymással nem összefüggő – és az asszociációs kapcsolatot tekintve is csak egészen halvány szállal összefűzött – novellái többi írásához képest újszerűek, meglepőek és olykor nyomasztóak. Hiszen Esze Dóra bennük és velük egyszerre akar mindent. Ez az igyekezet persze nem rossz, sőt nagyon is dicséretre méltó, hiszen sokszínű látásmódról, új horizontok és megközelítési módok bekapcsolásának vágyáról árulkodik. Másrészt a széttartó szerkezet/forma/értelem miatt nagyon megterhelő is lehet egy ilyesféle szöveg az olvasónak. Az az érzésünk támad ugyanis, hogy az író nő szeretne igazán nagyot fogni egy novellán belül: egyszerre kísérletezik a formával, és csalja

lépre a nyelvet, teszteli az olvasó asszociatív képességeit, és úgy, hogy közben állandónak – olykor erőltetettnek is mondható – témája a zene (és azon túl csak igazán kis részben a Nirvana), ami körül minimális cselekményét bonyolítja. A zene nála kimeríthetetlen eszköztár, feneketlen kút,

amely csak mellékszálként bír tematikus jelentőséggel, az író nő komolyan nem mélyed el benne, s bár kötetének alcíme: *Történetek zenére*, a zeneiséget sokkal inkább ő maga produkálja például rímeivel és prózaritmusával, mintsem szimbólumként vagy értelmi szervezőerőként termékenyen alkalmazná. A könyv fülszövegén az a megállapítás olvasható, hogy nemzedéki könyvvé az avatja Esze Dóra új kötetét, hogy a popkultúra életerzését és ikonjait emeli be a szövegekbe, illetve írásmódjával – amelyben a felnőtté válás női tapasztalata, és a női lét esendőségének epikus megidézése jelenik meg – hozzájárul a ma divatos női irodalomhoz. (Zárójelben megjegyzem, nem biztos, hogy szerencsés *női irodalom*-ról beszélni, és ab ovo azon belül pozicionálni a kötetet, még akkor sem, ha a szerző és a novellák narrátora történetesen egy nő. Arról már nem is szólva, ha van is olyan, hogy *női irodalom*, az szintén cáfolat tárgyát képezheti, hogy vajon divatos-e manapság.)

Kritikámban elsősorban arról kívánok szólni, hogy mi az, ami igazán

sikerült Esze Dórának ezekben a novellákban (jelzem, ezek túlsúlyát tartom erősebbnek) és röviden arról is, hogy mi az, ami talán kevésbé. Úgy vélem, a kötet legnagyobb erénye más oldalról domborítható ki, mint az idézett fülszöveg frappáns összefoglalása. S bár félrevezető az a megfogalmazás, hogy ez az erény a tartalom helyett inkább a formában, a belbecs helyett a küllemben tapasztalható, mégis ez a leegyszerűsített jellemzés nem áll távol attól, amit jómagam felfedezni vélek ezekben a szövegekben. A játék, az újszerű finomítása, a sokirányú próbálkozás tapintható ki ezeken a novellákon, amely kísérletezés a formával, a nyelvvel és az asszociációkkal, érdekes szövegképződmények megszületéséhez vezet. Első lépésben lássuk a formát.

Egyik interjújában Esze Dóra így nyilatkozott a kötetéről, és a Nirvanához fűződő személyes rajongásáról: „Az egyik cél néhány olyan mondat, amely felér ötvennel. Amelyből nem is kell olyan sok. Olvasóként is erre ugrom.” És valóban, novelláiban nem halmoz el minket fecsegő leírásokkal (ez nem is várható el sem tőle, sem másától). Inkább sűrít, sőt túlsűrít, mindent el akar mondani gyakran többszörös asszociációs vagy szimbolikus áttéten át, úgy, hogy minden szónak keresi a helyét, mintha verset írna. Tárgyilagossága, rövid mondatai és szűkszavúsága a történetbeli szituációhoz alkalmazkodik, mint *Az élet menet-e* című auschwitz-i tábor dokumentumszerű leírásánál: „Hátrahajtod a fejed: hát ez az a zuhany. Négy rózsza. Szebben beszél. A kürtöt, a kémenyt. Ellépsz tőlük kissé. A falakról nem tudod levenni. Annyiszor elképzelted. Megérteni. Tovább, latrina szalma, priccs, rabruha mélyen deportált blúz emeletes ágy.” Vagy amikor felidéz egy találkozást egy gyerekkori szerelmével,

ahol a dialógust festi le szintén ironizálva: „Azóta megcsinálta, ügyvédbojtár lett a negyvenkettes munkaközösségben – de már annyit keresett. Az a sok szép emlék, érzemény, alig tudta kiverni. A fejéből. Tényleg, nincs kedvem bekapni? Valamit? És már sodort is magával, már kanyarodtunk is a Kiskörúton...” (*Őszi ének*). Megszokott – korábban például a *Két tojás*ban és az Alex-novellákban megfigyelhető – narrációs eljárás a két vonalon történő cselekménybonyolítás ebben a kötetben is jelen van. Az egyik szál mindig az egyes szám első személyű elbeszélő nő, a másik olykor egy-egy híres (Vivaldi, Kurt Cobain, Maria Callas) vagy fiktív személy (például Kürthy Esmeralda vagy egy Jayne Mansfield álarcát felöltő traveszta) életéhez kapcsolódik. Formai játékához tartozik, hogy az eltérő gondolatszálakat, történeteket szerkezetileg is elhatárolja egymástól: az egyes szövegdarabokat beékeli a másikba, világosan jelezve azt, hogy azok csak betétek, nem oda tartoznak. Gyakori például, hogy új bekezdésbe vagy zárójelbe foglalja a „másik történetet”, az is előfordul, hogy elhagyja benne a központozást. A két történet viszont valahogyan mindig összefügg, egymásra vonatkozik. Így például a *Hárs* című novellában is, ahol a kínai fahoroszkóp ciprus- és hársleírásával párhuzamosan egy – az év hónapszámának analógiájára – 12 részből álló szerelmi történetet is gombolyít: „mivel a harsfa nyugodt jól megalapozott visszavonult életrol almodik a ciprus impulziv heves vitalitasa tarsasagi elet utani vagy a allando feszultsegeket teremt kapcsolatukban a harsfa egyre feltekenyebb lesz nem csoda hogy a ciprus egyre messzebbre fut tole. Tizenkettő: Így futottam tőled messzire, kitéptem a gyökereket, ki az aszfaltból,

ki a Bajcsyról, kibaszott fák, rohadjanak meg a kertek, rohadjon meg minden város, minden belek, minden ír, a suhanó sárga-fekete tollak a fejem felett.” Vagy ugyanígy a kettős történetvezetés figyelhető meg a *Csobormenta teaház* című novellában. A(z egyik) történet szerint Kurt Cobain nem halt meg azon a bizonyos áprilisi napon, sőt egészen „normális” ütemben éli mindennapjait: „Kilenc nappal azután, hogy mégsem találták meg a holttestét a fóliakert felett, Kurt Cobain kilépett a háza ajtaján, és elindult az ötödik sugárút felé.” Egy időben Kurt Cobain fiktív élettörténetével a pasziánsz kártyajátékról is olvashatunk: *A pasziánsz olyan játék* kezdetű zárójeles bekezdések mindegyike egy-egy szabályt, a játékról szóló rövidebb kommentárt ír le, amelyek az egykori énekes mindennapjairól szóló leírások közé illeszkednek. A képzeletbeli alaptörténetben a Nirvana feloszlott, Kurt és Courtney elváltak, a csapat két másik tagja Novoselic és Gohl pedig önálló karrierbe kezdett: egyikből politikus, a másikkól zenész lett. A beillesztett kommentek, a pasziánsz leírása arra szolgál, hogy érzékeltesse: akár így is alakulhatott volna Kurt és a Nirvana sorsa. Az élet kártyajátékhoz hasonló. „A pasziánsz olyan játék, mindegy, mikor és hol. Ha kiválasztottad a kedvenceidet, és megtanultad a szabályokat, gondolsz egyet, terítesz, már kész is. A számmal, figurákkal és színekkel ellátott lapok azonban annyiféleképpen el tudnak rendeződni, némely leosztást vissza kellene keverni az ismeretlenségbe. Olykor már elsőre látszik, könnyűszerrel meg lehet nyerni, a szabályok és elrendezés adta lehetőségek szerint. Éppen ezeket a játszmákat kellene elegánsan elfelejteni, nem megnyerni, nem is elveszíteni. Mintha sosem léteztek volna.”

Néhol a szerkezeti játék összecseng a tartalommal, ahogyan a *Nem pedig* című novellában, ahol az író egyenes utalással a szövegbe építi be a novella formájára vonatkozó attribútumot. „Igen, minden bizonnyal ez a legnehezebb: igazat mondani érkezés és távozás találkozási pontján, nem létező dimenzióban lebegő keresztutakon, látni a valót ott, *ahol pontról szó sincs* [kiem. tőlem Sz. K.], csak mindig változó szabálytalan ábrákról, talán az északi csillag semmilyen geometriát nem követő ágaira hasonlít a legjobban...” A novella ezen része hosszan fejtegeti a szerelmi árulás és csalás – „a parazita, tolvaj élet” – állapotát, a hazugságra épülő bizonytalanságot. A hosszan egymásra vetett, vesszővel tagolt mondatai az érzelmi hevességet zaklatottságot fejezik ki („az igazság morzsái, a realitás forgácsai összeesküdtek ellenünk, amitől aztán az idegenség tetszik ismerősnek és a közelit hisszük ismeretlennek, ahol barát hazája az undor, és ahol a nehéz mégis kívánható”), és amely kaotikus helyzetben az igazmondás, a beismerés jelentené a megnyugvást, a „végső pontot”. Az egész alfejezetben is csak ez az egyetlen mondatzáró pont van, ezen a hangsúlyos helyen. Ezt az eljárást még szemléletesebben mutatja ugyanez a novella második része, amely a felszólítást követően („nézz szembe a kérdéssel”) egészen az alfejezet végéig csak kérdő mondatokat tartalmaz: „bizonyos értelemben megérkeztél, határokról már szót sem érdemes ejtened, szigorúan ezért nézz szembe a kérdéssel: ha Szopka Eszter alakját regényben kellene ábrázolnod, mitévő lennél, merre indulnál, hová nyúlnál? Ha végeztél a színekkel, és megfestetted Eszter arcát, Csordás Eszterét, akit egy regényben úgy hívnának, Vera? Ha odakennél néhány bekezdést magadról, Eszterről,

Borbás Eszterről, idegen, sötét üres néven, amely pével kezdődik?”

A szerkezetet érintő játéka mellett, kísérletezésének másik terepe a ritmus. Zenét érintő szövegei így önmagukban is zeneiek a belső rímeknek és prózaritmusnak köszönhetően, ahogyan az *Őszi ének* című novella egyik sora mutatja: „nagyzebbe gyúrt molier, förtelmes zöld orkán, kapja be a bölcsészkar és akadjon a torkán.” A ritmusra maga is felhívja az olvasó figyelmét az *Akvamarin* című novellájának alcímében: *dallamos, bár kissé bánatos makáma*. Illeszkedve az alcímhez, a novella sorai egytől-egyig egymásra rímelve, és ehhez hasonló zenei hatású sorokat hoznak létre: „Marinát megpillantván magában felnevetett, púrtotál giccs, gondolta, ilyen szemeket, ilyen kéket ő még csak kókuszos reklámban, trópusi csokinév hűs feliratában, tengerré vált ég alatt, élvezet minden falat... a nevében meg azúr, hát ilyen nincs – s már kattant is lelkén az encián bilincs.”

Ha a forma mellett figyelmünket a tartalomra is fordítjuk, általában elmondhatjuk, a történés gyakran valamilyen kamaszkori emlékhez vagy hangulathoz kötődik. „Ma megszagoltam a trikómat és egészen váratlanul és indokolatlanul Amerika-illata volt.” Kétségtelen, hogy beszélhetünk a női tapasztalat megszólalásáról (sőt e mondatot olvasva eszünkbe is juthat a Nirvana első igazán híres száma a *Smells Like Teen Spirit*), de ez valódi kamaszos tapasztalat: fiúkkal, füves cigikkel, Martinivel és Quimbyvel. Egyelőre nincs szó felnőtté válásról, vagy annak bármiféle mérlegeléséről: a mondanivaló sosem igazán mély, az írónőt a kamaszkor árnyoldalai sem foglalkoztatják (kivéte-

az *Aneurizma* című novella), és csak egészen ritkán találkozunk hasonló mondatokkal, mint a „Tulajdonképpen sajnálom, hogy ilyen szigorú pillanatok között létezem.” Ha van is ilyen, a mondat kiváltotta kesernyés hangulat rendszerint iróniával vagy nyelvi játékkal üttelek agyon, mint ahogy az idézett mondat folytatása is a következő: „Hogy túl sok múlik egy gombnyomáson s levitézlett, örök másodikká előlépett számítógépemen. Hogy már-már annyi a szívdobbanás, ahány klikk a lézeres egérrel. Vagy lúzeres macskával.”

Úgy vélem, ezeknek az írásoknak is megvan az Amerika-illata (értve ezen a kamaszos életérzés kifejezését, ha tetszik a grunge és minden egyéb alternatív rock műfaj nyújtotta bárminemű élmény megjelenését), de az írásokban egy másik jelenség is felsejlik, legalább ennyire erőteljesen. A szövegek formai szerkezeti újszerűségére gondolok, amelyet néhány oldalról igyekeztem az előbbi sorokban megvilágítani. Erre a jelenségre szintén Esze Dórától (*Tótehen január*) kölcsönzöm a tercron moduláció fogalmát, amely a zenei szaknyelvben az egyik hangnemből a másikba való átmenetet jelenti. Az új tonalitás megjelenése az alapmotívumot más funkcióba helyezi át, az előzményeket eltérő megvilágításban láttatja, és a visszatérésnél az eredeti hangnemek is megváltozott jelentést kölcsönöz. Sajátos írásmódjával Esze Dóra pontosan erre törekszik: nyelvi/szerkezeti eszköztárának segítségével moduláló váltásokat tesz novelláin belül, egészen meglepő ügyességgel. Kíváncsian várjuk a folytatást.

(*Kalligram, Pozsony, 2008*)

Múlt század

Megtorlások évszázada. Politikai terror és erőszak a huszadik századi Magyarországon

Sokak fülében talán még manapság is idegenül cseng az a kronológiai szempontból nézve kétségtelenül helyesen használt, ám a közbeszédben csak lassanként általánossá váló kifejezés, amely egy nemrégiben magunk mögött hagyott, ám jelenkorunk egyetlen szegmensétől sem elválasztható

korszakot hivatott jellemezni: „múlt század”. Vannak, akik számára bizonyára a nagybetűs, korábban kicsit talán titokzatosnak tekintett „Történelem”-hez fűződő viszonyuk átrendeződését jelenti, ha szembesülnek azzal, hogy személyes élményeik, tapasztalataik hogyan tükröződnek vissza a folyton változó kollektív emlékezetben, és a történelemkönyvek lapjain. A naptár által jegyzett időhatárok azonban csakis az önmaguk által alkalmazott szabályrendszerben képezhetnek merev választóvonalat, mivel az anyagi és szellemi világ számos folyamata, alkotóelemeinek egysége és szimbiózisa rajtuk kívül álló tényezők segítségével nem megbontható.

Ezen, időszámításunk szerint már magunk mögött hagyott, de sokak emlékezetében még jelenleg is élénken élő múlthoz, illetve a 20. század történéseihez sorolhatóak az 1956-os forradalom eseményei, amelynek 50. évfordulója alkalmából számos tudományos konferenciát és emlékülést szerveztek 2006-ban országszerte. A rendezvények közül – az előadók személyét és a szakmaiságot

tekintve – kiemelkedik a Salgótarjánban megtartott tanácskozás. A helyszín kiválasztásának apropóját a megyeszékhelyen egykor lezajlott véres sortűz adta, amelynek említése úgy a magánjellegű társalgásban, mint a publicisztikában sokáig a kerülendő, sőt tiltott témák körébe tartozott,

most azonban, hajdani szerepével szembe fordulva épp az emlékezést, a megértést, és további kérdések felvetését szolgálja.

A *Megtorlások évszázada* című tanulmánykötet a háromnapos diskurzus során elhangzott előadások szerkesztett változatát tartalmazza amely azonban nem korlátozódik csupán az 1956-tal kapcsolatos témák felvonultatására, hanem annál mind időhatárát, mint tematikáját tekintve szélesebb elemzést tűzött ki céljául. A kiadvány a 20. századi magyarországi megtorlások folyamatának, eszköztárának és szellemiségének bemutatására tesz kísérletet, mindvégig megtartva a konferenciát életre hívó alapeseménnyel, a forradalommal kapcsolatos vizsgálatok relatív túlsúlyát.

Az antológia szerzőinek névsorát átfutva rábukkanunk – a teljesség igénye nélkül –, Szakály Sándor, Okváth Imre, Germuska Pál, Gyáni Gábor vagy Valluch Tibor nevére. A kötet tematikus szempontból négy részre tagolódik, amelyek közül az első fejezet fogja át a

leghosszabb időszakot, közel fél évszázad eseményeit felölelve: a Tanácsköztársaságtól kiindulva az 1960-as évek elejéig bezárólag mutatja be a magyarországi megtorlások különféle típusait, összefüggéseit és különbségeit. Ezt követi a második szervezeti egység, amely a második világháború, majd a forradalom nyomában kialakuló, a fegyveres testületeket érintő leszámolásokra és belső hatalmi harcokra világít rá. A harmadik nagy témakör időkorét tekintve már szűkebb határok közt mozog, kizárólag az 1956-os és az azt követő eseményekkel foglalkozik, melynek során a megtorlások társadalmi rétegekkel kapcsolatos aspektusait, továbbá az egyes bírósági ügyek lefolyásának gyakorlatát és elveit tárja fel. Az utolsó fejezet legfőképp a az egyéni és a kollektív társadalmi emlékezés, társadalmi tudat témakörét veszi nagyító alá, amelyen belül túlnyomórészt 1956-hoz kapcsolódó írásokat vonultat fel, de találkozhat az olvasó a délvidéki magyarokat ért megtorlásokról, valamint a politikai diktatúrákat kísérő erőszakos jelenségek vizsgálatáról szóló munkával is.

Az első, *Vörös-Fehér-Zöld-Vörös – A megtorlások alakváltásai* címet viselő fejezet nagy érdeme az, hogy ellentétben napjaink sok esetben helytelenül használt, osztások nélküli mércéjével, egyenlő teret biztosít a tárgyalt korszak minden, üldöztetést és hányattatást elszenvedett népcsoportjának esetében a velük kapcsolatos események bemutatására, úgy a magyarokkal, mint a németekkel és a zsidókkal kapcsolatosan is. Az e témakört képviselő alkotások körén kívül két szerző munkáját kívánom kiemelni. Az első Szerencsés Károly, aki írásában kitűnő érzékkel helyezi egymással kontextusba a magyar miniszterelnökök – Batthyánytól Nagy Imréig – ellen fogantatott politikai bosszúállás

típusait, míg a második Stark Tamás, aki egy ideig méltatlanul keveset kutatott témáról, a „malenkij robot” magyarországi lefolyását és hatásait ismerteti.

A *Katonahalál, leszámolás a fegyveres testületek tagjaival* című fejezet a második világháborút és az 1956-os forradalmat követő, a katonatiszti állományt érintő eljárásokat, hatalmi harcokat, leszámolásokat mutatja be. Ezen egységen belül Okváth Imre és Tyekvicska Árpád műveinek szentelnék elsősorban figyelmet. Okváth tanulmányából azt tudhatjuk meg, hogyan iktatta ki az ÁVO a versenytársának tekintett Katonapolitikai Osztályt – ismertebb nevén „Katpol”-t –, Tyekvicska Árpád pedig a főnemesi származással büszkélkedő, majd gyökereit megtagadó, hithű kommunistává váló és nevet változtató Pallavicini-Pálinkás Antal életét tárja elénk, akit azon ideológia nevében küldtek bitó alá, amely miatt feladta korábbi életét.

A harmadik, *Munkások, parasztok, értelmiségiek – az 1956-ot követő megtorlások társadalmi méretei* címmel ellátott fejezet írásai között Kahler Frigyes és Szabó Csaba jóvoltából a forradalmat követő perek felépítésébe, mechanizmusaiba nyelhetünk betekintést, Germuska Pál pedig az ELTE Bölcsészkarán végbe ment fegyelmi eljárások módszertanával ismerteti meg.

Az utolsó nagy tematikus egység az *Emlékezés és nem emlékezés – Megtorlás és társadalmi tudat* címet kapta. A fejezetben fellelhető értekezések közül nem hagyható ki Kovács Csaba és Ständeisky Éva tanulmánya. Kovács a mai napig kevésbé ismert, a második világháborúban a délvidéki magyarokat érő atrocitásokkal kapcsolatos visszaemlékezések anyagait tárja föl, Ständeisky pedig az író Déry Tibor börtönbeli önvizsgálatát, forradalomképenek változásait teszi elemzése tárgyává.

Ha nem a mű tartalmi, hanem az olvasás folyamatához való viszonyát szeretnénk elemezni – már csak tematikus tagoltsága miatt is – a kötetet azon alkotásokkal sorolhatnánk egy csoportba, amelyek nem kifejezetten a minél gyorsabb „fogyasztást”, hanem inkább a lassú, megfontolt szellemi táplálkozást szolgálják, meghagyva a szükséges időt, a minőségi falatok bevitele közt, azok kellő szintű feldolgozására is.

Zárásként kanyarodjunk vissza a kiadványt és az azt megelőző tudományos tanácskozást életre hívó történésekhez, az 1956 eseményeihez. Ugyanis az, hogy a konferencia épp Salgótarjában kapott helyet, nemcsak a véres, a megyei ÁVH munkatársai által csupán „összecsapás”-ként emlegetett sortűz emléke kapcsán

lényeges momentum, hanem amiatt is, hogy a Kádár-korszak propaganda- és nevelőgépezete Nógrád megyében talán még az átlagosnál is hatékonyabban dolgozott, amely hatásnak méltó ellensúlyozása a kötet itteni megjelenése. Azt pedig, hogy a tárgyalt időszak célzott, büntető-formáló-megalkuvó, és felejtést siettető hatású intézkedései – kihasználva az emberi természetben rejlő számos lehetőséget – milyen alapos munkát végeztek szűkebb hazánkban, jól érzékelteti egy Kisterenye területén működő ügynök hangulatjelentése 1987-ből: „általában ma már nem igen foglalkoznak '56-tal. Inkáb (sic!) sokan panaszkodnak, hogy mi lesz velünk, ha Kádár papa meghal”.

(*Nógrád Megyei Levéltár, Salgótarján, 2008*)

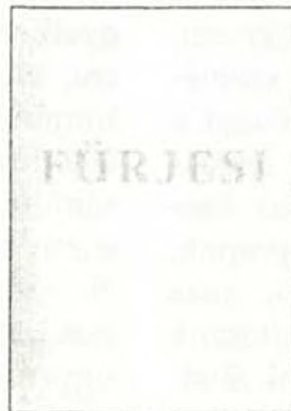
SHAH GABRIELLA

Carpe diem

Album Fürjesi Csaba művészetéről

A Magyar Képek Kiadó Fürjesi Csaba festőművész 40. születésnapja alkalmából reprezentatív albumot jelentetett meg, amely képet ad az alkotó eddigi pályafutásáról.

A pásztói származású Fürjesi Csabát a nógrádi közönség leginkább a ceredi nemzetközi művésztelep művészeti vezetőjeként ismerheti. Ám egyéni alkotóként is hatalmas művet tud már maga mögött, amelyet gyönyörűen reprezentál az idén megjelent kiadvány. A bevezetőben Zalán Tibor azt a gondolatot

veti fel Fürjesi Csabával kapcsolatban, hogy „az idő megfogásának kísérlete a szubjektum tűnékeny-könnyű lepkehálójával egy művész számára élete, munkássága tétjévé, értelmévé válhat, vagyis morális kötelessége egy alkotónak”. Sánta László a *Látványon túli élmények, avagy imaginárius ismeretek* című, kötetzáró esszéjében az album címszereplőjét médiumként említi, illetve az új reneszánsz emberének nevezi.

Az album korszakokra bontva tárja az érdeklődők elé a Fürjesi-életművet.

Minden fejezet egy rövid összefoglaló esszével indul, melyek ráhangolnak a művekre és Fürjesi Csaba művészetére. Az 1999 és 2003 között készített művek a *Gyökerek* összefoglaló címet kapták. A korszak elején jellemző az absztrakció, színek, gesztusok fejezik ki a lelki és hangulati állapotokat. Ennek lényege a tudatalatti képzetek közvetlen, drámai kifejezése, amellyel Fürjesi elsősorban nem tanulságot kívánt szolgáltatni, mint inkább az érzelmekre akart hatni. Megfogalmazhatjuk úgy is ezt az alkotói periódust, hogy *látványosságszámba menő rituális gesztikuláció*. Pallag Márta művészettörténész a könyvben úgy fogalmaz ezekről a korai képekről, hogy „egy-egy kép vagy képrészlet erejéig az időt felfüggesztve – feladva saját korunk képzőművészeti vívmányait – olyan különös hatást vált ki, mintha elmúlt idők forrásaiból merítene. A német expresszionisták, a francia fauves-ok vagy a nagybányai „neósok” műhelyének sok jellegzetes egyéni forrást csillogtatja meg”.

A *Profán mítoszok* sorozatot Földi Péter és Fürjesi Csaba érdekesítő műtermi beszélgetése vezeti be. A *Profán mítoszok* az emberiség mítoszaiból, eredetlegendáiból, a kozmosz és a világ keletkezésének és működésének mechanizmusából az emberben lerakódott üzenetei, világi megfogalmazásai. Fürjesi személyes mítoszrendszerrel foglalja össze a benne képpé váló karaktereket, emléklenyomatokat, élményfoszlányokat. Ezeket az elemeket szubjektív szempontok, egyéni nézetek szerint rendezi, azaz megélt élményalapra épülő mítoszok ezek. Szimbolikus állatalakkal ábrázolta a hétköznapokat, az ünnepeket, a téli és a tavaszi napfordulót stb.

A kötet következő fejezete a *Megszakadt idő* címet kapta. Az ide sorolt művek ihletője Fürjesi Csaba egyiptomi tartózkodása. A festészeti anyagot be-

mutató utolsó fejezethez, a *Tér résekhez*, Paksi Endre Lehel írt tanulmányt.

Fürjesi Csabát állandó kíváncsisága és a képzőművészet iránti elkötelezettsége hajtja, hogy országhatáron túl is megismerje a kortárs törekvéseket. Minden egyes hely, szituáció és alkalom lerakódik benne, mely valamikor – ahogy Fürjesi Csaba mondja – *üzenetként* előjön. Ugyanígy az elmúlt évek folyamatos utazása is. A salzburgi nyári és az egyiptomi téli egyetem lelkes résztvevője volt, melynek eredménye a hatalmas élményanyag; míg a bécsi és berlini tartózkodásának a technikai fejlődés és tökéletesedés volt a legfőbb hozadéka. A *Tér-rések* sorozat darabjai a profán mítoszokból nőttek ki, hiszen ezek is mítoszok, de *kortárs* mítoszok. Elegyednek a 20. század elejének egzisztencialista filozófiájával, melynek lényege ma is érvényes lehet.

A *Tér rés* címmel jelölt sorozat lényege az idő- és térnélküliség. Ezekben a képeken egy szintéren vannak a motívumok, tehát nem utal semmi a szituáció körülményeire. A helyszín nem fontos – játszódhat bárhol. Történhet bárkivel, bármikor. Ami az időt illeti, az az örök jelen. Most zajlik minden, most öt órakor isszák a teát (*Öt órai tea*, 2009, 150x150 cm, olaj, akril, vászon), most van a napfogyatkozás (*Napfogyatkozás*, 2008, 200x150 cm, akril, vászon), most vezetik be a trambulint (*A trambulín bevezetése*, 2008, 200x150 cm, akril, vászon). Ez az, amire rámutat Fürjesi Csaba, amit világjárása során megtapasztalt: az ember akárhol él: ember, aki éli a reggeleket, délutánokat, napfelkeltét, napfogyatkozást, ugyanúgy várakozik a másokra, örül a jöttének (*Hát mégis eljöttél*, 2009, 100x150 cm akril, vászon), ugyanúgy kerül végletes pozícióba (*Végletes pozícióban*, 2008, 150x150 cm, olaj, akril, vászon) Nógrád megyében, a Palócföldön, a fővárosban, vagy akár Fayumban vagy Berlinben.

Bárhol fogyaszthatja az ötórás teáját, vagy ülhet – képletesen szólva és ábrázolva – a szikla tetején, egy karosszékben, ahol ügyelni kell, hogy az egyensúly fel ne boruljon, hiszen az mindenhol végzetes. Mert az ember saját lelkét viszi magával minden útra; örömeit, bánatait, s ehhez igazodnak az ottani mindennapjai. S itt válik igazzá Fürjesi Csaba festményein a nagy egzisztencialista filozófus, Sartre mondata: az ember azzá lesz, amivé teszi magát: mivel a szabadságunk adott, lépten-nyomon választanunk kell, ami felelősséggel ruház fel bennünket. Idézhetjük Fürjesi Csaba *Hang a liget mögött* című festményét, hogy megyünk-e a liget mögötti hang után, vagy nem. A természet veszélyforrást jelent-e vagy megtalálja a helyét benne, ahogy Sartre *A dialektikus ész kritikája* című művében ezt boncolgatja. A témák hétköznapiak, de ilyen típusú egyéni feldolgozásban inkább felmagasztalódnak, s ünnepi vagy nagy szerepet kapnak ezek a hétköznapiságok a képeken. Ennek a ciklussorozatnak a

mottója lehetne akár az, ami egyik művének a címe: *Carpe diem*. Mégpedig a Seneca-féle bölcsességgel: aki elmulasztja a pillanatokot, végül elmulasztja egész életét. Az élet – akár egy pillanat – mulandó; s miért ne élénk szépen a kicsit, ha abból áll össze az egész? Tehát ne hagyjuk, hogy napjaink értelmetlenül teljenek, keresni kell az élet igazi célját és minden aprónak tűnő pillanat örömét – mondják tehát Fürjesi Csaba művei.

A kötetben helyet kapott grafikákat Szemethy Imre ajánlja *Peremtorna – monotípiák és anyagnyomatok* címmel, a szerző rámutat arra, hogy a változatos műfajú grafikák átjárót képeznek a festészeti program bővítéséhez.

A háromnyelvű, igényes kivitelű album méltó összefoglalója Fürjesi Csaba eddigi munkásságának. Fürjesi Csaba születésének kerek évfordulója alkalmából fogalmazzunk most inkább így: legyen ez az album a Fürjesi Csaba művészetét bemutató sorozat első kötete!

(Magyar Képek Kiadó, Budapest, 2009)

Háttérzene

dobroda 1

Azon kapom magam, hogy ujjaimmal dobolok a volánon. A rég nem hallott, igen feszesnek tűnő, székely verbunk tempója késztelett a műanyag bevonat koptatására, pedig ilyesmire igen ritkán vetemedek vezetés közben. Mostanában inkább másféle zenéket hallgatok vezetés közben. A Kárpát-medence autentikus népzeneje most is ugyanúgy melengeti szívem, mint harminc évvel ezelőtt, csakhogy napjaink médiájában gyakran szorítja háttérbe a divatos, folklór alapokra épülő ún. világzene az archaikusabb hangzásvilágot. Pestig még legalább egy óra, már csak azért is, mert a régi hármason megyek. Ilyen korán még alig van forgalom. Hogy elüssöm a ködös-esős unalmas órát, kíváncsiságból betettem a Dobroda CD-jét az autó lejátszójába.

Néhány hete kaptam ajándékba barátaimtól a zenekar első, saját kiadványát. Az együttes tagjai valószínűleg nagy várakozással tekintenek a párszáz darabot számláló ezüstös lemezkére. Alig három éves működés után érezték, valami más is kell a mai médiacirkuszos világban egy tervekkel, vágyakkal teli együttesnek, a táncosok „élő banda” igényének kielégítésén kívül. A táncmozgalom 1972-es indulása óta a színpadra került táncos néphagyományokra épülő előadások jó minőségű kíséretén túl, számtalan jól felkészült zenekar próbálta már meghódítani a közönséget, piacot, megélhetést szerezni önálló produkciókkal. A Karancslapujtőn 2007-ben

indult zenekar nem volt ijedős, amikor a harmincegynehány éve indult Sebő, Muzsikás, Kalamajka, Gereben, vagy éppen az általuk is jól ismert salgótarjáni Dűvő nyomába eredtek. Hihetetlen konkurencia az, amivel szembenéznek.

60-ast mutat a kresztábla, leveszem a lábam a gáزرól, alábbhagy a motorzaj. Hallgatva a gömöri hallgató tájat idéző dallamát, rájövök, más szemszögből kell értelmeznem az egész anyagot. A zene keltette emóciókra érdekesebb figyelni. Szabó János vendégénekes – egyébként ő is néptáncos a Nógrád Táncegyüttesből – csalhatatlan tájszó-lással idézi a Mátrától a Felvidékig húzódó terület hangulatát. Hirtelen éles váltás, Erdély, annak is a túlsó vége szólal meg a hangszereken keresztül. A Dűvőtől már jól ismert, virtuóz szászcsávási dallamok, hasonló sorrendben, ahogyan Hríz Dénestől hallottam. Kár, hogy csak a sorzárlatoknál érződik ki a második hegedű, ifj. Gelencsér János precíznek tűnő játéka, mert ettől más igazán a Dobroda csávásija, valamint édesapja, Gelencsér János különleges ritmusú „háromhúros mezőségi kontra-játéka” miatt. Irigylem a könnyed csuklót, ami ehhez adottságként szükségeltetik. – Emlékeim szerint ettől a hangszertől és sajátos ritmusképleteitől mindig ájuldoztak a nyugat-európai népzeneészek. – Apa és fia egy bandában! Ez igazán autentikus vonás egy népzenei játszó zenekarban. Meglepő

módon a még tinédzser hegedűs a lemezanyag választásának ötletgazdája. Nem kis merészség.

Vajon mi az új a Dobroda játékában, előadásmódjában? Saját bevallásuk szerint belső természetes szükségletük hozta létre a CD-t. Lehet valami ebben az érzésben, mert ami az első hangok után ujjaimat dobolásra ingerelte, az a frissesség, ami ifjú, tehetséges primásuk, Tóth Ádám játéknak lendületet ad. Hihetetlen energiával tör ki belőle a zenélés vágya. Ha arra gondolok, milyen volt annakidején a „Nomád-nemzedék” népzenei vonulata, egyfajta retro-érzés vesz rajtam erőt a játék halatán.

Ismét fékezni kell, s mintha a forgalom is a lemezre ritmizálódna, lassú szám következik Bogártelkéről (Erdély). A címe: *In memoriam Boros Samu*. Emlékezés egy neves erdélyi primásra, akitől sokan tanultak a mai népzeneészek közül. Nyilvánvalóan hangzóanyagról. Gondosan harmonizált, pátosszal teli, méltó tisztelgés a nagyközönség előtt ismeretlen cigányzenésznek. Már egyszer hallgattam ezt a CD-t, s visszaemlékezve az akkori élményére, vannak benne furcsaságok. Különösen a stílusok közötti, szolidan érvényesülő eltérések provokáltak. Leginkább Hegedűs Barbara énekhangja tűnt leckefelmondásnak, annyira vigyáz a hangmagasságokra. Nem igazán meri elengedni magát, pedig visszafogott többlet érződik a hangjában. Az Erdély keleti részéről, magyarszovátiként eredeztetett dalok stíluskülönbségekkel, bonyolult sorvégi hajlításrendszerükkel térnek el környezetüktől. Kodály és Bartók óta köztudott, hogy a magyar népzene közel nyolcvan százaléka hangszer nélküli énekes dallam. Van tehát bőséges elemeznivaló. Talán az alkalomszerű közös együttműködés, vagy az eredeti hangzóanyag-hall-

gatás és -elemzés ritka lehetőségéből, esetleg a stúdió szokatlan, rideg légköréből adódhat ez a túlzott koncentrált-ság. Valójában nem zavarja a lemez szerkezetét, sőt, izgalmas kontrasztot teremt a bogártelki és a bonchidai igazán eltalált, méltóságteljes brácsa-bögő kíséretével. A keleti-palóc területre eső magyarbördi, jellegzetesen újstílusú dallamai sem mutatnak jelentős stíluseltérést az előadás technikájában, bár ezeket a dallamokat mintha könnyedebben adná elő a csoport. Mindenképpen figyelemreméltó a cimbalom statikus, biztonságot adó játéka, amivel gondosan kordában tartja zenésztársait. Gyakran elkövetett hiba ennek a tájegységnek az interpretálásakor a csárdásdallamok túlhajtása. A Dobroda viszont átgondolt tempóban, nagyon élvezhetően – túlfűtött táncosoktól nem hajtva – igazi zamatot adott a válogatásnak. Apropos, cimbalom; az első, székelyföldi összeállításban említett feszességben is Balázs Barna a „ludas”. A nagyon vékonyra párnázott, vagy talán párna nélküli(?), csilingelő hangot adó cimbalomütők vibráló játéka feszítette ki a tempót, táncra készítette az ujjaimat.

A 7. számként jelölt bonchidai választásban kissé hiányolom a romános zenei jellegzetességet, és a falu elkülönülten ismert dallamait, amiről igazán híres lett a Széktől néhány kilométerre lévő mezőségi község. Széken és a Mezőség nagy részén ugyanis egészen más stílusban, a középkor óta alakítottak ki komplett táncrendeket muzsikus-táncos generációk. Tudni vélem, hogy a bonchidai gyűjtés eredetileg román primástól való, aki a legenda szerint „románul és magyarul is tudott muzsikálni”. Így is kellemes érzés volt hallani. A már említett kontrakíséret mellett a bögős, Novák György pontos összjátéka támasztotta meg a hegedűk játékát. A cimbalommal

együtt ők hárman, adták meg a bonchidai hangzást. Hozzá kell tennem, hogy még markánsabban szólna, ha a klasztrikus bögővonó helyett a szegényebb erdélyi bandákra jellemző, nehezebb, duplaszörű, saját készítésű, vaskosabb bögővonót is bátran használnák. Persze, ez egy stúdiófelvételen egy tapasztalatlanabb technikus számára rémálom a rengeteg reccsenő, sipító felhang miatt. Nem véletlen, hogy a száz évvel ezelőtti fonográfos gyűjtések idején az ilyen zeneszerszámokat használó zenekarokat nevezték „erdélyi hamis bandáknak”. A bögő ott van, ahol lennie kell.

A tábla szerint Palócföld déli határánál járok a Galga völgyében, s természetesen ismét palóc dallamok csendülnek a hangfalakból. Cím szerint, Kazárról. Nos, nem nagyon van mit hozzátennem. „Rozmaringnak csak az a szokása...” dúdolom Barbarával együtt, s otthon érzem magam. Lassúcsárdás, majd friss, s a két hegedű egymásnak feleselgetve képeket idéz fel bennem: rebbenő szoknyák, fényes csizmák, főkötők, mosolygó arcok. Kissé kopott kultúrházak huzatos levegőjét érzem. Csak most veszem észre, hogy bekapcsolva hagytam a légbefűjőt. Gödöllőt elhagyván tempósabbá válik a forgalom a 3-as főúton, akár csak a mezőkölpényi színpadra kívánczó nóták. Teljes táncrend; férfitáncok, forduló, lassú és friss csárdás több mint hét percben. A hegedűsök élvezik a zakatoló kíséretre húzható, tetszés szerinti virgaváltozatok ismétlésre sarkalló, hangulatos variációit. Avatatlan fülnek egy kicsit hosszú, pedig igazán jól kigyakorolt összjátékot

hallok. Ennél a darabnál éreztem a legerősebben a tánckíséret iskoláját. Tulajdonképpen az egész repertoáron uralkodó volt a kísérő-zenekari előélet. Rendre legényes, lassú csárdás és friss az építkezés alapja. Hogyan oldható fel ez a kötöttség? Természetesen lakodalmi hangulattal. És lám, poén az utolsó, a különös módon vasvári verbunkkal indító, majd a Nógrádban is nagyon ritkán hallható „ugros” tempójú csárdásba váltó dallamegyveleg. Magától értetődően palóc anyag (Kürt) a finis. Tréfás, immár a hallgatósággal kacsintgató, a zenei produkciót célba vevő vőfélytőszttal a cimbalmos szájából.

Lehet, hogy az egész lemez szerkezete hagy némi kívánnivalót maga után, mind felépítésében, mind stílusértelmezésben, hiszen „csak” erdélyi és palóc anyagot tartalmaz. Az előregedett épületfára vetülő zenekari logó-hegedű árnyéka a CD borítón találóan harmonizál az eredeti, nyersebb hangzást megvalósító hanganyaggal. Itt olvasható, hogy a Dobroda zenekar céljának tekinti az egész Kárpát-medencei magyar terület népzenejének autentikus formában való tanulását és bemutatását. A lemezen hallható két tájegység területileg is igen nagy, hihetetlenül sok kisebb, sajátos hangzásvilágot őrző kistájjal, faluval, etnikai elkülönültségekkel. Sok lemezidőre lesz még szükségük. A *dobroda 1* első nekifutásnak nem is rossz! ...Hm, már az M3-as bekötőjén vagyok. Azt hiszem, hazafelé is meg fogom hallgatni.

(Magánkiadás, Budapest, 2009)

„60-ról 70-re lépni”

Beszélgetés Bucskok Lajossal

Bucskok Lajos a Nógrád Volán Zrt. vezérigazgatója. Vezetői tevékenysége eredményeként nemcsak Nógrád megye közlekedésének feltételei változtak rendkívül pozitívan, hanem számos kulturális és sportrendezvény megvalósulását is elősegítette, elősegíti. Bucskok Lajost a 60 éves Nógrád Volán Zrt-ről, eddigi pályájáról, az irodalomhoz, a kultúrához való viszonyáról kérdeztük.

– Egy közlekedési cég vezérigazgatójától meglehetősen szokatlan a kultúra iránti elkötelezettség.

– Eléggé humán beállítottságú vagyok, mindig is az voltam. Ez nagymértékben köszönhető Pál Jóskának, a Palócföld egykori főszerkesztőjének, jelenlegi főmunkatársának. Cereden éltem, ahogy ő is, szomszédok voltunk. Nagyon sokat beszélgettünk, azt mondhatom, sokat tanultam tőle, olyan értelemben, hogy Jóska sokat olvasott, és a tudását tulajdonképpen megosztotta velem. Már akkor is nagyon művelt volt, és ezt megtapasztalni számomra megerősítés volt. Én is szerettem olvasni, de valljuk meg őszintén, falun nem nagyon volt dicséretes, ha valaki, például, nyáron, félrevonult egy hűvös helyre egy könyvvel. Azt mondták, hogy az a gyerek lusta. Jóska megmutatta, hogy az olvasás, a művelődés is érték. Eleinte tanárnak készültem, földrajz és a történelem voltak a kedvenc tantárgyaim, akkoriban ilyen témájú olvasmányaim voltak, bár nem voltam rossz fizikából, matematikából sem, de nem fordítottam rá annyi energiát. Később persze, a pályaválasztás után felismertem, hogy milyen fontos lett volna a reál tárgyakkal is foglalkozni, de szerencsére (és ez a tanáraimnak köszönhető) az akkor megszerzett ismeretek nagyon jó alapokat adtak a későbbi tanulmányaimhoz. Ugyanis nem humán irányban tanultam tovább, bár a nagyapám, aki nagyon okos, tájékozott ember volt, a hetvenes évek közepén azt tanácsolta nekem, hogy vagy mérnök, vagy tanár legyek, mert lehet bármilyen világ, erre a két szakmára mindenképp szükség lesz. Úgy hozta a sors, hogy a jármű kezdett el érdekelni, édesapám buszvezető volt a Volánnál, így a kötődés nagyon könnyen kialakult. Abban az időszakban indult be a fejlődés a közlekedésben, szakirányú középiskolába jelentkeztem, ahová könnyen bejutottam, mert végig jó tanuló voltam általános iskolában. Később Pécsen, a Janus Pannonius Tudományegyetemen főiskolai diplomát szereztem személyügyi szervező szakon, majd egyetemi kiegészítő humán szervező szakot végeztem, valamint a Corvinus Egyetemen mérnök-közgazdász diplomát vettem át.

– Mikor került jelenlegi munkahelyére?

– 1972-ben kerültem a Nógrád Volán jogelődjéhez, tanulóként, ez az első munkahelyem. Emlékszem, amikor először beléptem ide, ugyanott volt a bejárati ajtó, de akkor még lengőajtó volt. Harminchét éve dolgozom itt, teljes időszakom alatt az autóbusz-közlekedéssel foglalkoztam, a műszak és a személyforgalom terén,

mind fizikai, mind pedig szellemi munkával. Kezdeként, 1975-től autószerelő voltam, közben iskolába jártam, tovább tanultam. Amikor friss szakmunkásként kikerültem az iskolából, az az időszak egybeesett a szakma fejlődésével, és a fejlesztések, a műszerezettség, diagnosztikai feladatok alkalmazásáról szólt. Mindezt már tanultam elméletben, és az ismereteket tudtam alkalmazni a gyakorlatban a munkahelyemen, és volt is pénz a fejlesztésekre. Egyre több műszer volt, fiatal szakemberként naponta ilyenekkel dolgoztam, a fogyasztást is műszerrel mértük. Akkor is nagyon jól kellett gazdálkodni, tulajdonképpen ezzel foglalkoztam akkor, amikor javítottam és diagnosztizáltam az autóbuszokat. '79-ben fizikai munkakörből szellemibe kerültem, energetikus lettem, majd a nyolcvanas évek közepén a forgalmi irányítás területén dolgoztam. Annyiból nehezebb volt akkor ez a munka, hogy még nem volt számítógépes infrastruktúra, és például menetrendváltás esetén kézzel kellett megírni azokat az indulásjegyzékeket, amik kint vannak a megállókban, a tartókban. Ha végiggondoljuk, hogy Salgótarján és Balassagyarmat autóbusz-állomás között mennyi megálló van, ráadásul két oldalon... És tussal kellett megírni, hogy a nap ne szívja ki könnyen, valamint többször újraírni, ha letépték. Ma két kattintással ki lehet nyomtatni. De azt mondhatom, fontos volt ez, szakemberként nagyon nagy tudásszomja van az embernek, lépésről lépésre tanultam meg az elméletet, amit aztán hasonlítani tudtam a gyakorlathoz, és a kettő között a különbséget is megtanultam felmérni, így tudtam, hogy mit kell változtatni, javítani. Ilyen szempontból nagyon hasznos volt ez az időszak.

– *Vezetői beosztásba mikor került először?*

– 1988-ban a helyközi salgótarjáni közlekedésnél kineveztek forgalomvezetőnek, vagyis a személyszállítás területén kezdtem dolgozni, egészen 2007 januárjáig. Üzletágvezető is voltam, Salgótarján helyi és helyközi közlekedése tartozott hozzám. Az üzletágvezető feladata a napi közlekedés operatív lebonyolítása, valamint a munkáltatói jogkörgyakorlás, amelybe beletartozik az emberek irányítása, a napi szervezés, az önkormányzatokkal való kapcsolattartás is, a menetrend-egyeztetések, menetrendi tájékoztatások miatt. A Nógrád Volánon belül a salgótarjáni üzletág a legnagyobb. A helyi járat közlekedés 44 autóbusszal működött, a helyköziben 100 körül volt az autóbuszok száma, a kollégáké pedig meghaladta a 300 főt.

– *2007-ben vállalta a vezérigazgatói megbízást. Vezérigazgatóként milyen alapelveket tart szem előtt?*

– A csapatmunkában hiszek. Nyilván a vezérigazgató személyes felelősségét nem lehet megosztani, de az, hogy a Nógrád Volánnál csapatként tudunk működni, nagy előny. Akik mögöttem vannak, azokkal nagyon jól tudunk együtt dolgozni, ha megnézzük a vezetői kört, azt mondhatom, a gazdasági igazgatónk első munkahelyes Nógrád Volános, mint én, a forgalmi igazgató szintén, a műszaki igazgató is több mint 20 éve itt dolgozik, ez tulajdonképpen a menedzsment. Nagyon sok olyan, '55-56-os születésű kolléga van, akik kötődnek a céghez vagy a jogelődjéhez. Akit a busz füstje így megcsap, az elválaszthatatlan ettől a munkahelytől, ezért tudunk csapatként együtt dolgozni, és a kihívásoknak megfelelni. A másik fontos dolog, hogy nyitott ajtó mellett dolgozom, a kollégáimnak nem kell bejelentkezni, és ez igaz nemcsak a vezetőkre, hanem a többiekre is. Mivel nagyon sokukat régóta ismerem, emberileg is közvetlen viszonyban vagyok a legtöbb munkatárssal. Mellettük nőttem fel, együtt dolgoztunk, és a személyes nexus nem

változik annak függvényében, hogy kinek mi a titulusa. Azt szeretném, hogy ezek a kapcsolatok valódi kohéziót jelentsenek, ami a cég számára fontos. Foglalkozni kell a fiatalokkal is, segíteni kell őket, mind a műszaki, mind a forgalmi területen, folyamatosan figyelemmel kell kísérni, hogy ki hogyan fejlődik, hogyan találja meg az adott munkakörben a helyét. A fiatal szakemberek a későbbi vezetők lesznek, nagyon fontos, hogy átadjuk nekik a megfelelő tapasztalatot.

– *Ezek szerint elkerülhetőek a konfliktusok?*

– Konfliktusok, nehézségek természetesen vannak, a munkatársakkal, az utazóközönséggel is. A munkáltatói jogkörgyakorlással kapcsolatos feladatokban ez megkerülhetetlen. Persze amikor az embert kinevezik vezetőnek, akkor tudomásul veszi, hogy ezzel a pozícióval járnak jogok és kötelezettségek is, és ennek része az is, hogy ha valaki valamit nem megfelelően csinál, akkor azzal szemben el kell járni. Nem kevés olyan helyzet adódott eddigi pályám során, hogy egy-egy kollégától el kellett köszönni, vagy figyelmeztetni kellett, ezek az ügyek a konfliktus lehetőségét is hordozzák. De arra ügyeltem, hogy mindig őszinte és nyílt legyek a kollegákkal szemben, egyrészt, mert így fogalmaztam meg az elvárásaimat is, másrészt, mert ha hozzám jönnek valamilyen problémával, azt segíték megoldani, de azt nem szerettem sosem, ha meg akartak kerülni, és úgy próbáltak elérni dolgokat. Annak felelősségre vonás volt mindig az eredménye.

Más jellegű nézeteltérések lehetősége állt fenn például a salgótarjáni helyi közlekedés átszervezésénél, sok vívódás, sok szakmai egyeztetés eredménye volt az átalakítás, de szakmai kihívás is volt erre felkészülni, ennek eleget tenni. Ahogy a menetrendváltásokat is utasszámlálások, nehéz döntések előzik meg. Azonban ezek a feladatok olyan értelemben hasznosak, hogy mindenből tanul az ember.

– *Eljutnak Önhöz az utasok visszajelzései?*

– A pozitív és a negatív visszajelzés is eljut hozzám, ha nem is személyesen hozzám, de eljut, mert én erre figyelek. Különösen nagy hangsúlyt tulajdonítok ennek, mert, ahogy említettem, több mint 20 évet forgalomszervezéssel, operatív irányítással foglalkoztam. Megtapasztaltam a közvetlenséget: ha azt akarjuk, hogy előre lépjünk, minden ügyet meg kell vizsgálni, le kell vonni a konzekvenciát, hogy milyen módosításokat kell tenni, mert egyetlen cél van, hogy az utas elégedett legyen. Az utaselégedettségi vizsgálatok célja nem az, hogy magunkról kiállítsunk egy bizonyítványt, hanem hogy felmérjük az igényeket. A közszolgáltatási szerződésünkben is szerepel, hogy minden problémás ügyet kivizsgálunk, és erről adunk tájékoztatást a minisztériumnak is. Az, hogy a Volánnak most olyan vezérigazgatója van, aki a személyi forgalom terén dolgozott, nyilván nagyobb érzékenységet jelent, ez előny. Nem hagyom, hogy ezt perifériás tevékenységként kezeljék, hiszen ez az alaptevékenységünk. Fejlesztésre is sokat költöttünk, regionális operatív program keretében pályáztunk, nyertünk, egyéb forrásokból három autóbuszállomást adtunk át 2007-ben, az utasok és a kollégák meglegedésére. Az Észak-Magyarországi Operatív Program támogatási rendszeréhez benyújtott pályázatunkkal, ha nyernénk, jelentősen javítani tudnánk az utastájékoztatás rendszerét, az operatív irányítás lehetőségeit. Nagyon fontos, hogy az önkormányzatok együttműködnek ebben, együttműködési szerződéseink vannak a városokkal. Az épp alakuló pályázattal is azt szeretnénk elérni, hogy mind a hat kistérségben történjen valami pozitív változás.

– Az elmúlt 37 évben, pályája során több szerkezeti átalakításon esett át a Nógrád Volán. Jelenleg terveznek valamilyen strukturális változtatást?

– Az autóbusz-közlekedés rendszerének mindig követnie kell az igényeket, és igazodnia kell a lehetőségekhez. Az első jelentős szerkezeti változás a rendszerváltást követően történt. Nógrád megyében a recesszió nagyon jelentős volt, az ipari termelés csökkenése, a bányá bezárása miatt. Akkor áruszállításból és személyszállításból állt a Nógrád Volán feladata, személyi állománya és eszközparkja is sokkal jelentősebb volt. 1992-ben azonban csak az autóbusz-hálózat maradhatott meg, át kellett szervezni a struktúrát, és ez a felülvezérelt átalakítás nagyon nagy munkát jelentett az elődöm és a cég számára is. Közben átalakultunk, a tulajdonosok is változtak, most a többségi tulajdonosi jogokat a Magyar Nemzeti Vagyonkezelő Zrt. gyakorolja. Úgy kellett a tevékenységünket racionalizálni, hogy a korábbi veszteséges évek után legalább minimális nyereséget érjen el a Nógrád Volán. Ez 2005-ig eltartott, de úgy gondolom, az a legnagyobb eredmény, hogy az elmúlt két évben a Nógrád Volán pozitív mérleget teljesített, véghez tudtuk vinni a nagy fejlesztéseket saját erőből, új számítógépes rendszereket tudtunk bevezetni, amik segítik a munkánkat, és színvonalasabb utaskiszolgálást biztosítunk. Sok új autóbust állítottunk forgalomba, az utasok meglegedésére, Budapesten is dolgozunk a BKV-nál, megrendelésre, ezt sikerül a megrendelő igényei szerint ellátni. Erre egyébként pályázni kellett: javasoltam az akkori vezérigazgatónak, hogy nyújtsuk be a pályázatot, mert ehhez értünk, csak a feltételrendszert kell összerakni (hiszen eszközök, irányító személyzet, humán erőforrás, operatív terv kell hozzá). A pályázaton nyertünk, és jelenleg negyven busszal dolgozunk Budapesten.

Azonban, sajnos, mindig azzal küzdünk, hogy mennyi pénz áll rendelkezésre a tevékenység finanszírozásához. A közút és vasút most is elvonásokat szenved el, amely nyilván a Nógrád Volán működését is befolyásolni fogja, és meg kell találnunk a válaszokat ezekre a változásokra. Azt tapasztalom, hogy évről évre kevesebbet költünk a tömegközlekedésre, pedig nyugaton tendencia a közösségi közlekedés fejlesztése, mivel az egyéni közlekedés részaránya annyira előtérbe került, hogy az már a városok élhetőségét veszélyezteti. Sajnos, Nógrád közlekedési adottságai nem túl kedvezőek. A második legkisebb megye az országban, ahol nagyon sok zsáktelepülés van, ezeket az autóbusz kétszeres költséggel tudja kiszolgálni, és az utas ezt nem fizeti meg. Nagyon sok mellékvölgy van, ahol nem tudjuk jobban megszervezni a közlekedést, mert csak bizonyos települések megkerülésével érhetőek el az egyes völgyek. Van, ahol egy út mellé felfűzhetőek a települések, de van, ahol nem, és ez kevésbé szerencsés. A topográfiai viszonyok is hátrányt jelentenek, hiszen dimbes-dombos Nógrád megye, ami az üzemanyag-fogyasztást tekintve kedvezőtlen. Felülről vezérelt változások jelenleg is folyamatban vannak, régiósítani kell a közlekedést, és – míg eddig a közlekedési minisztérium és a városok voltak a megrendelők – regionális szinten fogják decentralizálva megrendelni a járatokat. Bár a közlekedés lehetőségei szempontjából vannak problémák, ugyanakkor Nógrád nagyon szép, és aki itt lakik, aki magának érzi, az nagyon ragaszkodik hozzá.

– Ön is így érez? Említette, hogy Cereden töltötte gyermekkorát.

– Igen, én nagyon ragaszkodom Nógrádhoz, hiszen Salgótarjánban születtem, itt végeztem a középiskolát, és a családommal születésem óta fogva Cereden élek. Abszolút nógrádi vagyok, a beszédemen is lehet érezni, de én szeretem, ha hallani a

tájszólást. Azt mondhatom, hogy a szülőházam ez a vidék, itthon vagyok Nógrád megyében, nagy öröm, ha látom, hogy szépül, fejlődik.

– Ennek köszönhető, hogy a Nógrád Volán elkötelezte magát a kulturális és társadalmi ügyek támogatásának?

– Úgy gondolom, hogy mivel a Nógrád Volán egy megyei cég, kötelessége segíteni, ha tud. Támogatunk dolgokat, amennyire az anyagi lehetőségeink engedik. Például, a Közlekedik a család közlekedésbiztonsági verseny hagyományosnak mondható, minden évben ott vagyunk, és díjat ajánlunk fel. Nemrég egy szívátültetéses bátonyterenyei beteg kisgyerek és szülei utazási lehetőségének javítására kerestünk megoldást. De a tarjáni körszínpad finanszírozását is fontosnak tartottuk, hiszen Nógrádnak nincs színháza, és így nagyobb választékkal tudnak ide előadásokat hozni, nem kell Budapestre utazniuk az embereknek. Ugyanígy szem előtt tartjuk a versenysport segítését, most a kosarasokét és a futballistákét. Számos kulturális célú támogatást is nyújtottunk, nyújtunk, hiszen a kultúrának is kell a mecénás. Persze mindent mi sem tudunk ebben a széles palettában felkarolni, de igyekszünk minél többet tenni, viszont nagyobb anyagi lehetőségekkel többre lennénk képesek.

– Végezetül megkérdezném, milyen tervei vannak az elkövetkező évekre a 60 éves Nógrád Volánnak?

– A közvetlen cél, hogy a társaság közszolgáltatási szerződése kerüljön meghosszabbításra 2016-ig, hogy ha megnyílik a szabad versenypiac, akkor a cég megnyerje a lehetőséget, és végezhesse a személyszállítást, hogy 60-ról 70-re tudjunk lépni. Mindehhez persze csapatmunka és családi támogatás kell, akkor lehet kitűzni és megvalósítani célokat, úgy tudunk küzdeni az előttünk álló feladatokkal, hogyha van mögöttünk egy stabil bázis. A munkahelyem megadta a lehetőséget a tanulásra, és a családom is, szerencsére mindenhol biztosították a nyugodt hátteret. Azt gondolom, így lehet odáig eljutni, hogy az ember a felső szakvezető székében ülhessen, és felelősséggel, elhivatottsággal tudja végezni a munkáját.

A 60 éves Nógrád Volán kellemes karácsonyi ünnepeket és boldog újévet kíván a Palócföld olvasóinak!

BARÁTHI OTTÓ (1944, Hatvan): Író, újságíró, közgazdász doktor. 1967-től publikál. Hatvani József néven is ír. Salgótarjánban él. Legutóbbi kötetei: *A Kálvária kálváriája* (2008); *50 év a Palócföld életéből* (2008).

CSAPODY TAMÁS (1960, Sopron): Jogász, szociológus, a bori munkaszolgálat kutatója, a Semmelweis Egyetem Magatartástudományi Intézetének adjunktusa.

DARVASI LÁSZLÓ (1962, Törökszentmiklós): Író. Többek közt József Attila- (1998), Márai Sándor- (2008), Magyar Köztársaság Babérkoszorúja- (2009) és Rotary Irodalmi Díjjal (2009) ismerték el munkásságát. Legutóbbi kötete: *Virágzabálók* (2009).

FILIP TAMÁS (1960, Budapest): Költő. 2004-ben Nizzai Kavics-díjat kapott. Legutóbbi kötete: *Saját erőd* (2008).

K. PEÁK ILDIKÓ (1965, Szeged): Művészettörténész. A salgótarjáni Nógrádi Történeti Múzeum munkatársa.

K.KABAI LÓRÁNT (1977, Miskolc): Költő, író, vizuális művész, a *Műút* folyóirat irodalmi szerkesztője. Legutóbbi kötete: *hiba nincs* (2006).

KISS JUDIT ÁGNES (1973, Budapest): Költő, író. Legutóbbi kötete: *Üdvtörténeti lexikon* (2009).

KOÓS ISTVÁN (1975, Miskolc): Irodalomtörténész, kritikus, képregényrajzoló.

LÁSZLÓFY CSABA (1939, Torda): Író, költő, drámaíró, esszéista. Többek közt József Attila-díjjal (2005) ismerték el munkásságát. Kolozsváron él. Legutóbbi kötetei: *A waterlooi ganajtűró bogár* (2009); *A nevető ló mint rejtély* (2009).

MARAFKÓ LÁSZLÓ (1944, Győr): Író, szerkesztő. Budapesten él. Legutóbbi kötete: *Ézsömör* (aforizmák, 2008).

MOLNÁR KRISZTIÁN (1979): A határvidék mentén élő irodalmár, kritikus.

NAGY CSILLA (1981, Balassagyarmat): Irodalomtörténész, kritikus. Kötete: *Magánterület* (2008).

NYILAS ATILLA (1965, Budapest): Költő. Legutóbbi kötete: *Az Egynek álmai. Álmoskönyv* (2009).

ORBÁN GYÖRGY JÁNOS (1952, Gyoma): Rajzföldrajz-mozgófilm és média szakos tanár, grafikus, népzeneész. Munkái: alkalmazott grafikák, hangfelvételek. Salgótarjánban él.

RÉVÉSZ ANNA (Kiskunhalas, 1983): Irodalmár, középiskolai tanár. Érdeklődési terület: narratológia, 20. század eleji modern magyar irodalom. Szekszárdon él.

SHAH GABRIELLA (1975, Salgótarján): Művészettörténész. A Pásztói Múzeum munkatársa. Salgótarjánban él. Kötete: *Csohány Kálmán (1925–1980)* (2009).

SULYOK LÁSZLÓ (1944, Nagybatony): Író, újságíró. A rendszerváltás első éveiben több Nógrád megyei napilap főszerkesztője volt. Salgótarjánban él. Legutóbbi kötete: *Hollókő legendái* (2009).

SZÁVAI ATTILA (1978, Vác): Író. Rétságán él. Legutóbbi kötete: *Optikai tuning* (2009).

SZÓKE KORNÉLIA (1982, Szolnok): Irodalmár, kritikus. A Műgond kritikai műhely egyik alapítója, a Miskolci Egyetem PhD-hallgatója. Miskolcon él.

SZUNYOGH PÁL (1963, Balassagyarmat): Költő. Tereskén él.

TANDORI DEZSŐ (1938, Budapest): Költő, író, műfordító, a magyar irodalom megújulásának egyik legeredetibb képviselője. Legutóbbi kötete: *A Rossz Reménység Foka* (2009).

VINCZE DÁNIEL (1984, Salgótarján): Történész. Az ELTE Történelemtudományok Doktori Iskolájának PhD-hallgatója. Mátaszélén él.

Ára: négyszáz forint

Előfizetők részére 300 Ft

*"Azt hitte, ha e felfordulásnak legalább
egyetlen szeletét végre világosan látja majd,*

máris könnyebb lesz tájékozódnia..."

Krasznahorkai László

nka
Nemzeti Kulturális Alap

